

Avaluació de l'estat de Sobirania Alimentària a Catalunya

Memòria del projecte final de carrera

Llicenciatura de Ciències Ambientals

Agraïments

Vull agrair, en primer lloc, a la meua tutora la Marta, pel seu esforç, pel seu temps i la seua paciència per a la realització d'aquest treball. També vull agrair els savis consells Ramon Garrabou, que m'han ajudat a poder culminar la part històrica.

També vull agrair a totes aquelles persones que m'ha fet costat i que m'han donat un petit o gran cop de mà (Sara, Aleix, Gemma,...) i a aquells que s'han interessat i preocupat per veure com podien contribuir. Gràcies pel vostre suport!

Finalment vull dedicar-lo a la meua família que des de petit m'han portat al tros, i m'han fet prendre consciència de pagesa. I per últim vull dedicar aquest treball a tota la pagesia, i en especial a les dones pageses, ja que sense elles no seriem el que som.

Índex

1. Argumentació del treball.....	pàg. 8
2. Història agrícola i ramadera de l'últim segle a Catalunya.....	10
2.1. Introducció al món agrícola català.....	10
2.2. La gran ruptura de mitjans del segle XX.....	12
2.3. Després de la Guerra Civil, el Franquisme.....	13
2.4. El resultat.....	18
3. Indicadors ciutadans de sobirania alimentària.....	22
3.1. Pilars bàsics de la sobirania alimentària.....	22
3.2. Accés recursos.....	25
3.2.1. Distribució de la terra.....	25
3.2.2. Preu de la terra.....	28
3.2.3. Espais agraris protegits.....	31
3.2.3.1. Llei d'espais agraris.....	33
3.2.3.2. Parcs agraris de Catalunya.....	33
3.2.3.2.1. Parc Agrari del Baix Llobregat.....	35
3.2.3.2.2. Parc Agrari de Sabadell.....	37
3.2.3.2.3. Parc Agrari del Baix Ter.....	39
3.2.3.2.4. Espai Agrari de les Cinc-Sènies de Mataró.....	40
3.2.3.2.5. Espai Agrari discontinu del Maresme.....	41
3.2.3.2.6. Parc Agrari l'Alella.....	41
3.2.4. Races autòctones.....	42
3.3. Models de producció.....	44
3.3.1. Distribució dels principals cultius i producció.....	44
3.3.1.1. Cereals.....	45
3.3.1.2. Lleguminoses.....	46
3.3.1.3. Farratges.....	47
3.3.1.4. Tubercles.....	48
3.3.1.5. Hortalisses.....	49
3.3.1.6. Industrials.....	50
3.3.1.7. Fruita fresca.....	51
3.3.1.8. Fruita seca.....	52
3.3.1.9. Cítrics.....	52
3.3.1.10. Vinya.....	53
3.3.1.11. Olivera.....	54
3.3.2. Evolució de la producció agrària i ramadera a Catalunya.....	55
3.3.2.1. Producció agroramadera total.....	56

3.3.2.1.1. Producció agrícola.....	56
3.3.2.1.1.1. Producció cerealística.....	56
3.3.2.1.1.2. Producció de lleguminoses.....	58
3.3.2.1.1.3. Producció de farratges.....	60
3.3.2.1.1.4. Producció de tubercles.....	62
3.3.2.1.1.5. Producció d'hortalisses.....	64
3.3.2.1.1.6. Producció cultius industrials.....	65
3.3.2.1.1.7. Producció de fruita dolça.....	66
3.3.2.1.1.8. Producció de fruita seca.....	67
3.3.2.1.1.9. Producció de cítrics.....	69
3.3.2.1.1.10. Producció de raïm i vi.....	69
3.3.2.1.1.11. Producció d'oliva.....	70
3.3.2.1.2. Producció ramadera.....	71
3.3.2.1.2.1. Sistema extensiu.....	72
3.3.2.1.2.2. Sistema intensiu.....	74
3.3.2.1.3. Producció agroecològica.....	75
3.3.2.1.4. Producció i consum de transgènics.....	77
3.4. Comercialització, distribució, consum i alimentació.....	80
3.4.1. Circuits curts i proximitat.....	82
3.4.1.1. Quota de mercat de l'alimentació per tipus d'establiment.....	82
3.4.2. Consum de menjar "ràpid" fora de casa.....	84
3.4.3. Acompliment dels objectius nutricionals.....	89
3.4.3.1. Infants.....	91
3.4.3.2. Adolescents i joves.....	92
3.4.3.3. Adults.....	93
3.4.4. Despesa en alimentació.....	95
3.5. Polítiques agràries i rurals.....	103
3.5.1. Renda agrària i valor afegit brut de l'agricultura.....	103
3.5.2. Població ocupada al sector primari.....	105
3.5.3. Serveis en el món rural.....	105
3.5.3.1. Transport col·lectiu en zones rurals.....	106
3.5.3.2. Servei sanitari a les zones rurals.....	107
3.6. Relacions de gènere justes.....	109
3.6.1. Mà d'obra agrària per sexes.....	109
3.6.2. Titulars i caps d'explotació.....	115
4. Conclusions.....	119
5. Bibliografia.....	123
5.1. Història.....	123

5.2. Indicadors.....	123
Annex 1.....	130
Annex 2.....	133
Annex 3.....	135

Índex de gràfiques, taules i mapes

Gràfiques

1: Evolució de la superfície conreada dels principals cereals a Catalunya (1931-1975)....	16
2: Evolució de la superfície conreada a Catalunya (1907-2007) (milions ha.).....	19
3: Evolució del número d'explotacions agràries a Catalunya (1972-2007) i tendència de futur.....	20
4: Nombre d'explotacions segons règim de tinença (1982-2007).....	27
5: Nombre d'hectàrees segons el règim de tinença (1982-2007).....	27
6: Evolució del preu de la terra a Catalunya entre el 1983 i 2009 (Euros/ha).....	29
7: Evolució del preu de la terra per províncies (1997-2009).....	30
8: Evolució de la superfície de cereals a Catalunya (Ha).....	46
9: Evolució de la superfície de lleguminoses a Catalunya (Ha).....	47
10: Evolució de la superfície farratgera a Catalunya (Ha).....	48
11: Evolució de la superfície de tubercles a Catalunya (Ha).....	49
12: Evolució de la superfície d'hortalisses a Catalunya (Ha).....	50
13: Evolució de la superfície de cultius industrials a Catalunya (Ha).....	51
14: Evolució de la superfície de fruita fresca a Catalunya (Ha).....	51
15: Evolució de la superfície de fruita seca a Catalunya (Ha).....	52
16: Evolució de la superfície de cítrics a Catalunya (Ha).....	53
17: Evolució de la superfície de vinya a Catalunya (Ha).....	54
18: Evolució de la superfície d'olivera a Catalunya (Ha).....	55
19: Evolució de la producció de cereals a Catalunya (Tn).....	56
20: Evolució de la producció de cereals per províncies.....	57
21: Evolució de la producció de blat, ordi i panís (Tn).....	58
22: Evolució de la producció de lleguminoses a Catalunya (Tn).....	59
23: Evolució de la producció de fava, mongeta i altres llegums secs (Tn).....	60
24: Evolució de la producció de lleguminoses per províncies.....	60
25: Evolució de la producció de farratges a Catalunya (Tn).....	61
26: Evolució de la producció de farratges per províncies.....	61
27: Evolució de la producció de tubercles a Catalunya (Tn).....	62
28: Producció de tubercles a per províncies.....	63
29: Evolució de la producció, exportacions i importacions de patata a l'Estat	

Espanyol (Tn).....	64
30: Evolució de la producció d'hortalisses a Catalunya (Tn).....	65
31: Evolució de la producció d'hortalisses per províncies.....	65
32: Evolució de la producció de cultius industrials a Catalunya (Tn).....	66
33: Evolució de la producció de cultius industrials per províncies.....	66
34: Evolució de la producció de fruita dolça a Catalunya (Tn).....	67
35: Evolució de la producció de fruita fresca per províncies.....	67
36: Evolució de la producció de fruita seca a Catalunya (Tn).....	68
37: Evolució de la producció de fruita seca per províncies.....	68
38: Evolució de la producció de cítrics a Catalunya (Tn).....	69
39: Evolució de la producció de cítrics per províncies.....	69
40: Evolució de la producció de raïm a Catalunya (Tn).....	70
41: Evolució de la producció de raïm per províncies.....	70
42: Evolució de la producció de vi per províncies (HI).....	70
43: Evolució de la producció d'oliva a Catalunya (Tn).....	71
44: Evolució de la producció d'oliva per províncies.....	71
46: Evolució dels caps d'oví per províncies.....	73
47: Evolució dels caps de cabrum per províncies.....	74
48: Evolució dels caps de porcí per províncies.....	74
49: Nombre de caps de bestiar (1891-2007).....	75
50: Evolució d'operadors inscrits i de superfície en agricultura ecològica.....	76
51: Superfície en agricultura ecològica per cultius (2010).....	76
52: Distribució percentual per comerços (1994 – 2006).....	83
53: Àpats que es fan a casa els dies laborables.....	84
54: Freqüència d'àpats en establiments de “menjar ràpid” (1993-2003).....	87
55: Evolució del percentatge de despesa en alimentació.....	97
56: Evolució dels salaris durant els darrers anys.....	99
57: Tendències en el consum d'aliments a Catalunya (1992-2003).....	100
58: Evolució del consum d'arròs a l'Estat Espanyol.....	101
59: Distribució de les UTA segons tipus de mà d'obra.....	111
60: Dedicació a l'explotació de la mà d'obra familiar.....	112
61: Mà d'obra agrària per sexes (nº persones).....	114
62: Titulars d'explotació per edats (individus).....	116
63: Titulars cap d'explotació per edats (individus).....	117
64: Edat dels caps d'explotació (1999-2007).....	118

Taules

1: Evolució d'alguns indicadors de ruralitat.....	13
2: Comparació caps de raça autòctona amb total de caps de bestiar.....	43
3: Superfície en hectàrees de varietats de blat ge moro MG que es troben incloses dins el registre de varietats comercials.....	78
4: Superfície de blat de moro MG a Catalunya, 1998 - 2009.....	79
5: Consum d'aliments per persona/any (1980-2002).....	90
6: Tendències a la ingesta d'energia i macronutrients a Catalunya (1992-2003).....	91
7: Tendències a la ingesta de micronutrients (1992-2003).....	94
8: Evolució de la despesa destinada a l'alimentació i percentatge per llar.....	98
9: Valors econòmics de producció i activitats secundàries.....	104
10: Mà d'obra per sectors, 1900-1969.....	105

Mapes

1: Mapa de l'Àmbit del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter.....	39
2: Divisió climàtica de Catalunya.....	44
3: Els consorcis de Catalunya.....	106

1. Argumentació del treball

El dia que vaig conèixer el concepte de Sobirania Alimentària em va atrapar per la seua senzillesa i alhora raó, però sempre que algú en parlava era per referir-se a països no industrialitzats. No entenia per que aquest concepte sempre s'aplicava a fora i mai a Catalunya, quan en aquest territori la pagesia ancestral ha estat ridiculitzada, explotada i eliminada.

La meua tutora del projecte em va parlar d'un grup de la UAB que havia elaborat una serie d'indicadors participatius de sobirania alimentària a Catalunya. Aquest treball és "Arran de terra. Indicadors participatius de Sobirania Alimentària a Catalunya", i va ser elaborat pel IEEP y la ONG Entrepobles grup d'investigació ARAG de la Universitat Autònoma de Barcelona, encarregat de treballar en temes de SA. Després de valorar els indicadors del treball del grup ARAG, vaig fer una selecció dels indicadors que considerava més adequats o interessants. En aquest treball s'han respectat alguns dels grups inicials, així mateix també s'han fet modificacions per crear nous grups o per afegir indicadors.

L'objectiu ha estat determinar el grau de sobirania alimentària de Catalunya, fent una anàlisi profund d'alguns dels pilars de la sobirania alimentària. A primera vista podia semblar que era una tasca inútil, doncs sembla evident pensar que la sobirania alimentària de Catalunya és total, però per analitzar-ho calia avaluar els indicadors.

La metodologia que he seguit, s'ha dividit en dues etapes. La primera va consistir en la formació personal sobre el tema consultant totes les fonts d'informació que van caure a les meues mans. Aquest procés va durar força temps -potser massa-. El segon pas va estar aplicar els indicadors mitjançant els coneixements adquirits per fer una avaluació específica de cadascun, i finalment una avaluació general per determinar el grau de sobirania de Catalunya.

Els resultats han estat força esclaridors doncs la sobirania alimentària de Catalunya es troba en un grau força baix, sobretot en alguns sectors. La gran transformació que va viure el món rural durant el Franquisme en que es va eliminar el món pagès ancestral per implantar un nou model agrotecnològic i industrial, va tallar la sobirania alimentària per la base, en molts indicadors de forma irreversible. La situació actual és una agroramaderia dependent dels subsectors i la indústria, molt mecanitzada i tecnificada, que necessita una gran proporció d'*inputs* per al seu correcte funcionament i estabilitat. La manca d'independència i

d'interrelació entre la ramaderia i l'agricultura, com havia tingut fa 100 anys el camp català, fan que actualment la sobirania alimentària de Catalunya estigui en greu perill.

En aquest treball, però, no s'ha avaluat el sector pesquer. Per una banda, per la seua complexitat com a sector; i per altra pel volum que implicaria tenir en compte un altre dels sectors primaris. Tampoc s'han avaluat de forma profunda els canvis en les polítiques de regadiu, actualment en expansió il·limitada per falta de temps. Alguns indicadors importants tampoc s'han pogut acabar de completar i valorar profundament a causa del volum de feina del treball.

2. Història agrícola i ramadera de l'últim segle a Catalunya

2.1. Introducció al món agrícola català

Resulta difícil poder comprendre la situació actual de la sobirania alimentària a Catalunya, sense tenir en compte els canvis ocorreguts en la història socioeconòmica del territori, sobretot els ocorreguts durant l'últim segle. Aquest canvis han estat transcendents pel al món rural, i han significat un canvi profund en la seua estructura. Les dades sobre població pagesa il·lustren amb claredat la brutal reducció del pes econòmic, social i polític que la pagesia havia tingut històricament. És en aquest sentit que es pot parlar de fi de la societat pagesa: "d'unes etapes en què el pes de la pagesia en el pla econòmic i social era determinat s'ha arribat a una situació en què s'ha reduït a la mínima expressió, i com a col·lectiu ha deixat de ser socialment rellevant" (Garrabou, 2006).

Sense comprendre i tenir en compte tots els canvis ocorreguts en el pas d'una societat pagesa i rural a una d'industrial i urbana, seria impossible fer una avaluació adequada de la sobirania alimentària a Catalunya, ja que el procés tecno-industrial ha estat el principal causant de l'acusada pèrdua de sobirania alimentària en l'últim segle.

La societat ancestral catalana era principalment una societat rural i agrícola que tenia com a nucli estructural a la família. Aquestes famílies van conformar la història de Catalunya des de temps medievals fins a mitjans de segle XX. Aquesta desenvolupava un treball familiar, alguns cops comunitari, dins d'un model d'agricultura pagesa basat en la saviesa popular acumulada al llarg de la tradició agroramadera. La gestió de les explotacions es feia seguint els coneixements de les persones més ancianes i, per tant, amb més experiència. S'assolia doncs, una complexa relació amb l'entorn que assegurava la continuïtat de les finques i del medi, en la que es coneixien els límits productius que no s'havien de sobrepassar per assegurar la continuïtat. La pagesia i la ramaderia gaudien de prestigi social per la seua tasca de producció d'aliments, que cobria les necessitats alimentàries de la ciutadania.

Des de l'Edat Mitjana la pagesia va experimentar un procés de diferenciació econòmica en que moltes de les propietats dels pagesos -rebels a l'autocràcia dominat- i els seus capitals van ser

expropiats. Les terres que els van quedar van ser molt minses, molts cops insuficients per a poder viure. En pocs moments de la història la terra ha estat un bé lliure, doncs la pagesia no ha pogut vèncer les situacions de submissió, que han establert les relacions de dominància. Per altra banda, la pagesia submissa va aconseguir assegurar les seues propietats tot fent créixer el seu capital.

El sector agrari i ramader era el més important en superfície i nombre d'individus, tot i que a les ciutats van aparèixer grups socials especialitzats que acabaran per formar els gremis. Alguns d'aquest "urbanites", mitjançant els seus poders de dominació, aconseguiran la submissió -d'una part de la pagesia- de la qual s'apropriaran del seu excedent de producció. Es va experimentar un procés de concentració de la terra per part de la burgesia urbana, algunes professions i altres grups privilegiats. En èpoques de creixement demogràfic, molts pagesos es van trobar sense terra, pel que van haver de conformar-se amb contractes d'explotació amb els terratinents de la ciutat, així podien apropiat-se d'una part de la riquesa generada pels pagesos no terratinents.

Com es comentava, l'explotació familiar ha estat històricament la forma d'organització en el món rural. No obstant, des dels segles XVIII i XIX, en el moment en que l'economia capitalista es va consolidant amb l'augment del poder de l'Estat, es va anar imposant un model cada cop més productivista, i en el que l'explotació familiar es va veure com un obstacle a la "modernització agrícola". La pagesia es veia com a ignorant, i la seua reticència¹ a les innovacions de la moderna agronomia, era un obstacle per a la implantació d'un nou sistema productiu basat en els bens de producció i el capital.

El procés d'industrialització i tecnificació del segle XIX va significar la pèrdua del sector agrari en el conjunt de l'economia, en la que la indústria i els serveis van anar guanyant cada cop més poder. La tecnificació i mecanització del món rural va comportar -entre altres efectes- l'eliminació de llocs de treball, que van provocar un procés d'èxode rural, que es repetiria més acusadament a partir del 1950. La gent que va marxar del món rural ho va fer per anar als nuclis urbans per trobar feina a la indústria o els serveis.

La pagesia fins aleshores havia tengut un pes fonamental, encara que una majoria de la població solament n'obtenia ingressos molt precaris i alhora generaven un nivell de renda per

1 Per constatar la oposició a la mecanització en la resta de la península abans del Franquisme, veure "Tres claves de la Segunda República", M. Tuñón de Lara, i "El anarquismo andaluz. Campesinos y sindicalistas 1868-1936", J. Maurice.

als grans propietaris que els permetia ocupar posicions altes en les seues jerarquitzades estructures socials. El pes de l'agricultura i el prestigi van anar minvant fins a dia d'avui, en que les creences sobre la ignorància pagesa encara perduren. Per sort s'han mantingut fins avui pràctiques agràries basades en la ignorància i la tradició, en les que es seleccionen les zones de conreu, les llavors i les varietats més idònies, els moments més apropiats per a cada tasca, així com les tècniques de correu més adequades.

Les pràctiques agràries pageses eren el mitjà que permetia conviure d'una forma harmoniosa amb l'entorn, tot tenint una producció per al propi manteniment i una mica de sobreproducció. Les explotacions familiars gaudien d'un alt grau d'autonomia, doncs gairebé tots els factors productius provenien de la mateixa explotació. Es reutilitzaven gairebé tots els subproductes de l'explotació provinents del policultiu, el qual al seu temps assegurava un alt nivell de biodiversitat, garantint així la potencialitat productiva.

Altrament hi havia una forta connexió entre l'agricultura, la silvicultura i la ramaderia, en que els excedents dels

*Els formiguers van ser, durant segles, un sistema de fertilització agrícola basat en les restes de l'explotació, sistema que es troba gairebé perdut.
Font: Revista Agro-Cultura nº45.*

primers eren aprofitats pel bestiar i al seu torn s'obtenia un fertilitzat orgànic d'alta qualitat: el fem. Aquest sistema tancat minimitzava les entrades energètiques, i com a conseqüència aconseguia esdevenir un sistema d'alta eficiència energètica.

2.2. La gran ruptura mitjans segle XX

A mitjans de segle XX es van anar imposant canvis agronòmics que van suposar un trencament amb els sistemes agraris ancestrals. Aquesta gran ruptura s'ha d'inscriure en el context de l'evolució del sistema capitalista, i en particular en la necessitat d'expandir altres camps d'acumulació amb un desenvolupament ràpid de l'agroindústria i la consolidació de posicions de força de les grans corporacions que controlen la comercialització i la distribució de productes agraris.

La taula 1 reflecteix els canvis, durant el darrer segle, que van ocórrer en el món rural. Una de les dades més rellevants és el percentatge de població agrària activa sobre la població activa

total, en que cada cop és inferior. Tot i que la població de Catalunya, entre el 1900 i el 2008 va augmentar en 5.397.656 habitants, és a dir un 274,5%, el percentatge de població agrària activa sobre població total va passar del 44,6 al 1,9% al 2008. Aquestes dades són un clar reflex de la tendència de l'últim segle de desaparició de l'agricultura familiar, que dóna pas a l'agroindústria, pel que poca població pot ocupar-se de grans finques mecanitzades i tecnificades.

	1900	1950	1975	2001	2008
Població total de Catalunya	1.966.382	3.240.313	5.663.121	6.361.365	7.364.038
Població resident en municipis de menys de 5.000 habitants	1.081.920	1.005.421	813.470	784.298	789.792
% població en municipis de menys de 5.000 habitants sobre la població total	55,0	31,0	14,4	12,3	10,7
Població resident en municipis de menys de 100 habitants per km²	801.314	719.773	611.347	568.006	565.470
% població en municipis de menys de 100 habitants/km² sobre la població total	40,8	22,2	10,8	8,9	7,7
Població activa agrària (*)	336.600	328.382	145.119	69.287	65.708
% població activa agrària sobre població activa total	44,6	22,2	6,9	2,5	1,9

Taula 1. Evolució d'alguns indicadors de ruralitat.

Font: Atles de la ruralitat, Aldomà.

Aquest procés de la reducció de la mà d'obra en el món rural, com ja s'ha comentat, va tenir un paper decisiu en l'èxode rural cap a les ciutats, en que aquestes van augmentar fortament la seua població.

Una altre indicador de concentració de la població el trobem en els municipis de menys de 5.000 habitants, que s'han reduït en el període de 108 en 292.128 municipis. S'observa un cop més la tendència emigratòria cap a les grans urbs, i l'abandonament dels pobles petits. Amb aquesta convergència de la població en les ciutats, es va acusar més l'autoritat del món urbà (centre de decisions i poder) sobre el món rural, que es volia que es convertís en un territori merament productiu.

2.3. Després de la Guerra Civil, el Franquisme

El procés de destrucció i alienació del món rural, no s'entendria sense explicar el procés que va

ocórrer amb el Franquisme i les seues transformacions socioeconòmiques, així com els procés anterior a la guerra.

Després de la proclama del cop d'Estat per part del General Franco, a l'Estat Espanyol es va viure una etapa de revolució social que també va calar a Catalunya. Durant aquesta etapa, sobretot per part de la CNT, va esdevenir un procés revolucionari agrari, en que es van expropiar i col·lectivitzar importants extensions de terreny, sobretot en les comarques de Girona². L'1 d'abril del 1939, després de l'últim *parte de guerra* del general Franco i amb la proclama de la victòria del bàndol copista, es va donar per acabada la guerra civil Espanyola, i la fi de la segona República les col·lectivitzacions agràries es van eliminar i amb elles totes les persones que n'havien impulsat la seua creació i n'havien format part.

La guerra civil no va tenir clemència amb cap sector, doncs l'agricultura i la ramaderia tampoc se'n van escapar. La producció agrícola i ramadera es va veure fortament reduïda, sobretot aquella encarada a exportació. L'objectiu era l'autoconsum, i amb ell va desaparèixer l'exportació, tant mateix tampoc hi havien excedents per exportar i tota la producció excedent era consumida pel mercat interior -molt en estraperlo-.

La reducció de la producció, també de productes bàsics, va comportar que algunes poblacions patissin escassetat d'aliments, fet que va tenir efectes crítics solament en la població urbana, ja que per la manca de possibilitat de dur a terme autoconreu havien de dependre del mercat per abastir-se. Amés, la falta de comerç i de transport va portar la fam fins els anys després de la guerra. Per contra, a les zones rurals no va suposar un problema greu, doncs l'autocultiu i l'austeritat asseguraven el menjar.

Les polítiques agroramaderes del governs Franquistes, des del final de la guerra fins al Plan de Estabilización (1939 - 1959), van estar enfocades a la reducció dràstica de les importacions amb la intenció de crear un estat econòmicament autosuficient. La primera etapa de la dictadura del "caudillo" va estar marcada per una política econòmica tancada, que tenia per objectiu l'assoliment d'una economia autàrquica total mitjançant el control i el proteccionisme dels productes de l'Estat. L'estratègia, d'aquesta política econòmica, es basava en els alts aranzels als productes importats, amb el que es pretenia aconseguir capital per a la

² Es pot trobar molta informació sobre aquest tema en els treballs de Marciano Cárdbaba Carrascal, per exemple en Cárdbaba, M. (2002). *Col·lectivitats agràries a les comarques de Girona, 1936-1939 : Pagesos i revolució a Catalunya*. Girona: CCG Edicions : Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines : Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona. [Biblioteca d'Història Rural : Estudis ; 4].

reconstrucció de la indústria, en el camí cap a la tecnificació de l'Estat.

El fort intervencionisme de l'Estat Franquista va ser iniciat en plena guerra. L'agost del 1937 es va procedir a la creació del *Servicio Nacional de Trigo (SNT)*, que tenia per objectiu intervenir en moments d'escassetat de blat, i en conseqüent sobre la farina i el pa. El *SNT* intervenia en tot el procés de producció, des del subministrament de la llavor, fins als mateixos forns; i al mateix temps s'encarregava de fixar els preus taxats per al cereal.

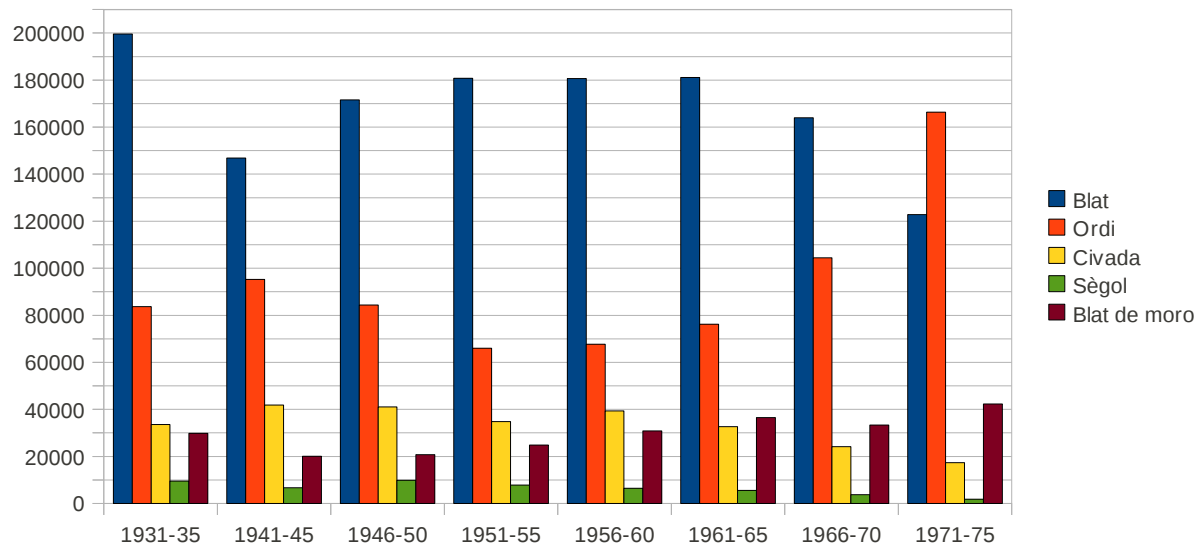
El 1950 es va arribar de nou a la producció de gra que s'obtenia abans de la guerra. Tot i així, el *SNT* va continuar amb la seua tasca controladora fins molts anys després la política de protecció d'aquest cereal va passar per sobre de la resta fins l'any 1967. La seua producció va caure en quasi un milió d'hectàrees en temps de guerra, i mai es van tornar a aconseguir recuperar la seua producció fins a les 4,5 milions d'hectàrees d'abans del conflicte armat. A partir de l'any 1964 l'Estat Franquista va fer un gir en la seua política de protecció sobre el blat fent servir preus d'intervenció, tot establint preus de garantia per altres cereals, majoritàriament ordi, i molt seguit per altres dedicats a l'elaboració de pinsos.

Durant la meitat dels anys 50 es va fer visible la crisi del model de producció de postguerra. Com a resposta es van produir tot un seguit de canvis en la política agrària, durant els 60, enfocats a recuperar els nivells de producció de preguerra, amb un procés batejat com a "reforma tècnica" de les estructures productives. Aquesta nova reforma tècnica i social del camp es va fer impulsant l'activitat de l'*Instituto Nacional de Colonización (INC)*.

Aquest organisme fou creat el 1939 per incentivar l'expansió del regadiu, juntament amb polítiques de colonització sobre el territori. El mateix any es va aprovar la *Ley de Colonización de Grandes Zonas Regables*, i més tard, l'any 1949, la *Ley de Colonización y Distribución de la Propiedad en Zonas Regables*. La primera de les lleis no va tenir molt impacte, però la segona va crear l'ocupació de zones agrícoles i la creació de municipis nous.

L'any 1959 va ser aprovat el conjunt de mesures econòmiques anomenat *Plan de Estabilización Económica*. Aquest conjunt de mesures marcarien la finalització del món rural, tal i com es coneixia, per donar pas a la capitalització agrícola (R. Garrabou, 2006).

Evolució de la superfície conreada dels principals cereals a Catalunya (1931-1975)

Gràfica 1. Font: Elaboració pròpia a partir de la taula pàg. 609 volum IV Història Agrària dels PPCC. La gràfica reflecteix la situació d'estabilització del cultiu de blat per a l'alimentació humana, que va deixar pas a l'augment del cultiu d'ordi destinat a pinso, fins que entre el 71 i 75, ja superava el cultiu de blat.

Per altra banda, el cultiu de cereals minoritaris també va anar perdent terreny -civada i sègol-, tant mateix, el cultiu de panís va anar en augment, també per la seua utilització en l'elaboració de pinsos.

A partir dels anys 50 el procés de mecanització i capitalització, basat en la transferència d'estalvi monetari i de mà d'obra cap a altres sectors econòmics (majoritàriament l'industrial) va suposar un èxode rural sense precedents, que es va fer especialment massiu entre el 1960 i el 1975 -procés de substitució de la mà d'obra per capital, mecanització de la ramaderia i l'agricultura-. La mateixa dècada es va produir l'obertura econòmica que es va iniciar amb la signatura d'un tractat de col·laboració econòmica i política amb els Estats Units, que va deixar obertes les portes a l'entrada de determinades importacions. L'entrada en vigor del *Plan de Estabilización*, va comportar la promulgació d'un conjunt de mesures de política econòmica, monetària i fiscal, conjuntament amb la retallada de les pràctiques proteccionistes. Entre el 1964 i el 1967 es va aplicar uns dels primers *Planes de Desarrollo Económico*, com a resultat del treball *Desarrollo Económico de España*, realitzat pel Banc Internacional de Reconstrucció i Foment (una branca del banc mundial), publicat el 1962. Aquestos nous plans van significar un important canvi en la política proteccionista i intervencionista del preu del blat a partir del 1964. Es va produir l'obertura de les importacions de cereals per a pinso, així com l'establiment d'un sistema d'ajut a la producció d'ordi i altres cereals, matèries primeres per als

pinsos (Gràfica 1). Paral·lelament es va promocionar l'establiment d'empreses multinacionals productores de pinsos dins l'Estat Espanyol. Aquests grans canvis van ser l'inici i la base del que seria la ramaderia industrial, molt concentrada a Catalunya, que anys després es va convertir en el primer territori ramader de l'Estat.

La implantació d'aquestes noves mesures econòmiques va causar un gran impacte en el medi rural, i va significar el pas d'una societat encara profundament rural a una societat majoritàriament urbana, industrial i terciària (R. Majoral, 2006).

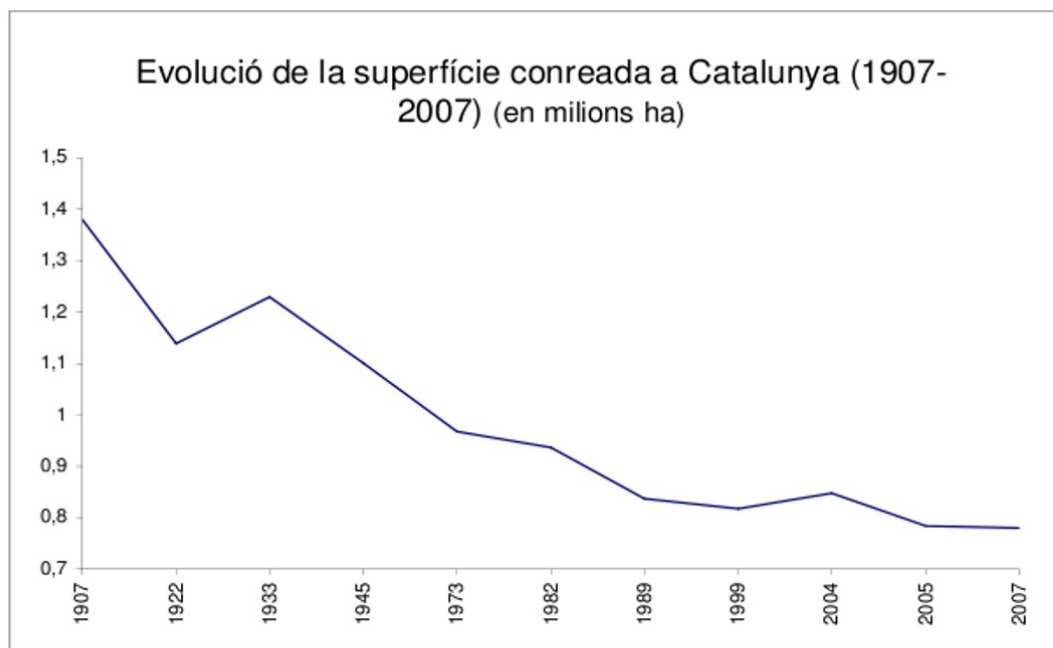
Entre el 1968 i el 1971, i entre el 1972 al 1975, es van aplicar el segon i el tercer pla econòmic respectivament. La seva aplicació va marcar un fort procés de creixement econòmic, amb un creixement anual superior al 5% del PIB, conegut com a *Desarrollismo* i motivat per la creixent inversió estrangera, l'exportació creixent de productes manufacturats, i la consolidació del turisme de masses. El creixement va ser més accentuat a Catalunya que a la resta de l'Estat a causa de la forta base industrial catalana, la petita burgesia i la mà d'obra qualificada. La crisi del petroli del 1973 també va afectar el sector agrari amb una frenada del nou model productivista i tecnificat, cada cop més lligat a l'energia del petroli. Va ser més accentuat en aquelles explotacions més tecnificades i que tenien més dependència energètica, que es va transmetre en l'augment de les matèries primeres. Els efectes en el sector ramader no van ser tant importants, doncs les produccions més afectades van ser les de sistema intensiu i tecnificades.

L'anomenada "transició" va portar a un seguit de canvis en la política econòmica de l'Estat Espanyol, mitjançant la signatura de *Los Pactos de la Moncloa* -tot i el rebuig de UGT i CNT- el 1977. El pacte tenia com a objectiu la superació de la crisi econòmica estructural. L'any 1982, amb l'arribada al govern del PSOE, es van produir tot un seguit de reformes en el sector agrari i ramader, enfocades al procés de capitalització, tecnificació i mecanització del món rural vist únicament com a sistema productiu. Tot això passava mentre s'accelerava el procés d'entrada a la Comunitat Econòmica Europea (CEE), que va esdevenir el 1986. L'entrada a la CEE encara va acusar més aquest procés de industrialització del camp mitjançant les ajudes econòmiques de la Unió.

2.4. El resultat

En l'últim segle el món rural ha sofert un conjunt de canvis que han transformat completament la seua estructura i han transformat l'agricultura i ramaderia catalanes en un centre productor més de la lògica capitalista global, i com a resultat amb una important pèrdua de sobirania alimentària.

La gràfica 2 reflecteix la situació d'abandonament de l'agricultura i la ramaderia a Catalunya en l'últim segle, en què la transformació del món rural ha comportant l'abandonament de moltes terres i la sobreexplotació de moltes altres. L'augment de la mecanització i tecnificació en l'agricultura i la ramaderia ha fet que moltes de les terres de difícil accés per a la maquinària hagin estat abandonades i s'hagi intensificat el cultiu en les terres més fàcilment mecanitzables. El resultat ha estat la gran disminució del territori administrat per la pagesia i ramaderia, que ha passat a utilitzar molt menys territori aplicant un canvi en els sistemes productius -d'extensius a intensius- que han dut a un major aport de productes industrials i recursos tècnics. Aquests canvis en els sistemes productius -l'acceleració del productivisme- han portat a augmentar la interrelació amb els subsectors agroindustrials, en que hi ha cada cop una major dependència del sector agrari i ramader a l'agroindústria.

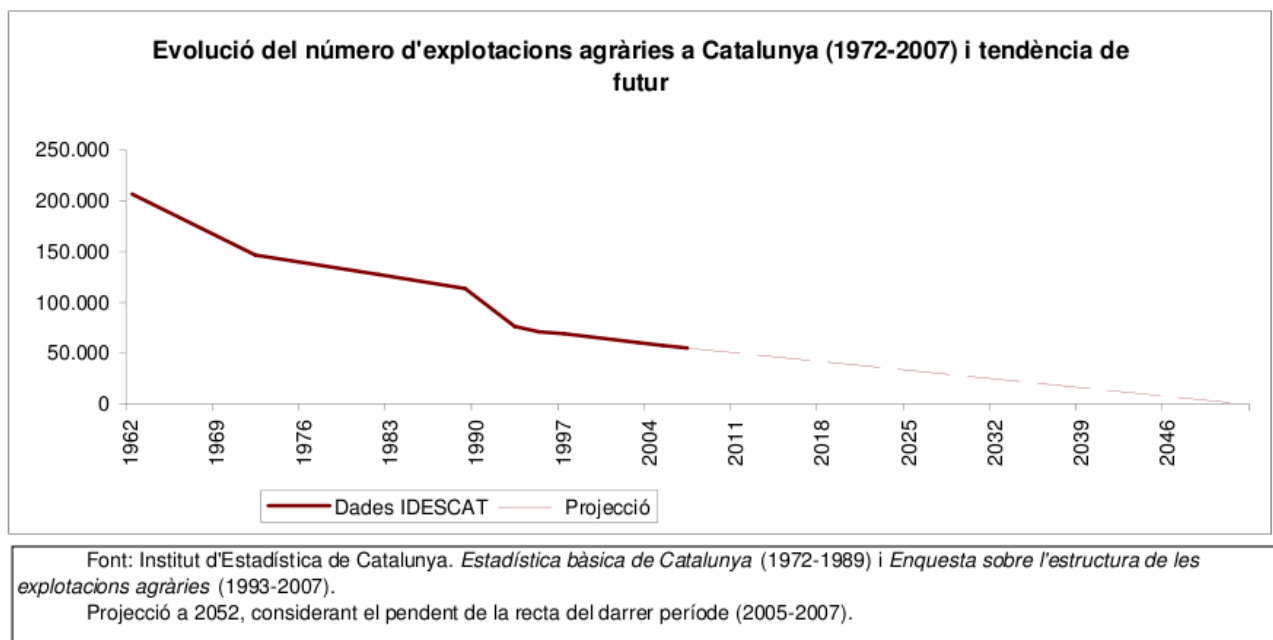
Font: Paül, V (2006) L'ordenació dels espais agraris metropolitans. Plans, gestió i conflictes territorials a la regió de Barcelona. Barcelona: Universitat de Barcelona [Tesi doctoral]

Gràfica 2. La clara disminució de la superfície conreada a Catalunya, evidencia el procés d'intensificació dels cultius, mitjançant l'augment d'energia i tecnologia.

La industrialització va comportar forts canvis profunds i de gran abast, el més important, l'afebliment i la progressiva desaparició de l'explotació familiar pagesa, per l'expulsió de part de la població, així com del seua forma de ser i de fer. L'augment de la mecanització i la motorització va accentuar l'èxode rural, per part de jornalers i mossos, que va ser especialment intens a partir dels anys 60. En el món rural va quedar una població envellida, molts fills van renunciar a l'explotació per canviar d'activitat. Per contra, els nuclis urbans van créixer de forma desmesurada, amb els conseqüents problemes socioeconòmics i ambientals associats, i van deixar el camp sense mà d'obra.

L'agricultura industrialitzada va significar la desaparició del caràcter familiar de la força de treball, l'augment de la productivitat i l'aport de productes industrials i recursos tècnics, que van crear una situació de servitud amb els subsectors agroindustrials. Aquest nou model, basat en la tecnologia i els combustibles, respon a les idees productivistes i la voluntat d'adquisició de capital de la indústria química i farmacèutica, així com les indústries de llavors i pinsos. L'augment de la producció no sempre ha comportat augment dels ingressos, abandonament per precarietat (agricultura a temps parcial o altres fonts d'ingressos).

Una part de la pagesia s'ha mantingut però les pràctiques d'agricultura familiar tenen molt poc a veure amb l'agricultura actual. La mà d'obra familiar ha anat desapareixent, i s'ha tendit a la masculinització del treball de les explotacions, que són portades pels caps de família, que no tenen relleu familiar, i que poden recórrer a la mà d'obra assalariada. Hi ha hagut una clara tendència a la desaparició de l'autonomia en la pèrdua de coneixements agrònoms, on s'ha acusat el creixement del monocultiu i l'aparició de la ramaderia intensiva desvinculada del territori forestal i agrícola. Les pràctiques agràries venen definides des de les polítiques i mercats exteriors, que suposen la submissió als subministradors d'*inputs*, i en que solament una petita part del preu final del producte és rebut pel productor (i la més gran per les indústries de transformació i comercialització).

Gràfica 3.

Font: Agrotèrritori

El model agroindustrial tecnificat es pren com a model universal i s'ignoren les característiques locals i específiques de cada zona, pel que s'han modificat les relacions amb el territori, modificant les formes de maneig del territori que havien garantit nivells d'equilibri ecològic i el manteniment de la potencialitat productiva; és a dir s'han substituït de processos naturals per factors productius. L'agricultura actual -potser seria més adequat parlar d'agroindústria- utilitza un espai agrari més petit mitjançant energia fòssil i *inputs* no renovables, que a excepció del treball humà tota la resta d'*inputs* han crescut de manera espectacular.

La insostenibilitat de l'agricultura basada en energies no renovables i tecnologia d'alts impactes

ambientals i socials, sumat a la gran dependència del sector a la indústria i a les polítiques de creixement i expansió del regadiu sense control, porten a una situació de gran dependència política i energètica que no pot mantenir-se en les explotacions a llarg termini (Gràfica 3).

Aquesta situació atempta contra la sobirania alimentària de Catalunya, doncs la falta d'autogestió en molts dels camps de l'agricultura i la ramaderia són flagrants. Aquest fet, lligat a l'alta dependència dels combustibles fòssils i la seua escassetat, com ja va demostrar Hubbert al 1971 creen una situació d'alta inestabilitat que cal avaluar de forma holística.

3. Indicadors ciutadans de sobirania alimentària

El concepte de sobirania alimentària va sortir a la llum per primer cop el 1996, dins de la Cimera Mundial de l'Alimentació de la FAO a Roma. El concepte va ser proposat per Via Campesina, el sindicat agrari més gran del món, i pretenia ser una nova estratègia per als pobles que tenia com a objectiu trencar amb les polítiques neoliberals imposades pels grans organismes internacionals (Organització Mundial del Comerç, el Banc Mundial i el Fons Mundial Internacional). Es tractava d'un concepte que col·locava al centre del debat polític als productors agrícoles, per protegir-los i donar-los suport enfront dels mercats agraris neoliberals, i prioritzava els mercats locals i nacionals per trencar amb els internacionals, enfortint l'agricultura, la pesca i la ramaderia familiar i col·locant la producció alimentària, la distribució i el consum sobre la base de la sostenibilitat social, econòmica i ambiental.

3.1. Pilars bàsics de la sobirania alimentària

En aquest apartat es fa una breu descripció del motiu de selecció de cada indicador, dins dels pilars bàsics de la sobirania alimentària

Accés recursos:

- Distribució de la terra: La propietat de la terra és un tema cabdal per a la sobirania alimentària, qui posseeix la terra com a recurs té un patrimoni que pot utilitzar per a diverses finalitats. Els pagesos sense terra estan subjectes a diferents règims de tinença. Cada contracte ve determinat per una sèrie d'avantatges i inconvenients, per al propietari i l'arrendador, que determinarà la situació actual de facilitat per adquirir terres cultivables.
- Preu de la terra: El preu de la terra sempre ha estat complexe. Les seues pujades i baixades molts cops no estan regides per les lleis d'oferta i demanda, sinó que apareixen molts altres factors distorsionadors. És important valorar l'evolució del preu de la terra per tenir en compte la facilitat de poder esdevenir propietari d'un terreny.

- Espais agraris protegits: Aquest indicador és d'alta importància. Les zones agrícoles catalogades com a parcs agrícoles són espais productius d'alt valor, zones de preservació dels coneixements agraris i ramaders, i espais d'interacció -d'acostament- del món rural a l'urbà. Tot aquest conjunt de funcions fan d'aquestes zones espais a protegir, tot i no tenir un marc legal que les reguli.
- Races autòctones i varietats agrícoles: Les races autòctones i les varietats agrícoles esdeven un patrimoni genètic seleccionat durant generacions per obtenir productes de major qualitat, millor presència o major resistència a plagues. La seua conservació és cabdal per una bona sobirania alimentària, doncs aquestes races i varietats són les que presenten millor adaptabilitat a l'entorn.

Models de producció:

- Distribució dels principals cultius: La distribució de cultius a Catalunya pot donar una idea de la riquesa productiva del territori. Catalunya és un territori amb una gran ventall de zones climàtiques, que permeten una bona diversitat productiva que cal valorar.
- Evolució de la producció agrària i ramadera: Aquest indicador també és de vital importància, doncs la producció obtinguda dona una idea de la capacitat productiva del territori, la potencialitat d'alimentar la població interna.
- Producció agroecològica: L'avaluació d'aquest sistema productiu indica quines són les tendències a canvis en el model hegemònic productiu. Cal però diferenciar entre producció ecològica i agroecològica.
- Producció i consum de transgènics: La producció de transgènics no tindria tanta importància en qualsevol àrea d'Europa. Però si tenim en compte que l'any 2009 Catalunya es va consolidar com la regió amb més superfície cultivada de transgènics és comprensible la seua avaluació, tant de superfície con efectes directes i indirectes del seu cultiu.

Consum i alimentació:

- Consum de menjar "ràpid" fora de casa: L'avaluació del consum de menjar "ràpid" dona una idea de la tendència sobre els canvis d'hàbits alimentaris de la població. La baixa qualitat alimentària d'aquest tipus de productes també serà interessant d'analitzar per

veure els hàbits saludables de la població.

- Acompliment dels objectius nutricionals: Per valorar la bona o mala nutrició de la població catalana es fa ús d'aquest indicador, que dóna una idea de les tendències de consum i hàbits alimentaris de la població.

Circuits curts i proximitat

- Quota de mercat de l'alimentació per tipus d'establiments: Per analitzar l'impacte que tenen les grans superfícies comercials i veure la seua evolució temporal es valora aquest indicador. El major o menor nombre d'establiments d'aquest tipus ens donarà una idea del tipus de comerç i consum.

Medi rural viu i productiu

- Renda agrària i valor afegit brut de l'agricultura: La valoració de la renda agrària serà important a l'hora de tenir en compte la major continuïtat o menor de les explotacions agrícoles i ramaderes.
- Població ocupada al sector primari: El nombre de treballadors ocupats en el sector primari aporta una lleugera idea de la importància del sector respecte la indústria i els serveis.

Serveis en el món rural

- Transport col·lectiu a les zones rurals: La presència de transport col·lectiu a les zones rural es un referent a l'hora d'avaluar la major o menor facilitat de mobilitat i dependència del vehicle privat, per part de la població rural.
- Servei sanitari a les zones rurals: La població rural envellida necessita una major assistència sanitària. En alguns casos, per la manca de servei sanitari a les zones rurals, les persones grans es veuen obligades a marxar a la ciutat a viure per la major facilitat d'accés al servei sanitari.

Relacions de gènere justes

- Mà d'obra agrària per sexes: Per avaluar la paritat de sexes que es dóna en la mà d'obra agrària s'avalua aquest indicador. La paritat en la feina al camp hauria de ser equiparable a l'equitat en les zones urbanes.
- Titulars i caps d'explotació: La titularitat de les explotacions marca la presència invisible del patriarcat, pel que cal avaluar la proporció d'homens i dones titulars i les seues

edats.

3.2. Accés recursos

3.2.1. Distribució de la terra

La propietat de la terra ha estat un tema complex al llarg de la història. Ara, com era d'esperar ho continua sent. Al llarg dels anys els terrenys agraris comunals han anat sent privatitzats, donat lloc a grans terratinents que han vist en el camp una font d'acumulació de riquesa patrimonial, deixant de banda en molts casos la producció agrària o ramadera. El petits pagesos propietaris, i productors, han anat abandonat per envelliment i la manca de relleu ha portat a molts a vendre les terres familiars a empreses o empresaris.

S'estableixen quatre règims de tinença de la terra:

- Terres en propietat: Quan el pagès o la seva família hi tenen dret de propietat, havent-hi títol escrit o no.
- Terres en contracte arrendament: Quan el pagès en gaudeix de l'aprofitament pagant una renda a canvi.
- Terres en contracte de parceria: Quan el propietari les cedeix temporalment al pagès o empresari mitjançant el pagament (en metàl·lic o en espècie) d'un tant per cent del producte obtingut.
- Altres règims de tinença: Són agrupades les terres ocupades a través d'un vincle jurídic que no es pot emmarcar en els tres règims anteriors, tals com les explotades gratuïtament, en fideïcomís, en litigi, en precari, els censos i els fòrums, etc. Dins aquesta categoria també es contempen les terres de comunals.

Abans del període d'anàlisi, ens trobem amb la següent situació a l'àmbit català. Segons dades del 1962³, el règim de tinença preponderant era la propietat, concentrant un 81,9% de la superfície de terres. Observant les següents dades del 1972, el règim de propietat continua sent el més rellevant, representant el 77,6% del total. La resta de règims ocupen el 6,2% en arrendament, 8,6% en parceria i 7,5% en altres règims.

Les extensions en règim d'arrendament o parceria s'estableixen en una gran majoria de casos

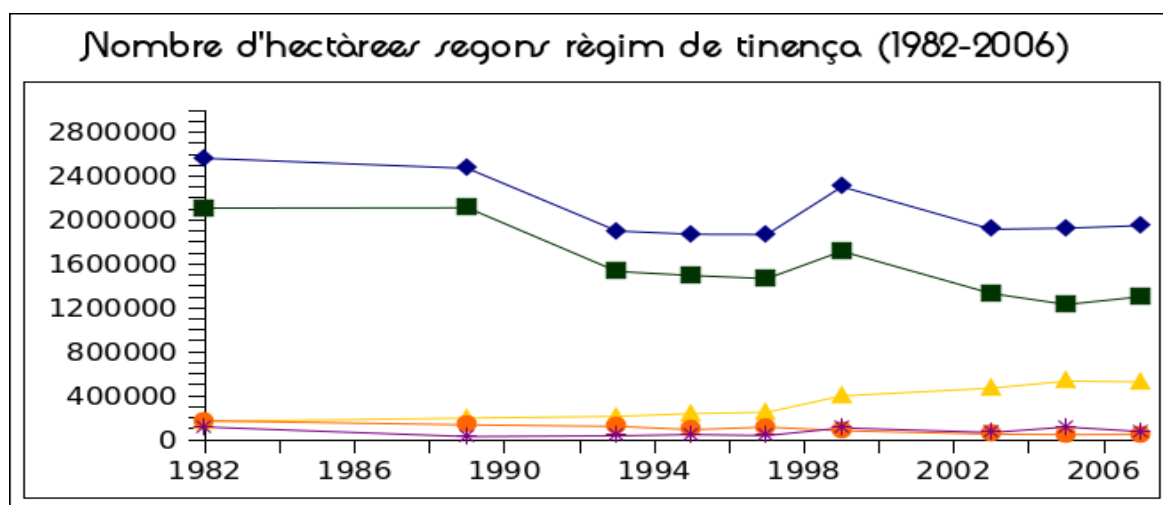
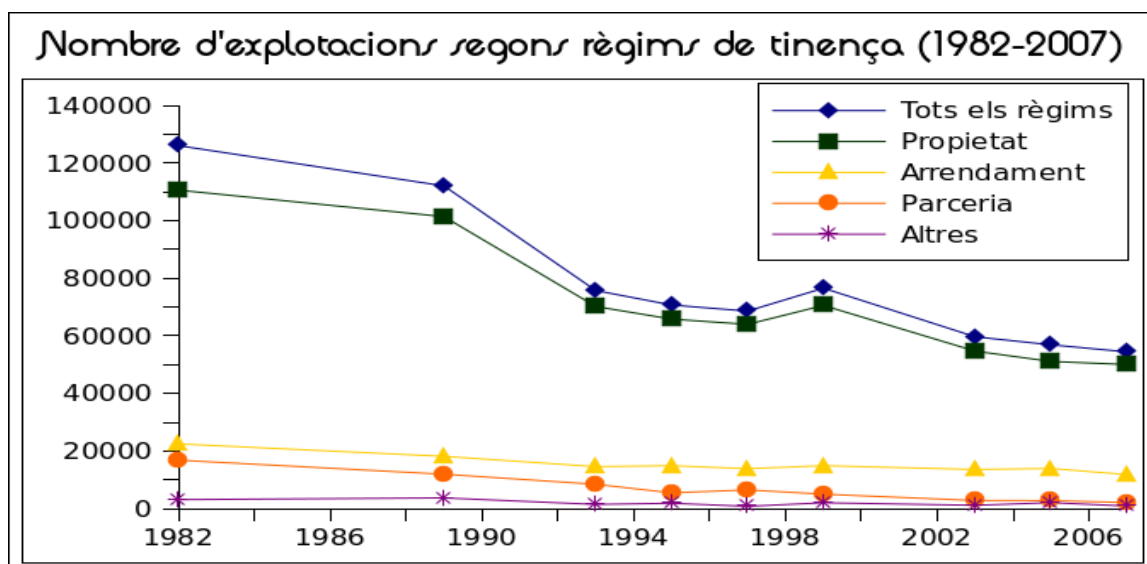
³ Leon Benelbas, Economia agrària de Catalunya, pàg. 156.

sobre terres conreades. Aquesta afirmació es pot fer segons una estimació de Tamames⁴, qui parteix d'aquest supòsit. Tot i això, existeix un error que s'estima quan es comparen dades d'extensió de terres conreades en comparació amb el total d'arrendament i parceria, fet que demostra que hi ha règims de no-propietat destinats a altres finalitats, com per exemple les pastures. En el cas de les extensions forestals o no conreades, podríem considerar que normalment tendeixen a gestionar-se directament pel propietari sense que aquest fet li suposi una dedicació continuada a la següent tasca.

Si mirem la gràfica 4, de nombre d'explotacions segons el règim de tinença, durant el període 1982 al 2007 hi ha hagut una tendència decreixent de tot el conjunt de règims. En primer lloc, el règim preponderant corresponent a la propietat passa d'aproximadament 110.000 explotacions a l'inici del període, a menys de la meitat. Passats els primers set anys de creixement negatiu relativament lent, es produeix una reducció brusca entre el 1989 i el 1993. Posteriorment, es torna a una tendència més tranquil·la fins al 1997, en que hi ha un augment lleuger d'aquest règim durant els dos anys següents. D'aquest darrer any fins al 2007 el règim de propietat continua descendent.

El nombre d'hectàrees pertanyents al règim de propietat (Gràfica 5), segueix una línia d'evolució molt semblant a la del nombre d'explotacions. Fins al 1989 el nombre d'hectàrees és força constant, fet que ens mostra que les explotacions han tendit a augmentar de mida, ja que en el seu total es redueixen. Pel que fa a la següent etapa compresa entre el 1989 i el 1993, el nombre d'hectàrees es redueix, però la proporció és inferior respecte al canvi brusc que presenta el nombre d'explotacions. Així doncs, podem afirmar que tot i que hi ha una pèrdua de terres en propietat, moltes d'elles canvien de tinença passant a formar part de grans explotacions. De la mateixa manera es pot explicar la dinàmica dels anys següents. Cal destacar, però, que del 2005 al 2007 el nombre d'hectàrees en propietat canvia cap a un creixement positiu, en contraposició amb el nombre d'explotacions.

4 Ramon TAMAMES, *Estructura económica de España*, vol. 1, "Introducción, sector agrario", Madrid, Guadiana, 1974, 7a edició, pàg. 99

Gràfiques 4 i 5.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

La tendència pel que fa a les hectàrees en règim de tinença és la convergència de petites finques familiars per a crear-ne de més grans, que en molts casos són propietat, tot i que també poden ser d'arrendament. Amb la creació de finques grans s'aconsegueix facilitar la mecanització de les tasques agrícoles i la rendibilització de la tecnologia invertida. La propietat de la terra es veu concentrada en menys mans, que posseeixen més superfície. Aquesta tendència pot crear un perill per a l'adquisició de noves terres de cultiu per a les noves generacions, doncs un element decisiu en aquesta millora estructural ha de ser la mobilitat de la terra, i un dels contractes més idonis per aconseguir aquest objectiu és la figura de l'arrendament.

3.2.2. Preu de la terra

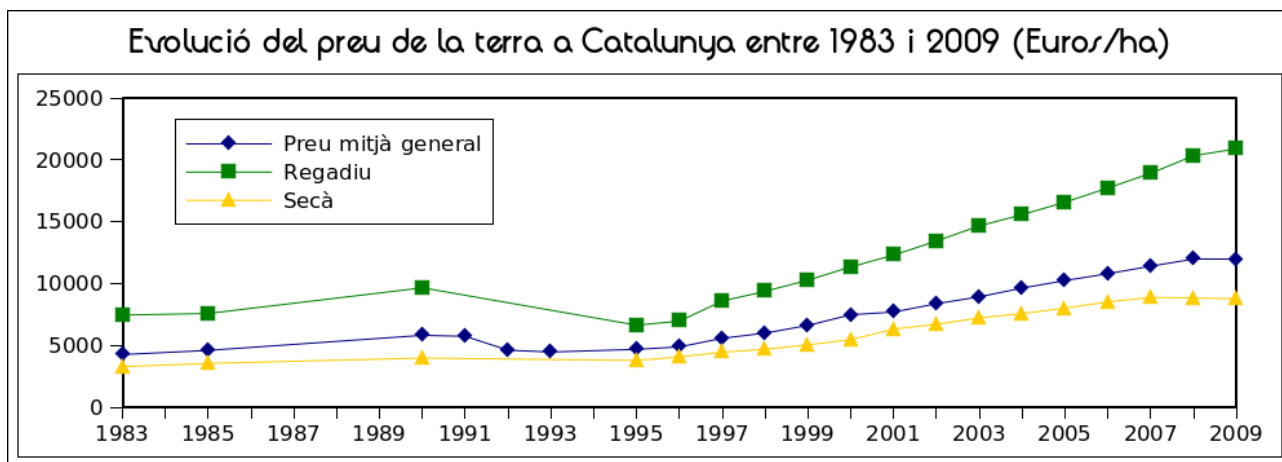
El preu de la terra és un dels factors decisius a l'hora de tenir en compte la facilitat de poder accedir a aquest recurs essencial. La terra com a recurs essencial per la producció alimentària, amb els seus preus, delimita quina és la seua distribució i quins en són els propietaris.

El preu de la terra, a diferència d'altres recursos, no ha anat lligat a la demanda de terreny productiu, sinó que ha patit les variacions impulsades per altres factors econòmics. El resultat ha estat l'augment del preu de la terra de forma molt accentuada, fet que pot fer perillar la producció agrícola i ramadera pels elevats preus que pot assolir.

Amb aquest indicador es pretén analitzar els canvis en el preu del recurs terra, i quins han estat els canvis i efectes que ha patit ens els últims anys. Pel que fa al preu mitjà general, el seu creixement anual durant el període 1983 a 2007 ha estat d'un 4,1%. Respecte a la resta de l'Estat Espanyol es situa per sota de la mitjana, la qual la trobem en un 5,6% anual (Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino, MARM, 2009).

S'ha de tenir en compte que hi ha un valor segons el tipus de terreny. La gràfica 6 mostra que el preu del sòl de regadiu ha augmentat molt més que el de secà, doncs els sòls de regadiu prenen importància davant dels de secà de manera que els primers pateixen una revalorització front dels segons que es devaluen. Així doncs, es posa com a exemple la província de Lleida. Segons el Pla Territorial de Ponent, durant els darrers anys s'ha dut a terme un creixement al territori mitjançant una sèrie d'intervencions que han provocat una devaluació del valor patrimonial del territori, com és un fort impacte sobre el paisatge on dominen les terres de secà. La presència de rius amb cabals importants a la comarca del Segrià provoca la revalorització de molts terrenys amb la creació d'extensos regadius (XTEC, 2011).

Segons les polítiques públiques relacionades amb l'economia productiva, la política de regadius afirma que: "a escala territorial, s'estan duent a terme polítiques adreçades a la transformació les terres de secà en terres de regadiu, amb l'objectiu d'assolir un sector agrari modern i tecnològicament competitiu, capaç de satisfer una demanda cada cop més exigent. Les terres de secà són terres de producció baixa, de manera que convertir-les en terres de regadiu té un efecte immediat en l'increment de la productivitat d'aquestes". Observant cada cas concret de cultiu, el regadiu pateixen un daltabaix entre el 1983 i el 1995 mentre que el preu de les terres de secà es manté estable. Posteriorment, ambdós comencen a augmentar proporcionalment a partir del 1995 (Gràfica 6).

Gràfica 6. Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino Secretaría General Técnica

Si s'avalua el preu de la terra per províncies (Gràfica 7) s'observa que la província de Barcelona és la que presenta uns preus més elevats: segons dades del MARM (2009) aquest augment tant es dona en terres de secà com de regadiu. Tot i això, cal tenir en compte que en el cas del regadiu es sobrepassa d'una manera destacada de la mitjana autonòmica, que l'any 2008 es trobava en 124.747 €/ha, mentre que la mitja catalana, es trobava en 19.667 €/ha. Pel que fa a Tarragona, es situa en segon lloc a nivell de preus (situant-se també per sobre de la mitja catalana), seguida per Girona i Lleida. En el cas de la darrera, els menors preus mitjans es deu a l'efecte del baix valor de les terres de secà.

Els factors que determinen el nivell de preus de la terra són diversos i presenten certa complexitat. S'exposen aquí alguns que hi afecten de manera general (Sala Ríos i Torres Solé, 2001):

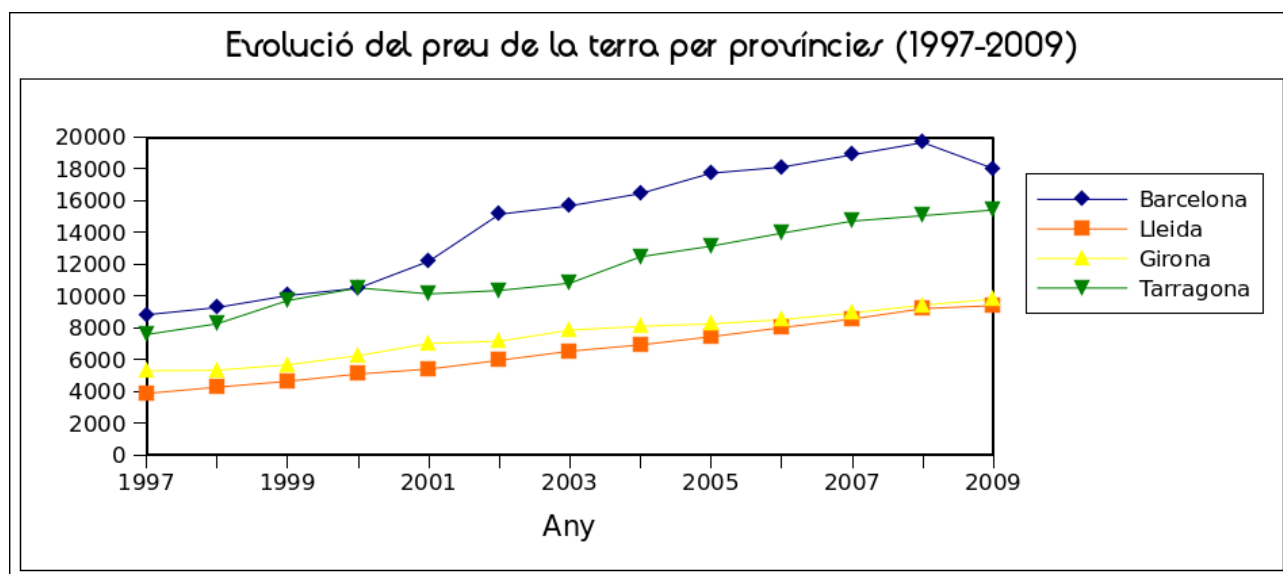
- **Factor expectatives de plusvàlua:** Es considera com a augment de les expectatives per tal de vendre a preus més elevats en un futur, fet que està associat a fenòmens com l'especulació i usos de la terra desvinculats de l'agricultura. El fet de l'augment de la demanda de terres, juntament amb certa reticència a la venda en el present, també és un factor de pressió dels preus a l'alça.
- **Factor inflació:** En alguns períodes temporals, ha tingut afectació el factor de la inflació.
- **Factor treball-capital:** El desenvolupament i l'avanç tecnològic incentiva l'adquisició de nous terrenys per tal de compensar la inversió de capital que suposa la modernització i mecanització

de les finques i amortitzar el cost aprofitant les economies d'escala.

- **Factor subvenció:** Durant el primer període de la PAC es van atorgar una sèrie d'ajudes econòmiques que va incentivar el manteniment de les explotacions, fent disminuir l'oferta de terres al mateix moment que el valor d'aquestes augmentava com a causa del major atractiu que suposaven els terrenys subvencionats. Aquest fet, va contribuir a l'alça dels preus; de la mateixa manera, la PAC també ha contribuït en l'augment de preus de les àrees de conreus herbacis pels drets de capitalització adquirits mitjançant ajuts.

- **Factor refugi:** Es dona presència en territoris amb un caire rural i un fort pes de l'activitat agrícola, juntament amb la presència limitada de característiques pròpies de l'àmbit industrial i urbà. D'aquesta manera les terres agràries contenen un valor refugi on es dirigiran un gran nombre de capitals locals externs a l'activitat agrícola.

Apart d'aquests factors, cal tenir en compte la situació d'oferta i demanda de terres en cada cas, tant com el nivell de protecció dels espais agraris i la capacitat de reclassificació dels terrenys no urbanitzables dins d'un marc de forta liberalització del sòl. En la majoria dels casos, la pressió demogràfica és un dels motius determinants en l'evolució de la superfície urbanitzada en detriment del les àrees no urbanes, que provoca una forta revalorització de les àrees no urbanes -com és el cas dels terrenys agraris- que representa un augment del preu dels mateixos.

Gràfica 7. Font: Elaboració pròpia a partir de Gabinet Tècnic, Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural

El preu creixent de la terra representa un fort obstacle per a l'assoliment de la sobirania alimentària a Catalunya, doncs prevalen més els factors de creixement urbanístic i de mercantilització que el veritable ús de la terra, que és ser cultivada. L'augment des del 1995 del preu de la terra -secà i regadiu- crea unes expectatives complicades per als nous pagesos i pageses que volen adquirir terrenys de propietat. Caldria doncs, valorar la terra com a recurs productiu, social i cultural, mitjançant el control del seu preu per a les finalitats que s'apartin de l'agricultura, la ramaderia o la seua protecció.

3.2.3. Espais agraris protegits

La protecció dels espais agraris és de gran importància per dos motius. En primer lloc, acota uns terrenys en els quals l'agricultura hi té un paper destacat i una especial protecció. I en segon lloc, aquest indicador ens serveix per veure quina és la política de protecció de zones agràries, establint també el nombre d'aquestes i la seua grandària.

Per què cal definir i gestionar els espais agraris? Perquè fem tard. Fem tard quan constatem que hem perdut més d'una quarta part de l'espai agrari català en els darrers trenta anys. Segons el sindicat agrari Unió de Pagesos, en tres dècades s'ha perdut el 25% de superfície agrària activa (Josep Montasell, diari El Punt, 2009).

Els espais agraris ben gestionats sabem que representen una garantia per al manteniment d'una part substancial del sector primari i també un factor que reforça la pròpia competitivitat del territori. Amb visió nacional i de futur, una concentració metropolitana com Barcelona i una estructura de ciutats poblades com la que tenim a Catalunya necessita el manteniment d'un sector primari d'abastament alimentari a redós seu. És el que podríem anomenar la sobirania alimentària (Joan Cavall, diari El Punt, 2009).

La primera referència jurídica a la figura d'espai agrari, ve donada per la llei 23/1983, de 21 de novembre, de política territorial. Aquesta llei dins del capítol dos referent al Pla Territorial

General, article 5, apartat D, recull: *El Pla Territorial General ha d'incloure les determinacions següents: La definició de les terres d'ús agrícola o forestal d'especial interès que cal conservar o ampliar per les seves característiques d'extensió, de situació i de fertilitat.*

Aquesta és la primera referència per a la creació d'una zona específica de protecció agrària i ramadera, que anomenaríem com a "espai agrari". Aquesta llei però, solament es limita a fer una declaració sobre les característiques del Pla Territorial General.

La llei 23/1983 va ser revisada el 22 de febrer del 2005. Alguns dels articles de la llei han estat derogats. La llei 23/1983, queda recollida per la llei 1/1995, de 16 de març, per la que s'aprova el Pla General de Catalunya. Dins aquesta última llei trobem l'article 4, punt 3 i apartat B, pel que s'estableix: *El desenvolupament del Pla territorial general mitjançant plans territorials parcials i sectorials s'ha de fer considerant els objectius següents de preservació del medi: b) Respectar les terres d'ús agrícola o forestal d'especial interès, ja sigui per llur extensió, per llur ubicació o per llur fertilitat.*

La normativa és confusa, doncs la primera llei de l'any 1983 estableix que el Pla Territorial General ha d'incloure la definició de les terres agrícoles o forestals d'especial interès conservant-les o ampliant-les. Per contra la llei 1/1995, de 16 de març, per la qual s'aprova el Pla Territorial General, no té en compte l'obligatorietat de la llei anterior, i simplifica la qüestió fent esment a l'acció de respectar les zones delimitades d'especial interès. Sembla que des del 1983 al 1995 hi ha un retrocés envers la protecció dels espais agraris, i molt més llunyà pel que fa a la creació de la futura llei d'espais agraris.

El 17 i 18 de novembre del 2008 es va celebrar a Girona unes jornades de participació, reflexió i debat sobre la futura llei d'espais naturals. En el transcurs de les jornades es va debatre la situació actual dels espais agraris i els models de gestió existents en el territori, i es va remarcar la necessitat d'una llei que regulés la situació d'aquests espais amb objecte de promoure el seu desenvolupament i d'establir mecanismes de gestió eficaços (Fundació Agrotèrritori, 2011).

No dia ha doncs una definició jurídica sobre el que hauria de ser un parc agrari. Durant les jornades per a la futura llei d'espais agraris, es va crear una nova proposta de definició.

L'article 11 del document de conclusions del seminari sobre la Futura Llei d'Espais Agraris, proposa: *un parc agrari o espai agrari de gestió especial ha de tenir específicament el propòsit de facilitar i garantir la continuïtat de l'ús agrari per tal de desenvolupar-hi tot el seu potencial*

productiu agrari, econòmic en general, social, cultural i ambiental. Aquesta mena d'àmbits de gestió agrària s'entenen amplis i coherents, preferentment amb visió supramunicipal.

3.2.3.1. Llei d'espais agraris

Actualment (2011) no existeix un marc legal que gestioni ni reculli els espais agraris de Catalunya; és més, no existeix una definició legal per aquest tipus d'espais.

A les jornades que es van dur a terme a Girona, sobre la futura Llei d'espais agraris de Catalunya, es van discutir tres blocs. En el primer bloc es va tractar la planificació dels espais agraris, en el que es van aportar experiències i visons des del País Basc i l'Estat Francès, així com des de Catalunya. En el segon bloc es van tractar els models de gestió dels perímetres agraris delimitats, que es van aportar experiències des de Galícia, Menorca, Tenerife i Catalunya. Va ser molt destacables les aportacions sobre la Llei Canària 5/1992, pel que fa al seu desenvolupament. I en el tercer i darrer bloc, es van tractar els informes d'impacte agrari, en que es van aportar coneixements des de l'Estat Francès. Molt destacable va ser l'experiència del DAR en informes d'impacte agrari a partir de la Llei 18/2001 d'orientació agrària. Les conclusions sobre la futura nova llei⁵ que es van extreure dels seminaris de Girona al 2008, obren la porta a la creació d'aquest important marc legal per a la protecció i desenvolupament de les activitats agroramaderes rendibles i justes.

Aquest marc ha d'actuar com a revulsiu de la situació heretada, generar una base estable per al sector agrari i garantir la seguretat alimentària i productiva per al bé del país i, alhora, la cohesió territorial. Així mateix, ha de permetre *blindar* les millors terres productives o susceptibles de ser estratègicament d'interès productiu de Catalunya, i mantenir els valors culturals, socials i paisatgístics de l'agricultura Catalana (Varis, La futura Llei d'espais agraris de Catalunya, 2009).

3.2.3.2. Parcs Agraris de Catalunya

La superfície agrària protegida de manera efectiva a Catalunya (2.938 ha. al Parc Agrari del Baix Llobregat i 568 ha. al Parc Agrari de Sabadell) representa només el 0,3% de la Superfície Agrària Útil total (1.162.230 ha.) amb que compta Catalunya (Arran de Terra).

⁵ Veure S. Callau, N. Llop, J. Montasell, V. Paül, A. Ribas, A. Roca, i altres. "La futura Llei d'espais agraris de Catalunya", Fundació Agrotèrritori, Documenta Universitaria. (Girona, 2009), pàg. 273-278.

Actualment, a Catalunya solament hi ha dos parcs agraris que desenvolupen l'activitat agrària i entren en la normativa per a la protecció d'un sòl agrari.

Els Parcs Agraris són un espai llargament anhelat, com a figura de protecció jurídica i com a espai de conservació de l'activitat agroromadera en condicions d'explotació dignes. Els Parcs Agraris es converteixen doncs, en petits territoris que lluiten per sobreviure a la pressió urbanística per tal de poder conservar l'herència -avui en dia gairebé oblidada- de la vida rural. Tanmateix, el reconeixement legislatiu per aquest tipus d'espais -a any 2011- encara no ha estat formalitzat. A Catalunya solament hi han dos Parc Agraris amb reconeixement legal: el Parc Agrari del Baix Llobregat i el Parc Agrari de Sabadell. Els Parc Agraris, legislativament reconeguts i no reconeguts, no s'escapen a la pressió urbanística, doncs en el cas del segon parc dels citats, tot i estar reconegut i regulat com a Parc Agrari per l'Ajuntament de Sabadell, corre el perill de ser mutilat pel projecte de construcció del vial B-40 (Quart Cinturó⁶), primer tram del futur *Eje Prelitoral Catalán*.

Tot i haver-hi solament dos parcs amb una certa protecció jurídica, s'observa un fort augment de les reclamacions populars que reconeixen zones agrícoles de llarga tradició, i que volen preservar aquestes de l'embat de la construcció. Alguns dels municipis que inclouen aquestes zones estan realitzant petits passos per a la seua protecció, com a patrimoni cultural i productiu.

Els Parcs Agraris haurien de tenir una protecció com la figura del Parc Natural, doncs la seua importància per al medi ambient és igual o superior; no obstant, per alguns motius desconeguts, la creació d'aquesta figura no arriba. Per contra, cal destacar que aquestes dues figures no haurien d'existir, doncs l'objectiu no hauria de ser el de preservar zones "verges" desvinculades de la resta del territori, sinó que tot el territori tingués el reconeixement ambiental i agroromader que mereix. En zones agrícoles tradicionals es practica un sistema productiu seguint els principis de l'agricultura tradicional familiar, que establia una delicada relació de mutualisme amb el medi⁷; els reductes d'aquesta explotació encara es poden trobar

6 Per saber-n'he més: <http://ccqc.pangea.org/cinturo.htm>

7 Es parla de mutualisme amb el medi pel tipus de relació que s'establia, en que s'intentava obtenir la major producció, amb el mínims recursos, pel que l'agressió a l'entorn era molt petita. Per contra, es creava tot un conjunt de biòtops aprofitats per altres espècies, pel que es contribuïa a la creació d'un mosaic paisatgístic i ambiental que augmentava la biodiversitat.

L'augment de la biodiversitat servia com a control per a moltes de les plagues agrícoles, pel que el benefici de les pràctiques agroromaderes era mutu, per a l'home i per al medi.

en alguns espais agrícoles que cal preservar.

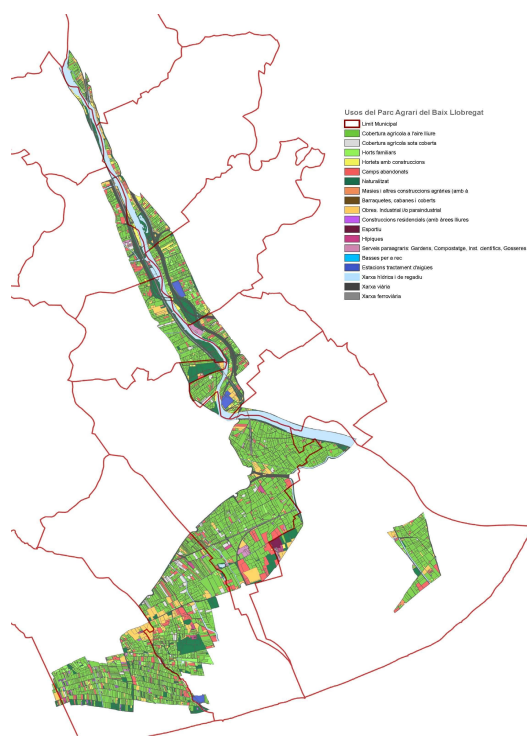
3.2.3.2.1. Parc Agrari del Baix Llobregat

El Parc Agrari del Baix Llobregat va ser creat com a espai definit i gestionat l'any 1996. Després de l'aprovació del Pla General Metropolità al 1976 es va engegar una campanya *-Salvem el Pla-* per part d'Unió de Pagesos, per tal de sensibilitzar la població sobre la importància de protegir les terres de la zona.

L'any 1996 es va concedir a la zona un programa LIFE per part de la UE, que va impulsar la creació d'un ens de gestió i protecció d'aquesta zona del Baix Llobregat. A posteriori es van aprovar el Pla Especial de Millora i el Pla de Gestió els quals, juntament amb la constitució del Consorci del Parc Agrari, han aconseguit fer de l'espai una estructura dinamitzadora i vertebradora de l'agricultura i la ruralitat a la zona del Llobregat.

El Parc Agrari del Baix Llobregat incorpora les terres de la vall del riu Llobregat, sumant una superfície de 2.938ha en la que queden compresos sòls de 14 municipis que formen part del Consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat -organisme gestor-, juntament amb la Diputació de Barcelona, el Consell Comarcal del Baix Llobregat, la Generalitat de Catalunya i la Unió de Pagesos. Els 14 municipis que formen part del parc són: Castelldefels, Cornellà de Llobregat, Gavà, L'Hospitalet de Llobregat, Molins de Rei, Pallemà, el Papiol, el Prat de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma de Cervelló i Viladecans.

Distribució Parc Agrícola del Baix Llobregat.
Font: Agroteritori

sobirania alimentària, doncs assumeix el paper de subministrador d'aliments frescos, locals i de qualitat per a les poblacions de la rodalia. Si tenim en compte que el Parc Agrari del Baix Llobregat es troba situat dins l'àrea més densament poblada de Catalunya, tant aprop de la capital catalana, que en representa el seu graner. La zona del Parc Agrari del Baix Llobregat desenvolupa diverses funcions i activitats, de les quals destaca l'activitat agrària, tant per la seua extensió i qualitat com per la seua tradició històrica -s'han trobat evidències del cultiu de cereals i lleguminoses des del neolític-.

Tot i la importància de la seua situació i del paper fonamental en la producció agrària que juga aquesta zona, l'actual Parc Agrari ha hagut de resistir davant la forta pressió urbanística dels voltants que en molts moments han arribat a perillar la seua desaparició. La creació de la figura de Parc Agrari, juntament amb el desenvolupament dels instruments de gestió, com el Pla de gestió i el Pla Espacial de Protecció, han desenvolupat un paper crucial per a la conservació i correcta gestió de la zona. Cal remarcar que el Parc Agrari del Baix Llobregat, s'ha consolidat com un referent a seguir per a la futura protecció de zones agràries: tant per l'obtenció d'una protecció i reconeixement jurídic, com pel desenvolupament i dinamització de les activitats que inclou.

El parc gaudeix d'alguns productes d'alta qualitat com son la carxofa del Prat, amb gairebé 100 anys d'història de cultiu; o el pollastre i capó de la raça del Prat, més coneguda com "pota blava". Les característiques del sòl del delta del Llobregat, juntament amb la climatologia suau de la zona, fan de la carxofa del Prat una de les hortalisses de més reputació. L'Associació de Promotors de la IGP (Indicació Geogràfica Protegida) Carxofa *Prat* i el Parc Agrari treballen actualment per aconseguir aquest distintiu de qualitat de la Unió Europea (La botiga del Parc Agrari, 2011).

El pollastre del Prat és un dels productes de més prestigi de tota la comarca. De fet, és l'única au d'aquesta espècie de tot l'Estat espanyol que ostenta el segell d'Indicació Geogràfica Protegida (IGP), distintiu que la Unió Europea atorga per reconèixer i preservar els productes alimentaris de major qualitat gastronòmica del continent (La botiga del Parc Agrari, 2011).

3.2.3.2.2. Parc Agrari de Sabadell

El Parc Agrari de Sabadell ocupa una superfície de 587 hectàrees. Un 78% són de propietat privada i el 22% restant de propietat pública. La superfície està destinada als usos de producció agrícola, recuperació d'espais naturals, elements culturals i com a zona d'oci per la ciutadania. El parc es gestiona conjuntament entre la Cooperativa Agrària de Sabadell i Comarca (COAGSA) i l'Ajuntament de Sabadell.

La creació de la figura del parc es va iniciar l'any 1987, quan l'Ajuntament de Sabadell i Unió de Pagesos van signar el "Protocol sobre l'espai agrícola i natural del terme de Sabadell", que tenia per objectiu la preservació i valoració de les zones agrícoles i naturals. Posteriorment, l'any 1990, es signà el Protocol del Rodal, amb la incorporació de la Unió Excursionista de Sabadell i l'Associació per a la Defensa i Estudi de la Natura (ADENC), als qui es va adherir la Comissió Ecològica de la Federació d'Associacions de veïns (Ruralcat, 2011). L'any 2005, l'Ajuntament de Sabadell, va aprovar el Pla Director per a la gestió i el desenvolupament del Parc Agrari de Sabadell, que recopila les línies d'actuació, els objectius i les mesures per al desenvolupament del parc.

En el Pla General d'Ordenació de Sabadell, el sòl no urbanitzable comprèn les àrees del territori municipal caracteritzades pel seu interès agrari, forestal, ecològic o paisatgístic on no es permeten processos de reclassificació de sòl de tipus urbà, per tal de potenciar la continuïtat i millora de les condicions naturals d'aquests sòls, els seus valors mediambientals i la seva funció d'espais oberts a l'entorn de la ciutat (Ajuntament de Sabadell, 2011).

El Parc Agrari de Sabadell desenvolupa 6 línies d'actuació (Ruralcat, 2011):

- *Aconseguir un espai periurbà de qualitat agrària amb un alt valor paisatgístic, en harmonia amb l'entorn natural i l'espai urbà que l'envolta.*

- *Dotar l'espai del Parc Agrari, d'infraestructures i serveis eficients que consolidin la viabilitat de les explotacions agràries.*
- *Promoure un model agrícola i ramader econòmicament viable i ambientalment sostenible.*
- *Fomentar la transformació i comercialització dels productes agroalimentaris amb la participació del sector productiu.*
- *Desenvolupar el potencial educatiu i d'usos amb l'objectiu de difondre els seus valors ecològics, ambientals, productius, culturals i de recerca, sense interferències amb l'activitat agrària.*
- *Incorporar el Parc Agrari de Sabadell a les xarxes associatives de custòdia i de desenvolupament dels espais agraris, de l'entorn natural i els espais periurbans.*

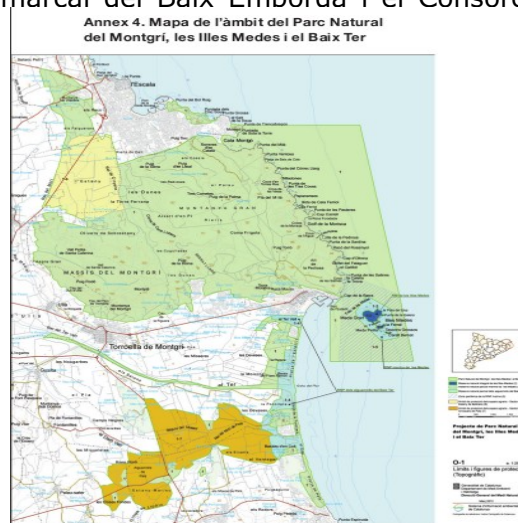
El Parc Agrari de Sabadell produeix alguns productes agraris de prestigi i qualitat. Un d'ells, potser el més conegut és la mongeta del ganxet Vallès - Maresme. Aquest llegum està certificat amb la Denominació d'Origen Protegida (DOP), que va ser aprovada pel Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural. L'altre llegum que es sembra al parc és el cigró menut. S'ha mantingut viu el seu cultiu, igual que la mongeta del ganxet, gràcies al cultiu per autoconsum de la pagesia. Així com la mongeta, el cigró s'ha tornat a sembrar com un cultiu amb mercat i econòmicament rentable.

Dins de les terres del parc agrari de Sabadell es cultiven diferents varietats de blat, algunes d'elles dins de la producció integrada. Amb aquesta farina s'elabora el pa de Sant Julià, es es va començar com una iniciativa del Parc Agrari de Sabadell, juntament amb la COAGSA, la farinera Moretó de Mollet del Vallès i el Gremi de Flequers de Barcelona. D'altra banda, l'any 2008 es va introduir un nou cultiu en aquest terreny: la vinya, de la qual se'n van plantar 3.700 ceps que ocupen una superfície total d'unes 2 hectàrees. L'any 2010 es va arribar a una collita de 2000 quilograms, entre les tres varietats de negres i dues de blanques. La vinya de Can Gambús està registrada dins de la Denominació d'Origen Catalunya.

3.2.3.2.3. Parc Agrari del Baix Ter

Es tracta d'un parc agrari que actualment es troba en fase de formulació. La creació del parc és una reclamació que procedeix de molts àmbits. Des del sector agrícola la voluntat de crear un parc agrari es va plasmar en una proposta en el Pacte Territorial per l'Alt i el Baix Empordà (estratègia 7, creació de parcs agraris), que es va realitzar en el Congrés del Món Rural del 2006. Des de l'àrea de Medi Ambient de la Diputació de Girona, també es va mencionar la necessitat de crear aquest Parc Agrari en l'estudi Diagnosi d'espais connectors de l'àrea de Girona (pàg.48). En aquest document es descriu la zona que ocuparia el potencial Parc Agrari com una Unitat Paisatgística, i es fa una proposta dels municipis que s'haurien d'incloure (Agroterritori, 2011).

L'any 2009 Unió de Pagesos va presentar als ajuntaments, pagesos i representats del sector agrari la iniciativa per a la creació de la figura d'espai d'interès agrari del Baix Ter. Aquesta iniciativa compta amb la participació de la Diputació de Girona, els serveis Territorials del Departament d'Agricultura i Acció Rural, el Consell Comarcal del Baix Empordà i el Consorci Alba-Ter. La proposta inicial avarca 26.000 hectàrees, incloent-hi 20 municipis del Baix Ter (Albons, Belcaire d'Empordà, Colomers, Foixà, Fontanilles, Garrigoles, Gualta, Jafre, la Tallada d'Empordà, Palau-sator, Pals, Parlavà, Rupià, Serra de Daró, Torroella de Montgrí, Ullà, Ullastret, Ultramort, Verges i Vilopriu), i té com a objectiu el manteniment de l'activitat agrícola; donant suport al desenvolupament local i rural, tenint present les

Mapa 1. Font: DMAH

dificultats actuals que viu aquest sector.

La zona del Baix Ter compta amb alguns productes d'alta qualitat com la Poma de Girona i l'Oli de l'Empordà, ambdós amb indicació geogràfica protegida (IGP). També cal fer esment de l'arròs de Pals, cultivat al delta del Ter. L'any 2010 es va aprovar per part de la Generalitat de Catalunya, la creació del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter. Des de la Llei 15/2010, del 28 de maig, de declaració del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter, en l'article 10 sobre Protecció dels Espais Agraris es recull: *S'estableix una protecció*

específica per als espais agraris de major interès ambiental i amb valor productiu i paisatgístic. L'àrea d'aplicació de les determinacions d'aquest article ... comprèn els sectors de Bellcaire i dels arrossars de Pals. I en l'article 2 afegeix: L'ús preferent dels terrenys delimitats és l'ús agrari, sens perjudici d'altres usos i activitats permesos i ordenats per mitjà dels instruments de planificació establerts per aquesta llei. Quan la llei 15/210 parla de *l'ús preferent dels terrenys delimitats és l'ús agrari*, fa esment a les zones del mapa de color groc fosc i groc pàl·lid, al àmbit de protecció dels espais agraris que sector de l'estany de Bellcaire i sector dels arrossars de Pals.

La creació del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter, ha delimitat dos àmbits de protecció dels espais agraris dins del previst espai d'interès agrari del Baix Ter (Mapa 1). Aquestes dues zones de protecció agrària estan situades en zones humides d'alt valor mediambiental i agrari. Aquests àmbits de protecció dels espais agraris solament protegeixen una mínima part del projecte original del previst espai d'interès agrari i, solament es troben protegint el cultiu de l'arròs. Pel que fa la resta de les 26.000 hectàrees de la proposta inicial del parc, la Generalitat de Catalunya no s'ha pronunciat pel que respecta la seua creació.

Així doncs, sembla que la creació del Parc Natural, enlloc de ser un pas més per al reconeixement i la protecció de l'espai agrari del Baix Ter, es percep més com un obstacle que com un ajut.

3.2.3.2.4. Espai Agrari de les Cinc-Sènies de Mataró

El Pla General d'ordenació de Mataró (text refós de 2005) estableix la zona agrària de les Cinc-Sènies com un sector de desenvolupament en sòl no urbanitzable (art.198) pel qual es proposa l'elaboració d'un pla especial (Agroteritori, 2011). L'article 200 del mateix Pla General -Pla Especial de millora rural i desenvolupament agrícola de les Cinc Sènies- defineix l'àmbit de la zona, com *els terrenys qualificats com a zona de desenvolupament agrícola que limita la part baixa del terme municipal entre la riera de Sant Simó i el límit municipal amb Sant Andreu de Llavaneres*. I afegeix, *aquest àmbit de planejament es podrà ampliar incloent els sòls agrícoles del veïnat de Mata i de Valldeix...* La superfície del sector de planejament és aproximadament de 200 hectàrees (Normes urbanístiques del Pla General de Mataró -text

refós-, 2005).

Segons el Pla General els objectius són: garantir l'estabilitat agrícola i la seua continuïtat, el desenvolupament i millora tecnològica de les explotacions agrícoles, l'ordenació de la xarxa viària rural i la regulació de la xarxa hidrològica del sector.

3.2.3.2.5. Parc Agrari discontinu del Maresme

L'any 2001, els membres de la plataforma Xarxa Maresme, van publicar un manifest per tal de fer arribar als gestors i l'administració la preocupació de la societat del Maresme per la gestió territorial que s'estava fent. En aquest es proposava com a objectiu prioritari la "creació de l'espai agrari discontinu del Maresme" (Agroteritori, 2011).

Així, el punt 3, creació de l'espai agrari discontinu del Maresme, del manifest *Per un nou model territorial al Maresme*, recull: *Cal protegir i potenciar definitivament els indrets agrícoles de la pressió urbanística. No podem acceptar la destrucció de valls agrícoles de primera magnitud com la vall de Rials a Alella, la vall de la Riera de Teià fins al mar, les Cinc Sènies de Mataró, la Vall de la Riera d'Argentona i Sant Jaume de Traià, la vall de la Riera de Pineda, etc.*

3.2.3.2.6. Parc Agrari d'Alella

L'any 1999 es va fer públic el Pla Especial de protecció del medi natural i el paisatge de la Conreria - Sant Matéu - Céllecs. En el informe que va emetre el Consell de Protecció de la Natura (juliol de 1999), es recomana la protecció dels sòls del municipi d'Alella (sobretot aquells inclosos dins la DO Alella) i la creació d'un Parc Agrari per la seva gestió. No obstant, en l'aprovació definitiva del Pla (maig del 2004) no es van incloure totes les terres agrícoles del municipi ni tampoc es va considerar la implantació de la figura de Parc Agrari.

Quant a l'apartat IV.2, Àmbit agrari, deia: «*A les àrees de confrontació entre activitats divergents (expansió urbana, infraestructures, equipaments, ...) seria bo introduir la figura de "Parc Agrari", entès com aquella àrea en què l'Administració pública vol intervenir activament per preservar-la de la seva incorporació al procés urbà i aplicar mesures econòmiques, polítiques, socials, tècniques, educatives i mediambientals per tal d'assegurar la seva continuïtat d'ús procurant la incorporació i la millora tecnològica de les explotacions agrícoles*»

(Consell de Protecció de la Natura. Memòria 1990-1993, pàg. 45).

Des del punt de vista de la sobirania alimentària, els Parcs Agrícoles actuals -reconeguts i no reconeguts jurídicament- representen una pilar essencial per a la sobirania alimentària de Catalunya, ja que com s'observa en totes les zones agrícoles analitzades juguen un importantíssim paper productiu, cultural i territorial. És doncs de vital importància la màxima prioritat en el seu reconeixement legal -ja sigui per voluntat de l'administració o per pressió popular- per tal d'aconseguir fer d'aquestes zones, espais vius i productius. En les zones agrícoles tractades s'observa que la producció respecta els principis de localitat, temporalitat i qualitat, que fan d'aquests espais, horts i graners que abasteixen la demanda de la població. Aquests espais també tenen una funció clau de conservació de la cultura pagesa tradicional, cada dia més oblidada, per tal de tornar a atorgar el prestigi social que la ramaderia i l'agricultura mereixen. La proximitat a grans i mitjanes àrees urbanes pot facilitar aquesta tasca de divulgació i coneixement de vital importància per al futur del sector primari, i de retruc permet assegurar la sobirania alimentària del territori.

3.2.4. Races autòctones

Es consideren races autòctones catalanes les que es troben incloses dins el Catàleg de la FAO, i estan reconegudes com a tals dins del Catàleg de races Autòctones d'Espanya. Aquestes varietats estan dotades d'un gran valor, ja que apart de representar un record viu de la cultura i història catalanes, són un dipòsit de diversitat genètica que cal preservar. Així doncs, avaluar el tractament i conservació d'aquestes races pot servir per l'estat es troba la ramaderia tradicional, explotacions en règim extensiu -pastoreig-. Les races ramaderes locals són el resultat de l'adaptació d'espècies animals a les condicions ecològiques d'un determinat indret a partir de la selecció humana al llarg de moltes generacions, que constitueixen la base per a la preservació de sistemes sostenibles de producció ramadera, i contribueixen dins el manteniment d'ecosistemes de valor paisatgístic i ecològic.

Les races tradicionals són menys productives que les industrials, fet que provoca que no tinguin cabuda dins els sistemes de producció intensius, fins al punt de trobar-se desplaçades,

reduïdes o totalment eliminades⁸.

Actualment, es conserven a Catalunya nou races autòctones amb independència de les espècies avícoles:

- Èquids: Ase Català i Cavall Hispà-Bretó o Bretó Ceretà, o Cavall Català.
- Boví: Bruna dels Pirineus, Vaca de l'Albera i Pallaresa.
- Oví: Ripollesa, Xisqueta, Aranese.
- Cabrum: Cabra Blanca o de Rasquera.

Per tal de veure amb claredat la marginalitat en que es troben les races autòctones en el sí de la ramaderia catalana, s'ha fet una comparació entre el nombre de caps per raça autòctona i el total segons l'espècie a la qual pertanyen. Cal destacar l'ambient geogràfic restringit en el que aquestes races encara perviuen –veure mapes distribució de races autòctones a Catalunya. Annex 3-.

Raça autòctona	Nombre de caps de raça autòctona	Nombre total caps de bestiar
<i>Ase Català</i>	336	Èquids: 15.879 caps de bestiar
<i>Cavall Català</i>	4000 eugues i 475 sementals	
<i>Bruna dels Pirineus</i>	30000 (aproximadament)	Boví: 476.975 caps de bestiar
<i>Vaca de l'Albera</i>	No arriba a 300	
<i>Vaca Pallaresa</i>	20	
<i>Ovella Ripollesa</i>	70.000 (aproximadament)	Oví: 621.493 caps de bestiar
<i>Ovella Xisqueta</i>	12.000 – 15.000 d'alta puresa	
<i>Ovella Aranese</i>	1700	
<i>Cabra Blanca</i>	Menys de 5.000	Cabrum: 74.179 caps de bestiar

Taula 2. Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la web Races Domèstiques Autòctones i del cens ramader total de l'any 2007 (Idescat).

Analitzant aquestes dades en percentatges de la taula 2, els resultats obtinguts fent una aproximació amb les xifres disponibles seria el següent: Per part del subsector equí, un 30,3% corresponen a varietat autòctona; el subsector boví estaria compost per un 0,06% de caps de

⁸ El porc vigatà havia estat una raça de cria domèstica, que ha estat desplaçat per altres races més productives en els sistemes ramaders intensius.

bestiar de raça autòctona; pel que fa a les ovelles, aproximadament un 13,7% formarien part de les originàries del país; i, finalment, un 6,76% del subsector cabrum representaria la fracció de l'única varietat de cabra autòctona catalana actual, la Cabra Blanca.

La baixa proporció de les races autòctones respecte les noves races industrials, és un dels símptomes de la desaparició de la ramaderia extensiva tradicional, pilar fonamental com a gestor del territori. En conseqüència hi ha una important pèrdua de sobirania alimentària per la implantació d'un sistema ramader totalment dependent dels subsectors, de l'energia i de la tecnologia. Cal protegir les varietats i les races tradicionals, tant per la qualitat dels productes que se'n obtenen, com pel seu patrimoni genètic irremplaçable, que actualment es troben en una situació molt greu de fragilitat.

3.3. Models producció

3.3.1. Distribució dels principals cultius i producció

Amb l'ús d'aquest indicador es vol analitzar els principals cultius de Catalunya, analitzant la seua superfície i producció per cada província. L'objectiu es poder valorar la sobirania alimentària des del

punt de vista productiu alimentari, tenint en compte la diversitat de cultius i la seua distribució en el territori.

Des del punt de vista climàtic, el territori del principal de Catalunya, gaudeix d'una gran diversitat de zones climàtiques tal i com es pot veure en el mapa 2, que li

atorguen al territori la possibilitat del conreu d'una gran varietat de cultius. Cadascuna d'aquestes zones climàtiques ofereix avantatges i inconvenients per a cada espècie vegetal i animal. Per aquest motiu és important l'especialització agrària i ramadera de cada zona climàtica, cercant els cultius i ramats, varietats i races, amb major adaptabilitat i rendiment per a les condicions ambientals de l'entorn on es desenvolupen.

Per tal de valorar la distribució dels principals cultius i la seua producció, s'ha fet ús de les dades estadístiques del DAR (Departament d'Agricultura Alimentació i Acció Rural), sobre superfícies, rendiments i produccions de conreus agrícoles. Mitjançant aquestes dades s'han elaborat un conjunt de gràfics per tal de valorar l'evolució, en el període 2005 – 2009, de la superfície i la producció dels principals cultius de Catalunya. Per desgràcia solament s'ha aconseguit recopilar dades per províncies pel període 2005-2009, però aquesta manca de dades queda compensada amb les dades de producció agrària i ramadera total per Catalunya (1999-2009).

Es considera la superfície com al paràmetre el qual representa la capacitat productiva d'una regió. Es suposa que a major superfície d'un determinat cultiu, major serà la producció del mateix. Si aquesta relació fos lineal, solament analitzant la superfície cultivada podríem obtenir una idea de la producció total. Ara bé, per certs motius, com la climatologia canviant, l'abandonament de terres o l'aïllament d'algunes unitats productives, la producció no segueix una relació directa amb la superfície cultivada. El model actual productivista, mitjançant l'ús massiu d'*inputs*, ha aconseguit augmentar la producció sense augmentar la superfície cultivada. Per aquest motiu s'ha cregut necessari tenir en compte també l'evolució, en el mateix període, de la producció de cada cultiu.

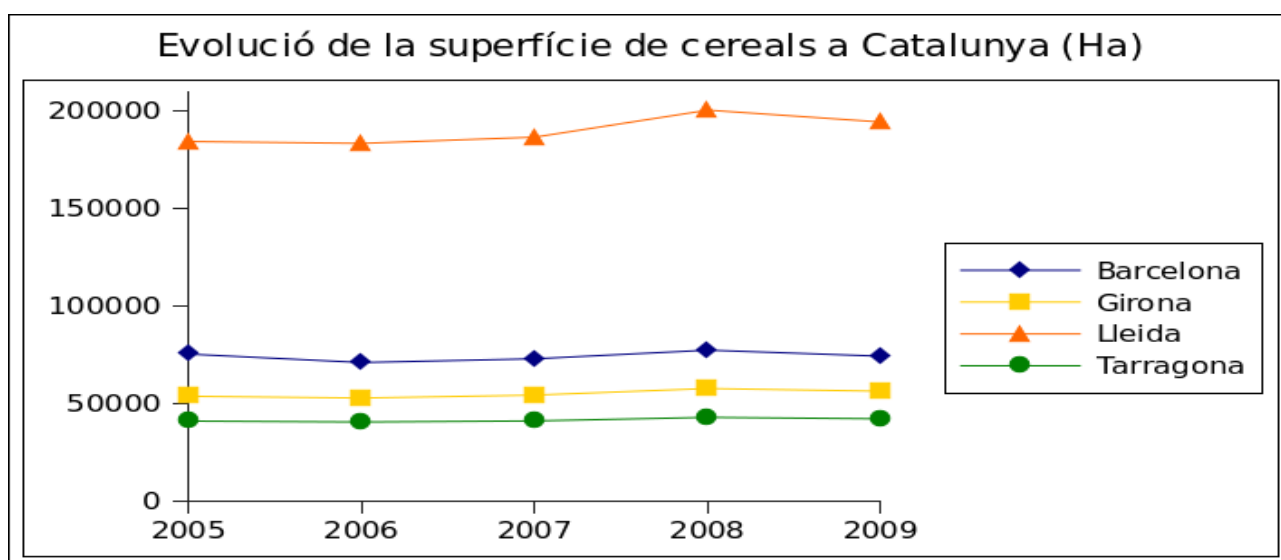
Cada cultiu presenta unes peculiaritats pròpies que obliguen a fer un anàlisi acurat per a cadascun d'ells, per aquest motiu els cultius analitzats de forma diferenciada han estat: cereals, lleguminoses, farratges, tubercles, hortalisses, industrials, fruita fresca, fruita seca, cítrics, vinya i olivera.

3.3.1.1. Cereals

La producció de cereals està força centralitzada en les comarques del pla i els Prepirineus de Lleida. En les comarques del pla de regadiu, el cereal predominant és el panís, mentre que a les zones de secà s'imposen els cereals d'hivern, encapçalats per l'ordi. Les comarques

prepirinenques, segueixen un patró similar a les zones de secà del Pla, amb un augment de les espècies de cereal amb major demanda hídrica com el blat.

Aquesta centralitat cerealística -es observable en el la gràfica 8- on es veu clarament la preponderància de la província de Lleida sobre la resta. Tant és així, que per l'any 2009, Tarragona, Girona i Barcelona, representaven les tres juntes una superfície cultivada de 75.416 ha, respecte les 111.963 ha de la província de Lleida.

Gràfica 8. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

La província de Barcelona és la segona província productora de cereals. Els cultius més importants dels quals són d'ordi i blat. Cal destacar la producció de mill, que l'any 2009 va ser de 304 hectàrees. Les altres tres províncies van sumar una superfície de 94 hectàrees d'aquest cultiu, sense que cap estigués a Tarragona.

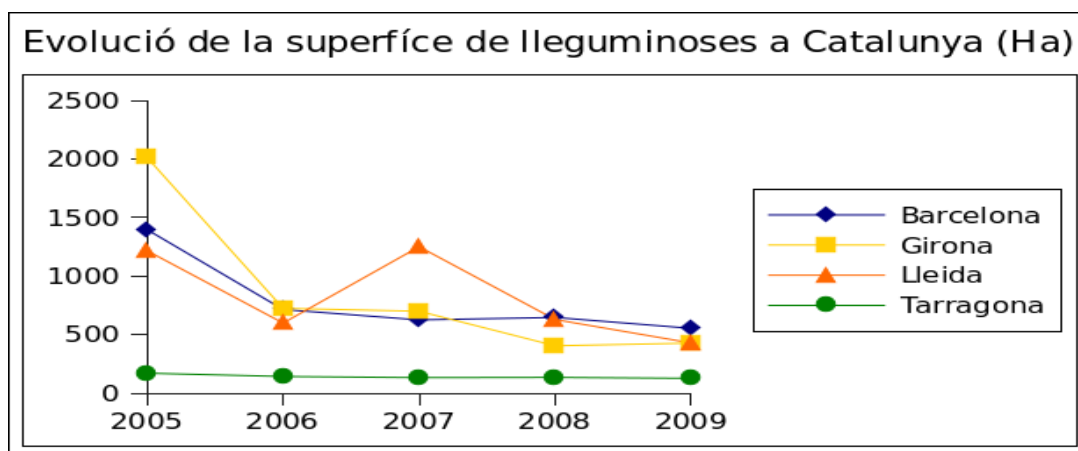
La província de Girona també es productora d'ordi i blat, així com de panís després de Lleida. Dins dels cultius d'aquesta província cal destacar el cultiu de sorgo, amb 1905 hectàrees, respecte les 2884 totals a Catalunya el 2009.

Pel que fa a la província de Tarragona, l'única producció de cereal amb una importància rellevant és l'arròs, que es cultivat únicament al Delta de l'Ebre, i que el 2009 va representar el 96% de la superfície de Catalunya d'aquest cereal.

3.3.1.2. Lleguminoses

Els llegums han significat una de les fonts d'aliment més importants per a la societat catalana,

sobretot en èpoques d'escassetat d'altres productes i com a base proteica, pel que representava un cultiu d'alta importància alimentària, no obstant el consum de llegum ha anat perdent prestigi social.

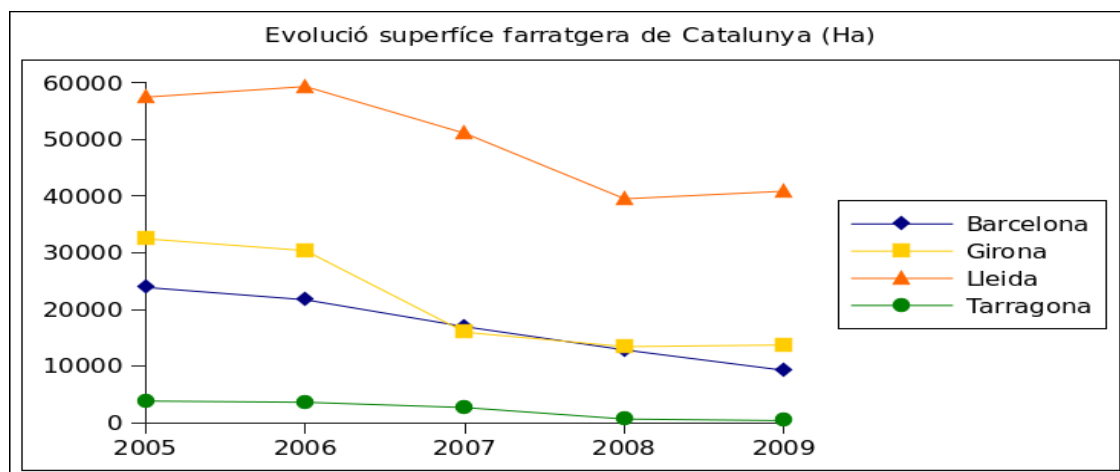

Gràfica 9. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

Tal i com s'observa en el gràfica 9 sobre superfícies, es veu una tendència de totes les províncies a la baixa, únicament la província de Tarragona va estabilitzar el seu cultiu, també la seua producció. La baixada de la superfície dedicada al cultiu de llegum respon a l'abandonament d'aquest tipus de cultiu. Per una banda per la baixa rentabilitat d'alguns tipus de llegum, sobretot els de secà, i per la pèrdua de valoració d'aquest aliment dins del consum de la ciutadania. Aquesta pèrdua de superfície afecta directament a la sobirania alimentària, ja que els llegums, cada cop són més difícils de trobar el seu origen productiu a Catalunya.

3.3.1.3. Farratges

L'evolució dels farratges en el període 2005-2009 ha anat en totes les províncies cap a la baixa, tant en hectàrees cultivades com en producció.

Gràfica 10. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

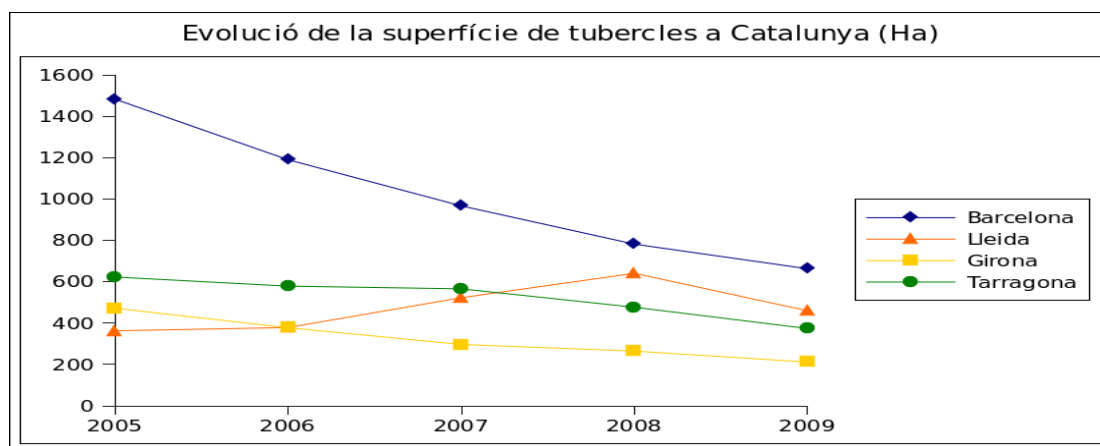
Una de les possibles causes, d'aquesta tendència decreixent, pot estar motivada per la transició de la ramaderia extensiva a intensiva. El canvi en la gestió de les explotacions ramaderes comportaria la disminució de la demanda de farratges per deixar pas a l'augment de demanda de pinsos. El pas de la ramaderia extensiva a intensiva ha comportat el canvi alimentari en el bestiar, abans basat en la cel·lulosa com a alimentació principal per als remugants, que podia procedir d'òrgens molts diversos. Aquesta base era complementada amb altres productes més energètics, com carabassa, remolatxa, llegums, etc. Ara però, la l'augment de la producció intensiva ha anat deixant de banda els aliments animals que eren part del rebuig de les explotacions agrícoles, substituint aquesta, per productes d'alt valor energètic. D'aquesta forma la sinergia entre explotacions agrícoles i ramaderes quedaria totalment deslligada, amb els conseqüents problemes que originaria.

L'alimentació de la ramaderia intensiva, basada en pinsos industrials -en els que cada cop la proporció de proteïna resulta més elevada- hauria comportat la davallada del cultiu de farratges, així com l'augment de la importació de productes vegetals per a alimentació animal.

3.3.1.4. Tubercles

El cultiu de tubercles agrupa el conreu de distintes espècies vegetals, entre les quals, la més important és la patata. La resta de tubercles són força minoritaris i tenen poca sortida en el mercat. La tendència general per la superfície de cultiu de tubercles ha anat a la baixa, en el període analitzat, excepte en la província de Lleida, que entre els anys 2006 i 2008, va

experimentar un augment mitjà, tot i que, a finals del període, tornà a disminuir.

Gràfica 11. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

La província de Barcelona ha estat històricament de les zones amb major cultiu de patata El Maresme i, en concret Mataró, havia tingut al llarg del present segle i a les darreries de l'anterior una gran producció de patates amb una gran anomenada internacional. Els tubèrculs de la comarca eren exportats a les darreries del segle XIX a Perpinyà i Montpeller per iniciar-se a l'any 1905 l'exportació al mercat angles que és el que actualment encara s'està exportant (J. Montasell i Dorda , 1982). La zona d'Osona i la Garrotxa, també havien estat zones d'alta producció de patata, de la província de Barcelona⁹. No obstant la superfície cultivada han anat a la baixa (Gràfica 11), en els darrers 10 anys, a la província de Barcelona, d'una forma molt acusada. En tant sols 5 anys, la superfície de cultiu de patata, s'ha reduït un 55,3%.

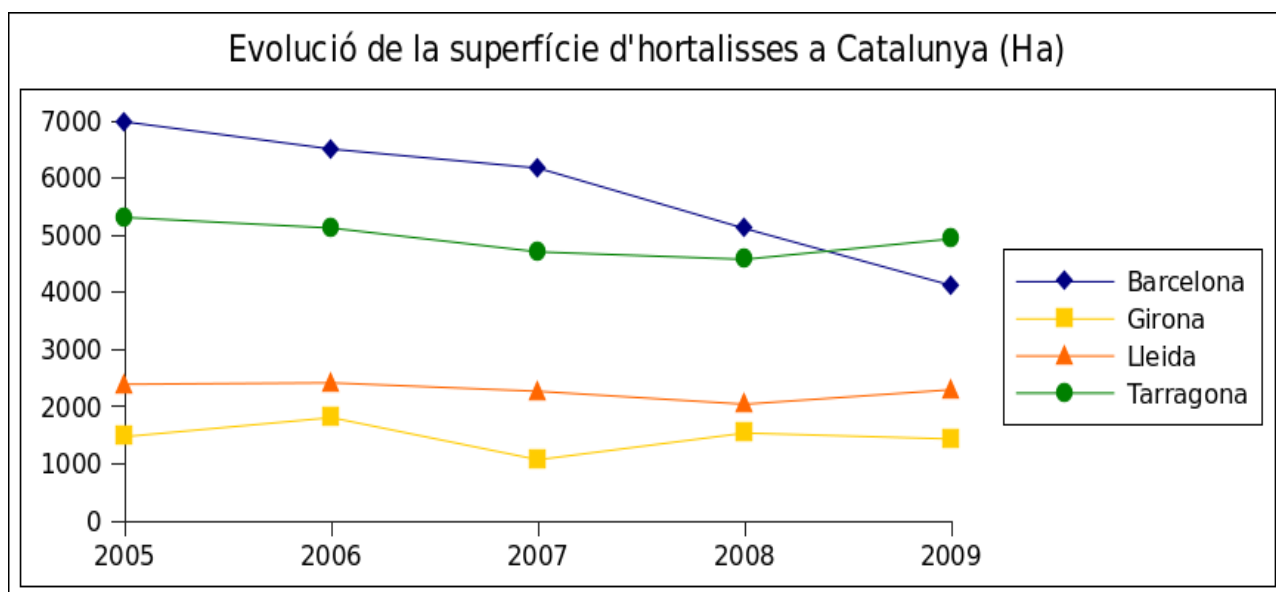
A partir de l'any 2006 la província de Lleida experimentà un increment en hectàrees i en tones de producte. Podríem atribuir aquesta tendència al cultiu de la patata, producte que en els últims anys, ha gaudit d'una bona valoració en el mercat. La utilització de patata de Catalunya i de qualitat per part de grans cuiners i cuineres, sobretot de les varietats Buffet i Kennebec, que juntament amb alguns mercats o fires, com la Fira del trumfo i la tòfona de Solsona, ha fet créixer la valoració del consumidor envers la producció d'aquest tubercle.

3.3.1.5. Hortalisses

La superfície cultivada per hortalisses en totes les províncies s'ha mantingut estable en el

⁹ J.Montasell i Dorda, LA PRODUCCIÓ D'HORTALISSES AL MARESME , Butlletí l'Atzavara, 1982. Mataró

període valorat, excepte en la província de Barcelona (Gràfica 12), on la superfície i producció han anat a la baixa. Una de les possibles causes és l'augment de la pressió urbanística en aquesta província, sobretot en la primera i segona corones de l'àrea metropolitana. El canvi d'usos del sòl desplaçaria el cultiu d'hortalisses -de l'agricultura en general- a favor de la indústria i de l'entramat urbà. Doncs, el període 2005-2008 la superfície urbanitzada i altres usos, va augmentar en 1970 hectàrees, sobretot en les zones de l'àrea metropolitana, podrien explicar la davallada en la producció i superfície d'hortalisses en la província de Barcelona.

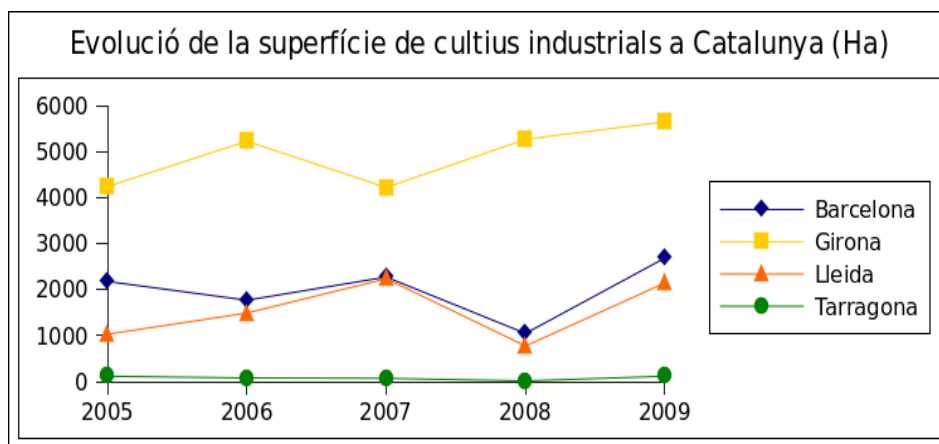

Gràfica 12. Font: E. pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

Com s'observa la resta de províncies la superfície cultivada d'hortalisses s'ha mantingut més o menys estable, pel que el canvi d'usos del sòl és la hipòtesis més plausible, doncs les províncies de Tarragona, Lleida i Girona, no han experimentat un creixement urbanística tant acusat.

3.3.1.6. Industrials

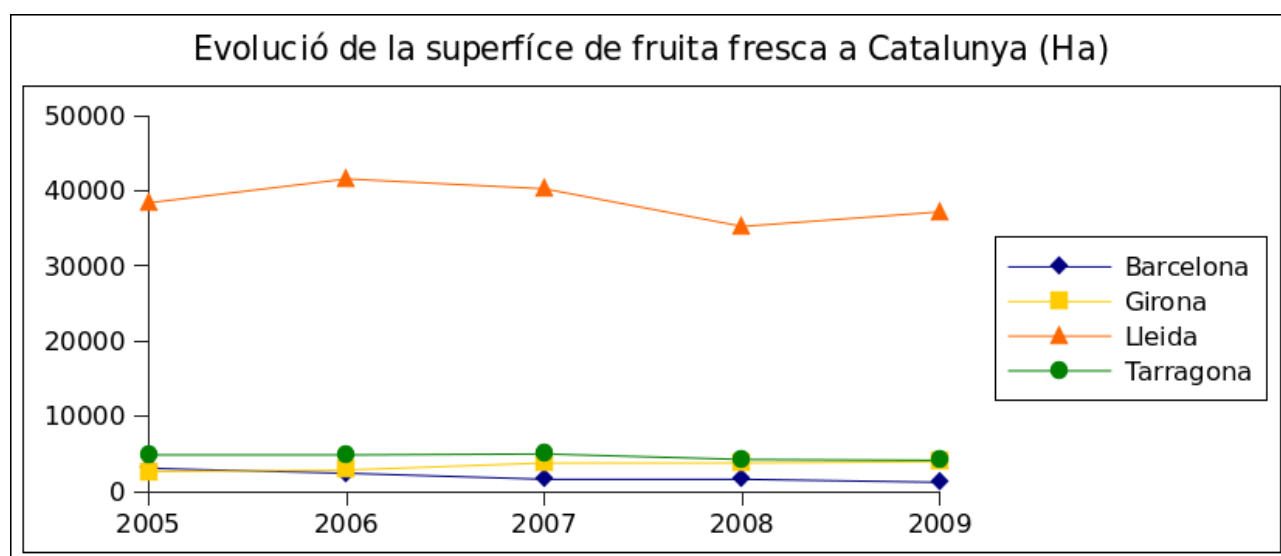
La tendència dels cultius industrials, en el període valorat, a tingut un comportament erràtic en les províncies de Girona, Barcelona i Lleida, doncs no hi ha una tendència clara (Gràfica 13). Solament en la província de Girona s'observa una tendència a l'alça, així com també en la província de Lleida, però la poca cronologia no permet obtenir una avaluació clara. Per contra Tarragona presenta una major estabilitat, també per efecte de la baixa superfície cultivada.

Gràfica 13. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

3.3.1.7. Fruita fresca

La distribució del cultiu de fruita fresca per províncies està clarament centralitzada en la província de Lleida tal i com es veu en la gràfica 14. Aquesta província destaca per sobre de la resta respecte la superfície ocupada i la producció de fruita fresca. La seua tendència ha estat en mantenir-se, doncs la reducció ha estat solament de 1201 hectàrees, encara que si observem la producció per Lleida s'observa una tendència a la baixa. Una de les explicacions d'aquest discordança entre superfície i producció (gràfica 13 i gràfica 35) és explicable per l'abandonament d'explotacions. Doncs si ens fixem en l'any 2009 en la província de Lleida, hi havia 37.140 ha totals, de les quals 31.389 estaven en producció. Aquests valors suposen un abandonament de la producció de 5.751 ha solament en el regadiu.

Gràfica 14. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

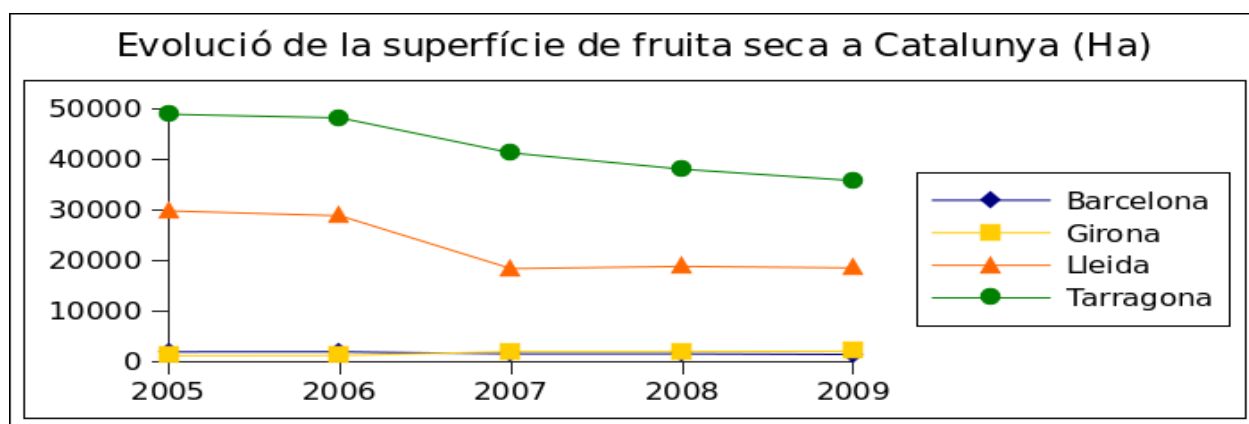
La província de Girona ha tingut un augment acusat, passant de 2.645 a 3.976 ha. Les causes

han estat la promoció de la poma de Girona, que compta amb Indicació geogràfica protegida, i que els consumidors catalans aprecien amb escreix. Pel que fa a les províncies de Tarragona i Barcelona, en ambdues, la superfície cultivada de fruita fresca s'ha reduït.

3.3.1.8. Fruita seca

El cultiu de fruita seca a Catalunya queda repartida entre les províncies de Lleida i Tarragona, doncs el 2009 aquestes dos províncies juntes representaven el 94,3% de la superfície total d'aquest cultiu (Gràfica 15). Tarragona representava el territori amb més superfície i més producció de fruita seca, encara que s'observa una clara tendència a la baixa en el període 2005-2009, passant de 48.831 a 35.705 ha, el que comporta una reducció de 13.126 ha.

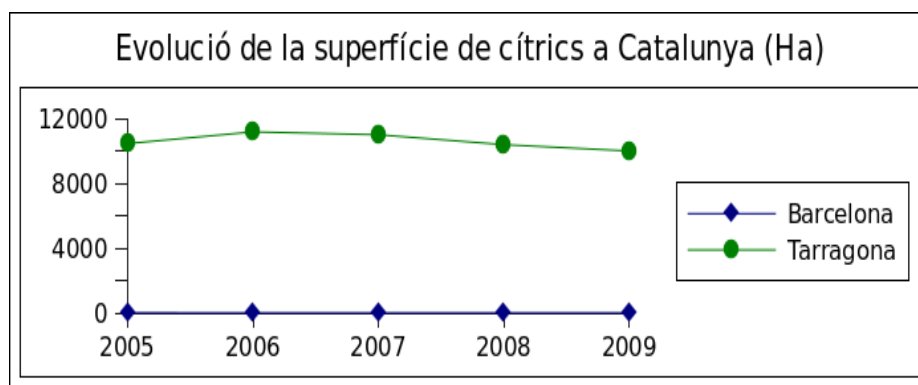
El mateix passa a Lleida, que acumula una reducció de la superfície de cultiu de fruita seca de 11.264 ha. Aquest fort descens de la superfície cultivada, en tant sols 5 anys, possiblement causat per l'abandonament de terres de baixa producció, normalment en secà. Es pot atribuir aquest comportament a l'augment de les zones de regadiu, pel que moltes terres de fruita seca s'han reconvertit en cultius de regadiu més rendibles.

Gràfica 15. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

3.3.1.9. Cítrics

Tal i com es veu en la gràfica 16, solament dos províncies disposen d'aquest tipus de fruiters. La raó es determinada per un factor climàtic, doncs en les províncies de Lleida i Girona, les temperatures en els mesos d'hivern són massa baixes per a la producció de cítrics -producció comercial-.

Gràfica 16. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

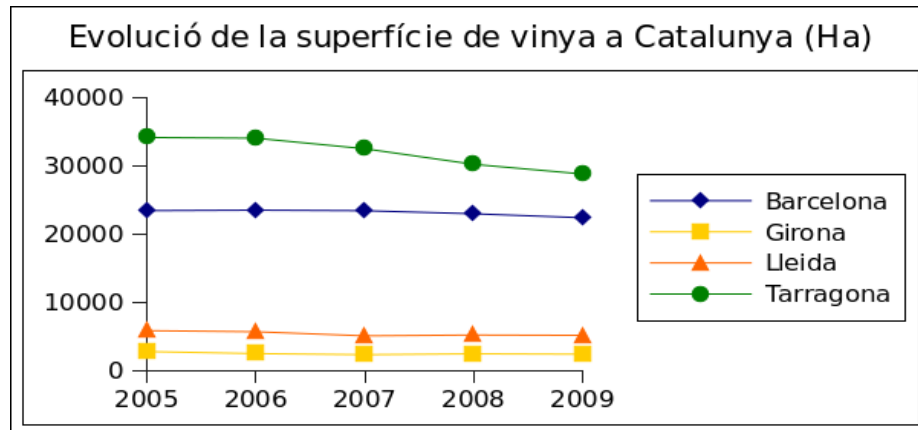
Hi ha una gran concentració en el sud de Catalunya del cultiu de cítrics – veure mapes de distribució dels principals cultius (Annex 1). Pel que fa a les províncies productores, s'observa una gran diferència, doncs Barcelona solament compta amb 6 ha (2009) respecte les 10.005 del total de Catalunya. La resta de superfície, 9.999 ha, correspon a Tarragona. La varietat més cultivada de taronja a Tarragona és la *Navelina*, amb 1.067 ha, seguida de la *Navelate* amb 814 ha. Cal destacar el fet que a Catalunya solament hi hagin 13 ha de cultiu de llimoner, 3 a Barcelona i 10 a Tarragona (2009). El motiu de la poca superfície cultivada per llimoner també ve donar per un factor climàtic, ja que la producció d'aquest cítric, per tal d'aconseguir bons rendiments, ha de ser cultivat a latituds més meridionals. Cal destacar també el fet que a Catalunya solament hi hagi 1 ha dedicada al cultiu de l'aranger, situada a la província de Tarragona. La producció d'aquesta província, l'única amb importància productiva, ha tingut una evolució a mantenir-se, tot i que la superfície hagi tingut un lleuger descens en el període 2005-09.

3.3.1.10. Vinya

La vinya ha estat un dels grans cultius de Catalunya des de la invasió romana, cultiu que van portar al territori per a elaborar vins per a la capital romana, fins protagonitzar gairebé un monocultiu. Amb la plaga de la fil·loxera a finals del segle XIX i principis del XX, l'hegemonia de la vinya es va acabar, i moltes de les zones de vinya es van convertir en cereals. Tot i això, es pot dir que Catalunya va ser i continua sent, terra de vins.

El seu cultiu està força centralitzat en dos províncies, la de Tarragona i la de Barcelona (Gràfica 17). La primera agrupa importants zones vinícoles com la del Priorat i Terra Alta. La

província de la Barcelona per la seua part, compta amb les zones del Penedès i l'Anoia.

Gràfica 17. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

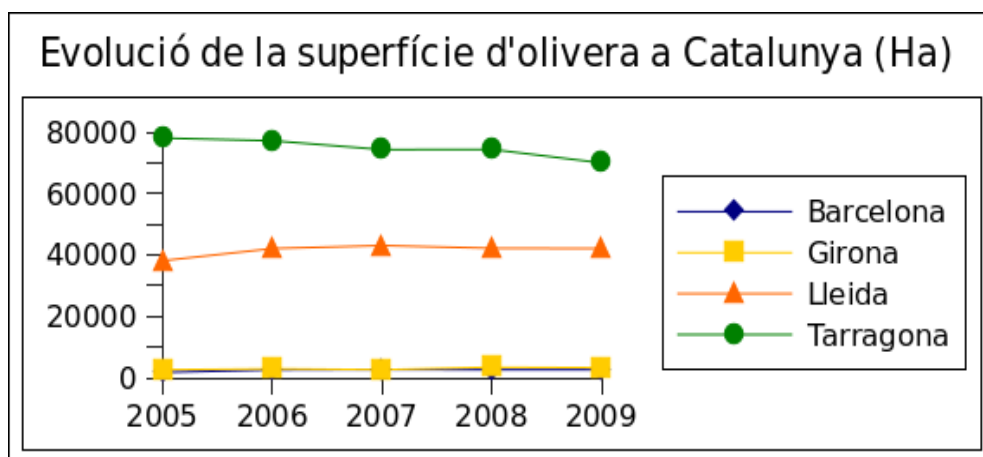
La superfície

cultivada s'ha mantingut estable durant el període, excepte en la província de Tarragona, que ha experimentat un lleuger descens. Una de les possibles causes és l'abandonament de terres en zones de difícil accés o de baixa producció.

La producció fins i tot ha patit un lleuger augment. El cas de la província de Tarragona és certament paradoxal, mentre que minva la superfície cultivada, augmenta -pels mateixos anys- la producció (Gràfiques 16 i 40). Aquest fet es podria atribuir a un encadenament de bones collites, però l'excepcionalitat de tres anys seguits, porta a pensar que l'augment de producció es deu a un canvi en la gestió de les finques.

3.3.1.11. Olivera

L'olivera com la vinya, ha estat un cultiu tradicional de secà, que actualment és el majoritari, en extensió, a la província de Tarragona. Aquest és una de les possibles causes que explicarien la seua disminució. Al tractar-se del cultiu de major extensió en aquesta província, el procés d'abandonament de terres ha tingut un efecte en la disminució d'aquest cultiu, que ha minvat en un 10,3% en superfície cultivada.

Gràfica 18. Font: Elaboració pròpia a partir de Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

Per contra en la resta de províncies la superfície destinada a aquest cultiu ha sofert un lleuger augment, 45,7% a Barcelona, 24,2% a Girona i 10,4% a Lleida. La província de Lleida ha estat històricament la zona més important, juntament amb Tarragona, de cultius de secà, pel que l'augment registrat és inferior. Una de les possibles causes de l'augment d'aquest conreu és el creixent del prestigi social que està aconseguint l'oli d'oliva dins de l'alimentació. L'augment creixent de la demanda d'aquest producte ha fet d'aquest cultiu una aposta segura en zones agrícoles de baix rendiment, fet que explicaria el seu lleuger augment, sobretot en les províncies amb menys superfície cultivada.

3.3.2. Evolució de la producció agrària i ramadera a Catalunya

Amb aquest indicador es vol analitzar la producció alimentària total de Catalunya, tant l'agrícola com la ramadera. L'objectiu és determinar la quantitat d'aliments que es produeixen a Catalunya, per poder valorar la seua capacitat productiva. La capacitat de producció dels aliments necessaris per abastir l'alimentació de la població del territori on habiten, és un dels pilars bàsics de la sobirania alimentària.

Aquest indicador s'ha dividit en dos parts, una referent a la producció total agroramadera de Catalunya, i una altra diferenciant la producció ecològica; i dins de cadascun d'ells s'ha dividit en producció agrària i ramadera.

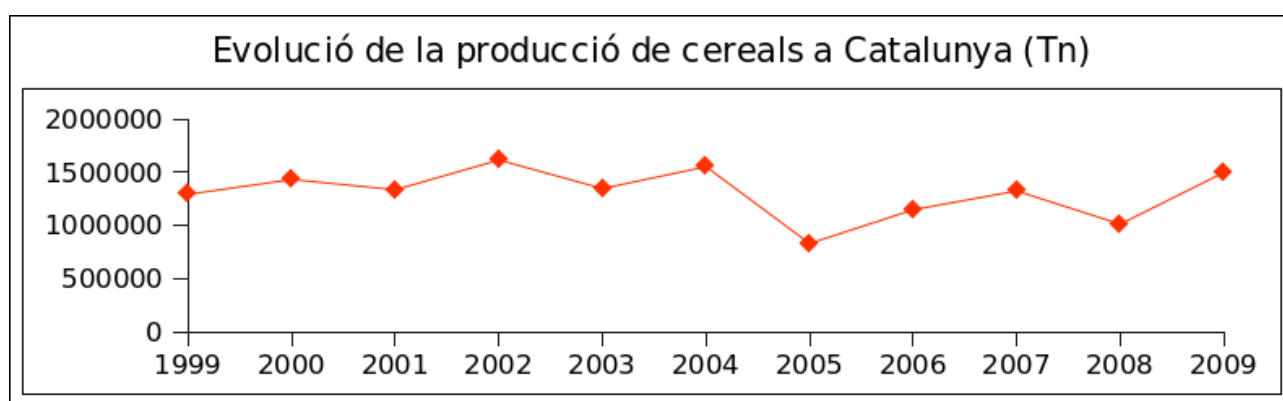
3.3.2.1. Producció agroramadera total

Per tal de valorar la producció agroramadera s'han elaborat un conjunt de gràfics , un per a cada producte, per poder avaluar la evolució del producte en qüestió, tot veient la tendència que presenta. Per elaborar aquest gràfics s'ha fet ús de les dades estadístiques de l'Idescat referents a Producció agrícola. Per productes. Províncies, dins de l'anuari estadístic de Catalunya. Les dades provenen de la Secretaria General del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. La serie de dades està localitzada entre en el període 1999-2009, 10 anys de registre de la producció, amb els que s'observen algunes de les tendències productives dels darrers anys.

3.3.2.1.1. Producció agrícola

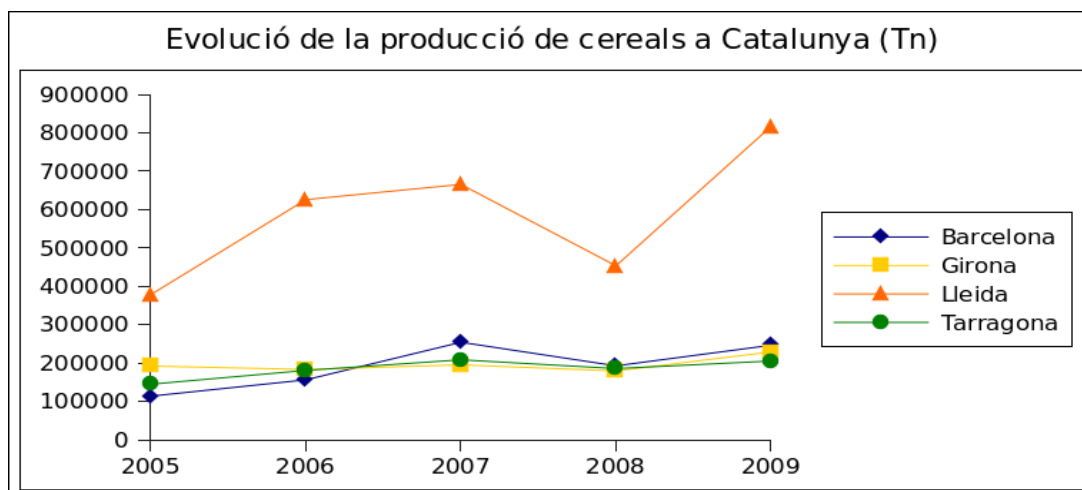
3.3.2.1.1.1. Producció cerealística

Els cereals han estat durant molt de temps un dels productes, sinó el més important, entre els cultius. L'espècie més important per a l'alimentació humana havia estat el blat, que després de la guerra civil va experimentar un fort control sobre la producció. El blat va ser la base alimentària de la població. L'evolució del consum de cereals va anar en disminució, així com el consum de pa. Per aquest motiu el blat va deixar de tenir la importància que tenia anys enrere per deixar pas a l'ordi, destinat a l'alimentació animal.

Gràfica 19.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009 del MARM

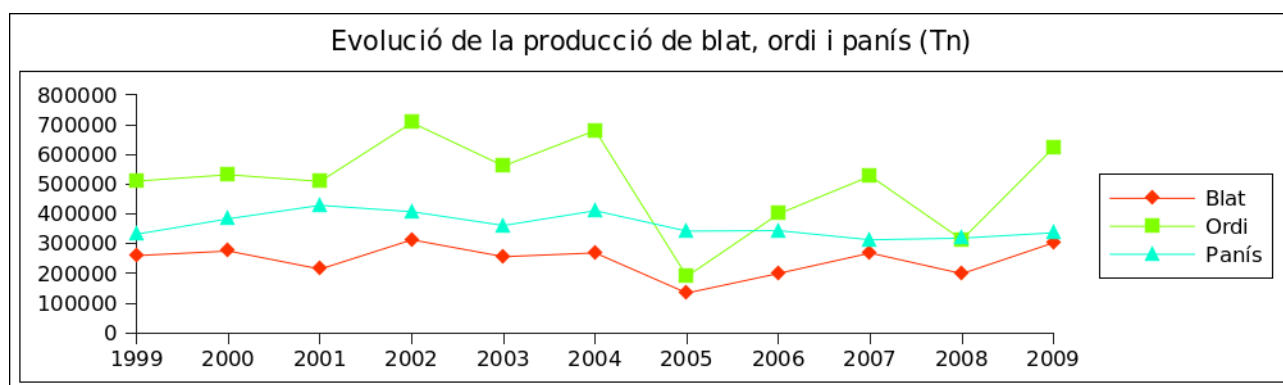

Gràfica 20.

Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

La producció a Catalunya s'ha mantingut (gràfica 19), tot i que ha hagut un canvi important en el tipus de cereals cultivats. Tal i com es veu en la gràfica 20, la superfície cultivada de totes les províncies s'ha mantingut força constant, no ha estat així pel que fa a la producció. Tal i com s'observa en gràfic de producció, sobretot en el cas de la província de Lleida, la variació ha estat notable per efecte climàtic. L'any 2005 va ser un any molt sec sobretot a les comarques de la plana de Lleida (Anuari pluviomètric Meteocat). L'any de millor collita va ser el 2009, tal i com ho recull el butlletí climàtic del 2009: *La temperatura ha estat superior a la mitjana climàtica la majoria dels mesos, fet que explica que en conjunt el 2009 hagi resultat un dels anys més càlids de les darreres dècades. La precipitació acumulada ha assolit la mitjana climàtica o fins i tot l'ha superat al Pirineu Occidental i en algunes comarques de l'interior.* Aquesta variació favorable de la precipitació i la temperatura per a les comarques d'interior, van donar com a resultat l'augment de la producció d'ordi i blat.

En l'evolució dels tipus de cereals principals es veu una clara afectació de la producció per causes meteorològiques, doncs l'any 2005 la producció d'ordi va caure en picat, ja que va ser un any pluviomètric molt sec a les zones productores.

Gràfica 21.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009 del MARM

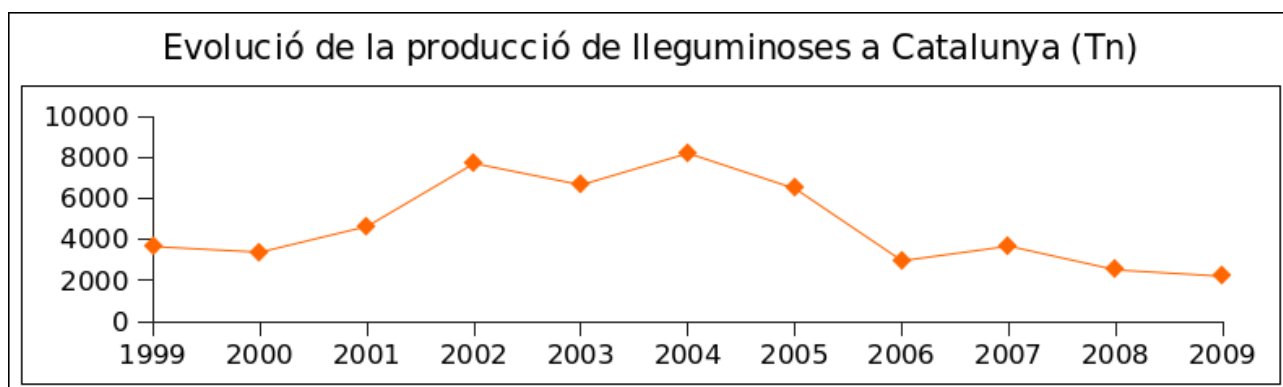
En la gràfica 21 no s'aprecia un canvi substancial en la producció de cereals, i no s'observa el canvi acusat que va tenir experimentar la producció de cereals en la producció de pinsos. Per veure aquesta tendència de canvi entre els cereals per a alimentació humana, que van ser substituïts per cereals per a elaborar pinsos ens hem de remuntar a la gràfica 1.

3.3.2.1.1.2. Producció de lleguminoses

El cultiu de llegums ha estat en la darrereria de segle un dels cultius amb major importància, sobretot en èpoques d'escassetat d'aliments. El llegums van ser la base de l'alimentació de moltes cases, que produïen aquest producte majoritàriament per autoconsum. Un exemple d'aquest aprofitament domèstic n'és el cultiu de fava, que donava una producció segura en anys de males collites. Un indicador de l'evolució d'aquest producte en són les faves seques o la farina de fava, àmpliament usades en la gastronomia i actualment gairebé desaparegudes com a aliment humà.

Els llegums en general han passat d'una època de prestigi a convertir-se en un producte majoritàriament cultivat per a alimentació animal, substituint el consum de proteïna vegetal per animal. En alguns casos però, alguns llegums perduts o de consum reduït, han anat guanyant prestigi social fins a assolir nivells de prestigi i consum acceptables. És el cas de la mongeta del ganxet, la mongeta de Santa Pau -també dita Afartapobres-, la mongeta de Genoll de Crist, el pèsol negre o el pèsol de Llavaneres (en fresc), entre altres.

L'evolució de la producció de llegums en gra a Catalunya entre el 1999 i 2009 va tenir una tendència irregular, marcada per una recuperació de la producció

Gràfica 22.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009 del MARM

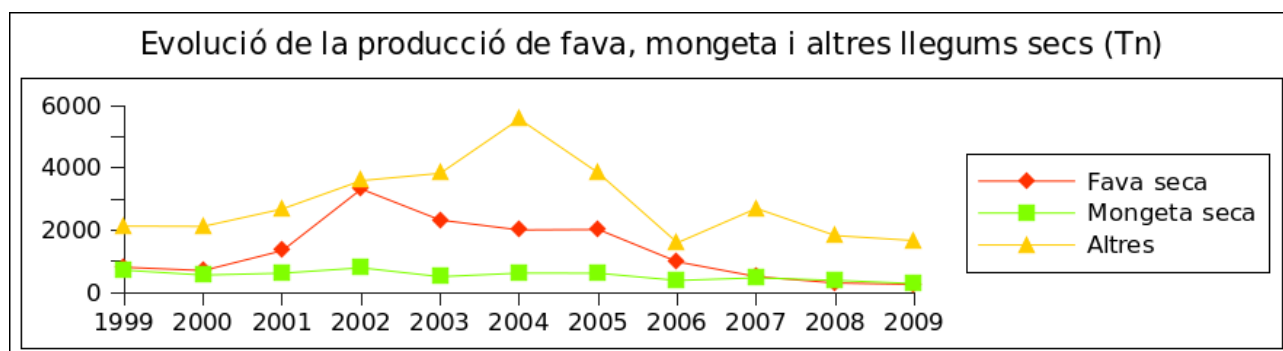
a partir de l'any 2000; que es va mantenir fins el 2006, en que la producció va tornar a la baixa -gràfica 22- .

Aquest comportament s'explica per cadascun dels conreus analitzats, doncs com es veu en la gràfica 22, l'any 2002 es produeix un pic en la producció de fava seca, amb 3.320 Tn. La producció pel mateix any de mongeta seca i altres va ser respectivament de 791 i 3.591 Tn.

Aquest pic en la producció de fava repercuteix en la producció de llegums a Catalunya, tot i que cal tenir molt en compte que aquest producte, la seua major part, va destinada a alimentació animal.

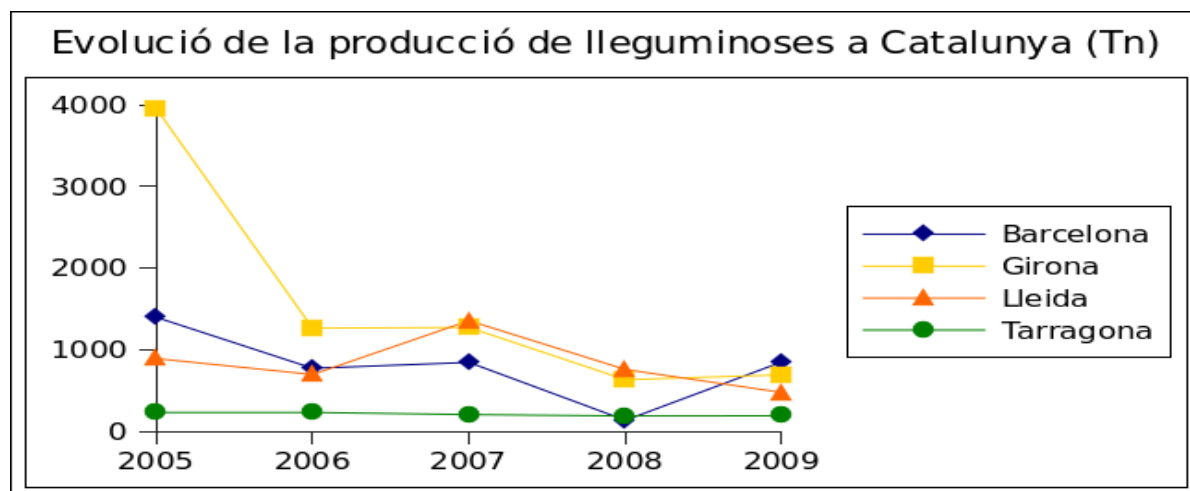
L'any 2004 es produeix un altre màxim de producció, en aquest cas referent a altres llegums. Es pot observar que per aquest mateix any la producció de fava es troba en descens.

Si miren les dades de l'últim any (2009) del gràfic, veurem que la producció de fava seca ha caigut fins al mínim de tota la dècada, amb 258 Tn. La mongeta seca per contra es manté amb 284 Tn. La mongeta seca està destinada a alimentació humana, pel que la seua producció, comparada amb la resta de llegums, és petita, però per contra gaudeix de certa estabilitat.

Gràfica 23.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

Gràfica 24.

Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

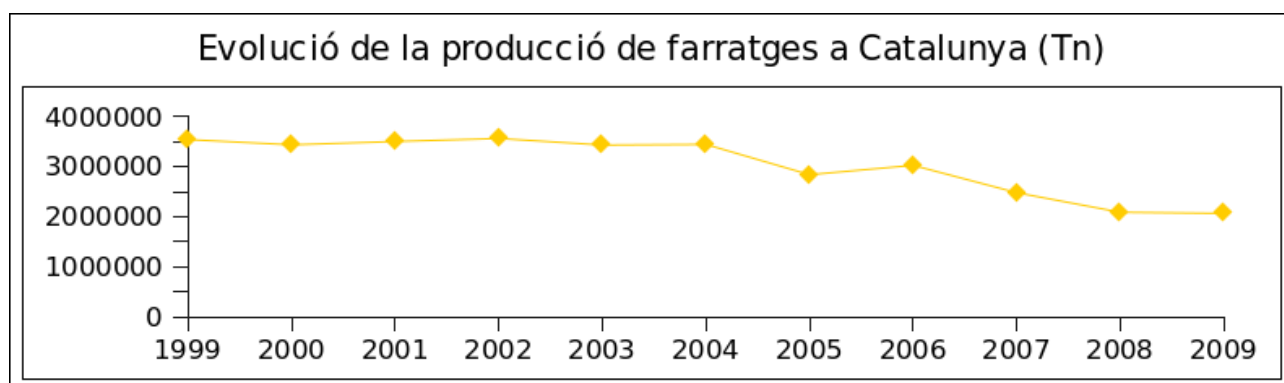
La província que ha patit una davallada més importat ha estat Girona, sobretot entre l'any 2005 a 2006, sobretot en producció, que va passar de 3.955 a 1.264 tones. Es podria atribuir aquesta reducció a efectes climàtics, però si s'observa la superfície es veu que la reducció és molt important de 1.378 hectàrees. El mateix efecte per al mateix ocorre per a la província de Lleida i Barcelona. Pel 2005 es va experimentar a la província de Girona una augment de la superfície cultivada amb conreus industrials, un augment de 984 ha. Podríem pensar que es va produir una reconversió d'una part de lleguminoses a cultius industrials.

Aquesta canvi d'usos denotaria una pèrdua important de sobirania alimentària, en que un cultiu destinat tradicionalment a alimentació humana, sigui eliminat per la demanda de productes industrials, així com també per a alimentació animal.

3.3.2.1.1.3. Producció de farratges

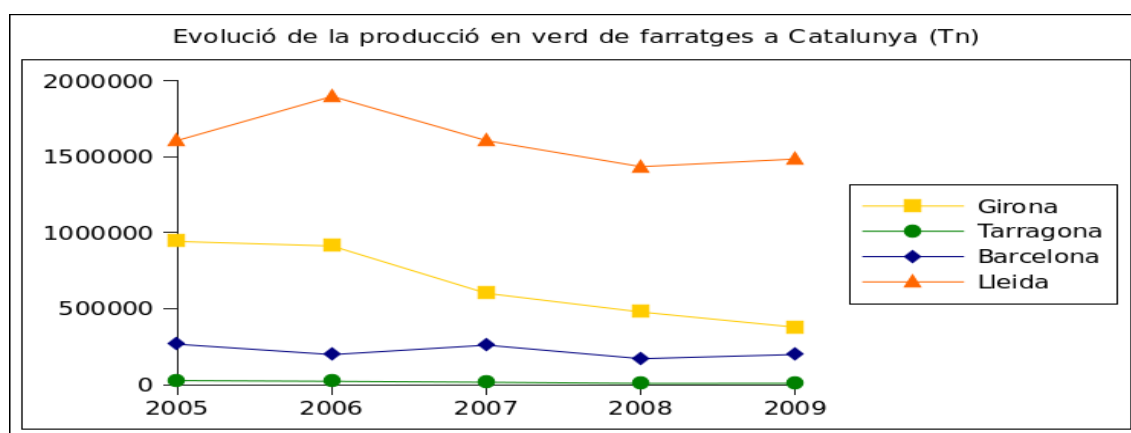
La producció de farratges ha anat estretament lligada al sistema productiu ramader.

L'eliminació de les pràctiques de ramaderia ancestrals en extensiu, han estat eliminades per la ramaderia industrial, i aquest impacte s'ha reflectit en la superfície i producció de farratges (Gràfiques 10 i 25).

Gràfica 25.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

Gràfica 26.

Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

La producció de farratges a nivell total de Catalunya s'ha vist a la baixa a partir de l'any 2004, en que ha seguit una tendència descendent fins al 2009. Per analitzar els motius d'aquest descens cal veure la producció per províncies (Gràfica 26), en la que s'observa una tendència clara a la baixa en els últims anys en la província de Lleida i sobretot a la de Girona. En aquesta última província la producció de farratges s'ha reduït en 565.118 Tn, en solament 5 anys. La causa d'aquesta minva es troba en el canvi d'usos del sòl, que ha passat de farratges a industrials, com evidencia la tendència a l'alça d'aquest tipus de cultius en la gràfica 13 de superfície.

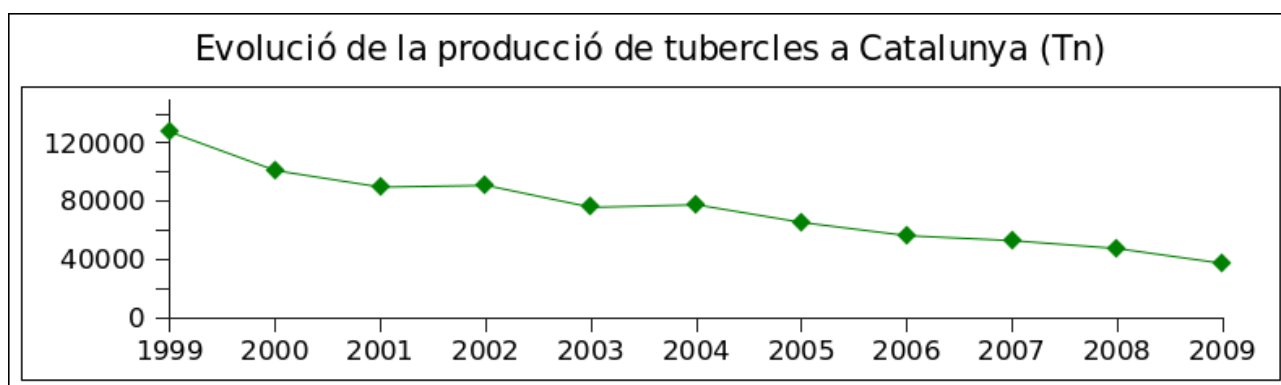
La tendència la reconversió de terres de producció d'aliments per a animals o persones en cultius industrials -incloent agrocombustibles¹⁰- són un perill per a la sobirania alimentària de

¹⁰ Veure Agrocombustibles a l'Estat Espanyol: <http://www.grain.org/article/entries/1158-la-trama-de-los-agrocarburantes-en-el-estado-espanol>

Catalunya i la mundial. El luxe d'utilitzar terres agrícoles fèrtils per a la producció de béns productius no alimentaris reflexa els patrons d'una societat tecnològico-industrial opulenta, i una falta de respecte per a l'agricultura i ramaderia ancestrals.

3.3.2.1.1.4. Producció de Tubercles

La producció de tubercles en el període analitzat (1999-2009) presenta una forta tendència a la baixa que ha passat de 127.588 (1999) a 37.269 Tn (2009). Aquest fort descens de la producció en tant sols 10 anys no és explicable per un seguit de males collites, sinó que al darrera hi ha un factor de mercat.

Gràfica 27.
del MARM

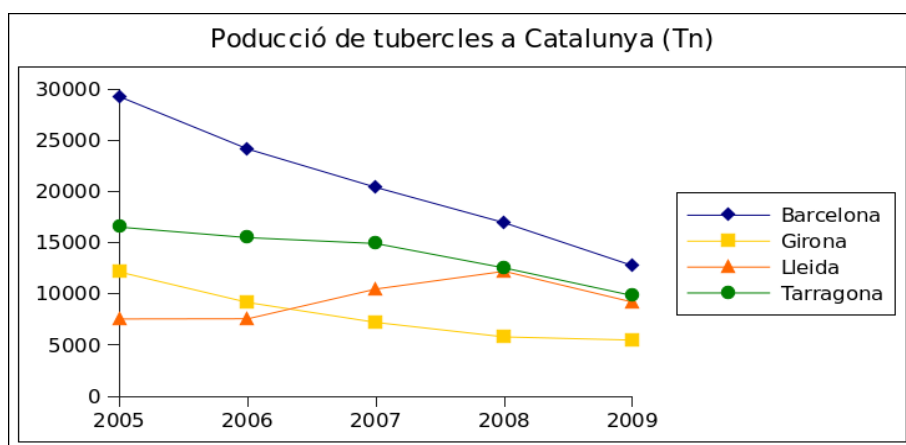
Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

La bona producció i l'excel·lent qualitat del tubèrcul, inclús a baixos preus, no ha servit per incentivar el consum de la patata nacional, ja que les cadenes de distribució s'han abastit directament de patata vella estrangera, principalment francesa, donant l'esquena a la patata espanyola. De fet prop del 65% de la patata que es consumeix a Espanya procedeix d'altres països i un 50% de França. El qual deixa a la patata espanyola amb una quota de mercat molt baixa (Informe de situació del sector de la patata a Espanya, COAG, 2009).

La patata és un dels productes agraris amb més marge de benefici per a les cadenes de distribució, i sabent-ho s'aprofiten del seu poder en el mercat per enfonsar la patata produïda a Catalunya, tot important patata estrangera de baixa qualitat.

A Catalunya, l'estratègia comercial de les grans superfícies aguditza els preus a la baixa. Els costos de producció (sobre 0,2€/Kg) superen amb escreix els preus de venda (0,08-0,1€/Kg), pel que nombrosos camps s'estan llaurant sense arribar a collir-los (COAG, 2009).

Coma resultat la producció de patata a Catalunya està caient (Gràfica 27), ja que els productors no obtenen d'aquest producte beneficis i canvien el seu cultiu per altres més rendibles. Per veure els factors clau d'aquesta davallada cal analitzar la producció per províncies, ja que Barcelona era la que tenia més producció de tot Catalunya, i la que ha minvant més, reduint la producció en 16.493 Tn, que representa una baixada del 56,4% en tant sols 5 anys (Gràfica 28).

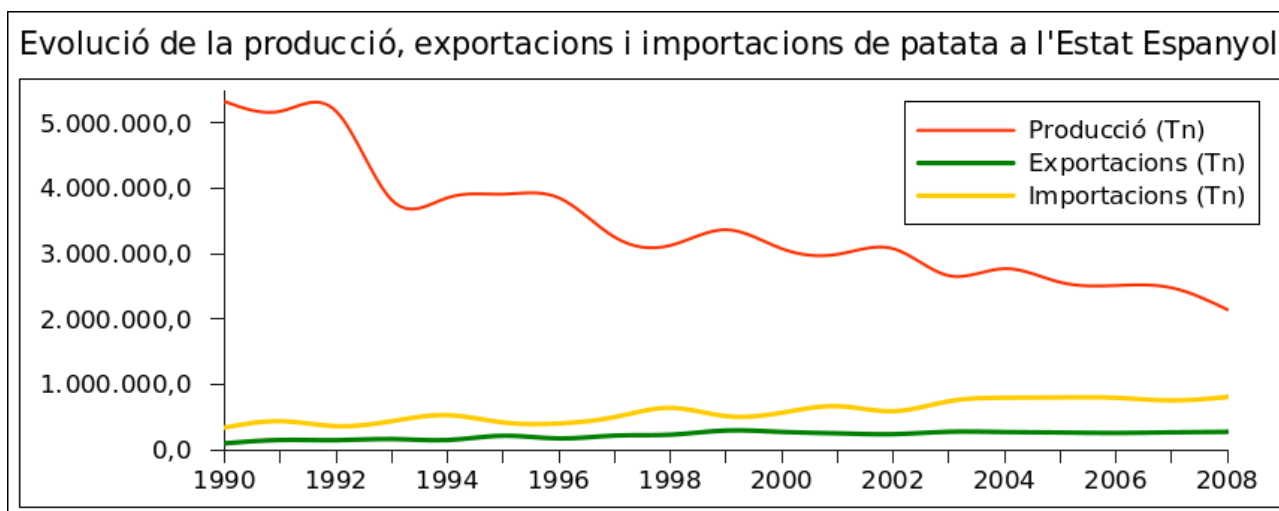

Gràfica 28. Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

Tal i com s'observa en la gràfica 29 -d'evolució de la producció, exportacions i importacions de patata a l'Estat Espanyol-, la producció presenta una tendència equiparable a la de Catalunya, amb una descens constant de la producció. El volum d'importacions en canvi, any rere any no para de créixer. Com molt bé explica l'Informe de situació del sector de la patata a l'Estat Espanyol de la COAG:

El problema del sector es centra en la comercialització. Els operadors comercials prefereixen aprovisionar-se amb la patata vella, guardada de la campanya anterior, principalment francesa, de baixa qualitat i baix preu que adquirir la patata nova espanyola, el que presiona les cotitzacions a la baixa d'aquesta.

Les cadenes de distribució cada cop importen més patata barata i enfonses amb més força el mercat intern, pel que la producció de patata a Catalunya, cau en picat per la falta de sortida de la producció catalana.

Gràfica 29.
del MARM

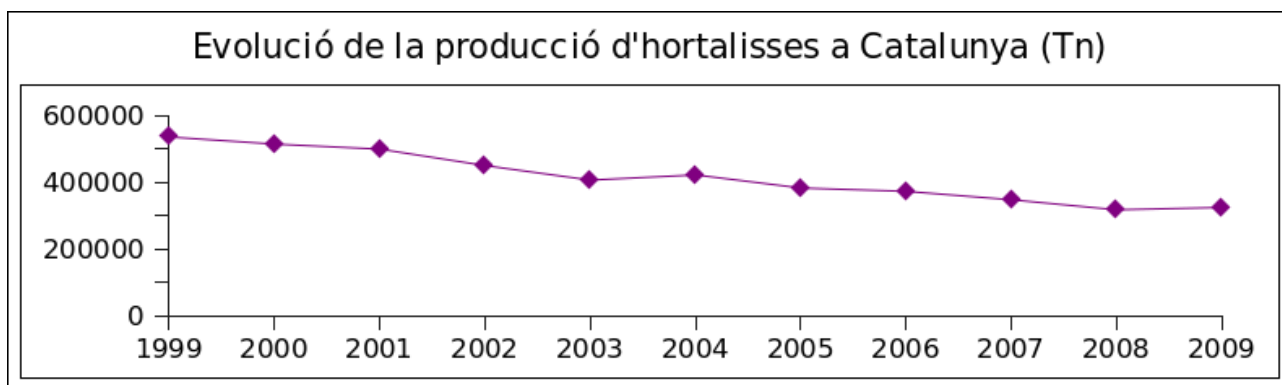
Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

El cas de la patata és un clar exemple de com les cadenes de distribució s'aprofiten del seu poder comercial per enfonsar la producció d'un producte tant important com la patata. Aquest tubèrcul aporta dades sobre la tendència actual de molts productes que són importats des d'altres països a més baix preu que el producte interior, destruint el mercat i la producció nacional. Aquesta tendència creixent suposa una clara pèrdua de sobirania alimentària en molts dels països industrialitzats, com és el cas de Catalunya.

Hi ha però una mica d'esperança, doncs la patata de qualitat, de varietats antigues i de producció local s'estan tornant a revaloritzar entre la ciutadania. Destacar el cas de la patata de Prades, amb Indicació Geogràfica Protegida, o la marca Triumfos del Pirineu, que any rere any la seua quota de mercat augmenta.

3.3.2.1.1.5. Producció d'hortalisses

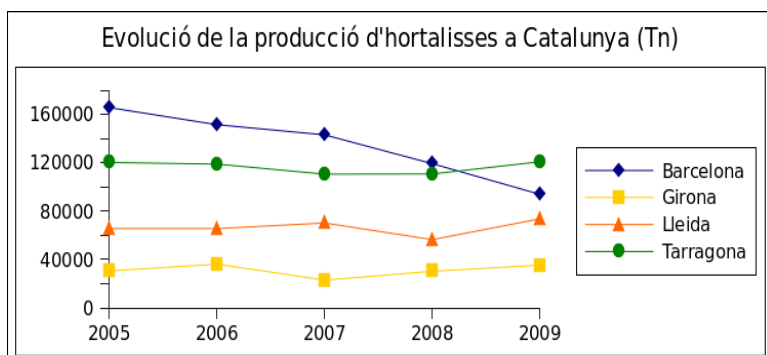
La producció d'hortalisses, com la patata, ha seguit una tendència a la baixa, suau però constant (Gràfica 30). Per explicar les causes d'aquesta disminució cal que analitzem la producció d'hortalisses per províncies, ja que aparentment no hi ha un motiu clar.

Gràfica 30.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

Si s'observa la gràfica 31 d'evolució de la producció d'hortalisses per províncies apareix una causa clara del descens. La província de Barcelona és la que presenta una major producció, per contra és la única que ha reduït la producció, concretament en un 43,3% del total en 5 anys. Per tant la tendència a la baixa de la producció d'hortalisses a Catalunya ve determinada per la província de Barcelona, que havia estat la productora històrica.

Gràfica 31. Font: Estadística i Informació Agrària.
Gabinet Tècnic del DAR

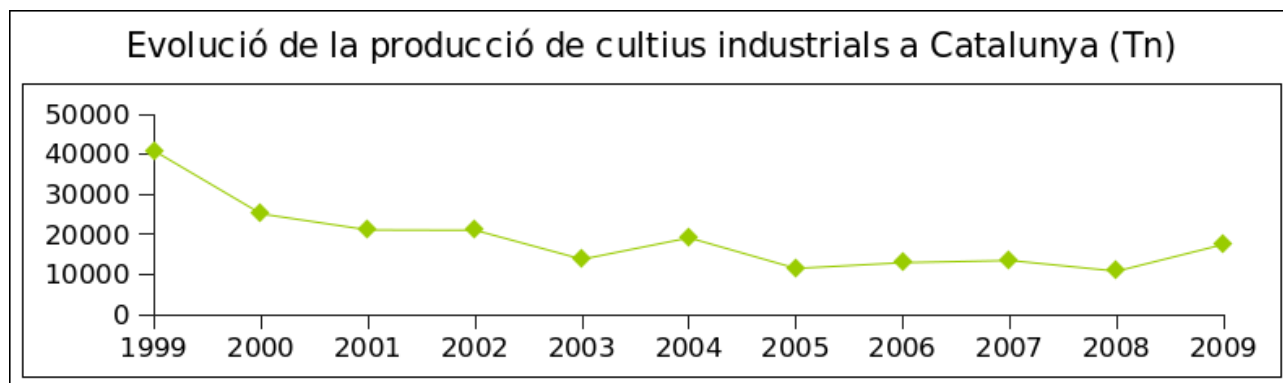
Les causes del descens productiu es poden explicar per l'augment de la superfície urbana en detriment de l'agrícola, que ha retallat superfície de cultiu, que observant la gràfica 12 s'evidencia.

El menor consum d'hortalisses entre la població també pot haver influenciat en aquest procés, tot i que la resta de les províncies van augmentar molt lleugerament la seua producció; i aquest és un factor que s'ha de tenir en compte, ja que la sobirania alimentària en surt reforçada.

3.3.2.1.1.6. Producció cultius industrials

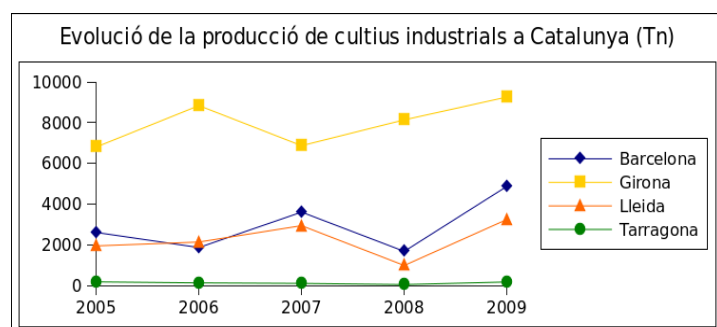
Els cultius industrials han seguit una tendència a la baixa determinada per l'abandonament de terres i la reconversió a cultius més rendibles. Tot i que en els primers anys dels període 1999-2009 hi ha una tendència a la baixa, posteriorment s'estabilitza la producció (Gràfica 32). En l'últim any es deixa veure un canvi en aquesta estabilitat, ja que hi ha un lleuger

creixement.

Gràfica 32.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

Gràfica 33. Font: Estadística i Informació Agrària.
Gabinet Tècnic del DAR

Per províncies es veu com la de Girona és la que té un creixement major en aquest tipus de cultius. Aquest creixement sembla motivat per una reconversió, com s'ha vist en la producció de farratges, del cultiu de

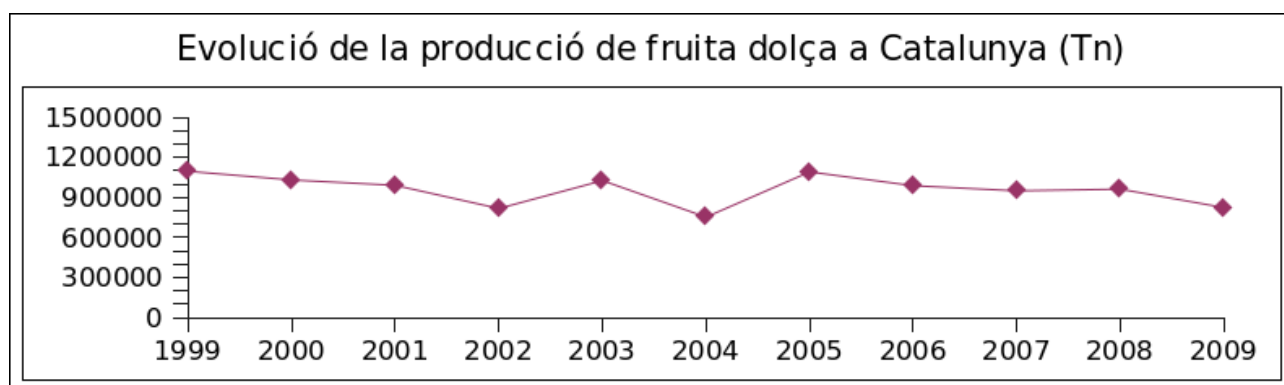
farratges per industrials.

Les províncies de Barcelona i Lleida, entre l'any 2008 i 2009, experimenten un creixement acusat de la producció de cultius industrials. Caldrà veure si aquest creixement es deu a l'augment d'agrocombustibles¹¹, el que podria significar l'ocupació de terrenys productius i una conseqüent pèrdua de sobirania alimentària.

3.3.2.1.1.7. Producció de fruita dolça

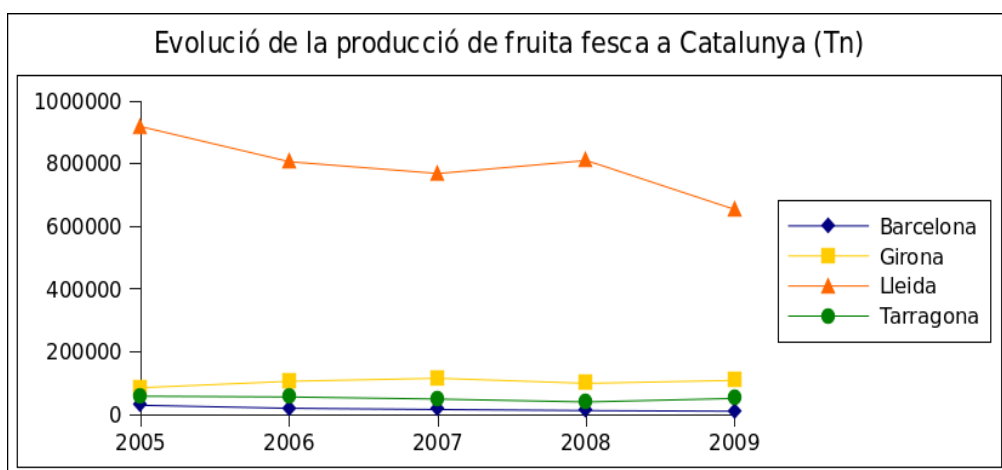
La producció de fruita dolça a Catalunya ha seguit una tendència força estable, tot i que en els últims anys s'insinua una certa disminució de la producció (Gràfica 34). Cal destacar que la producció de Catalunya ve determinada per la producció de la província de Lleida, que representava el 79,4% del total de producció (2009).

¹¹ Els agrocombustibles a Catalunya : proposta d'avaluació d'escenaris de futur:
<http://recercat.test.cesca.es/handle/2072/12511>

Gràfica 34.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

Gràfica 35.
del DAR

Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic

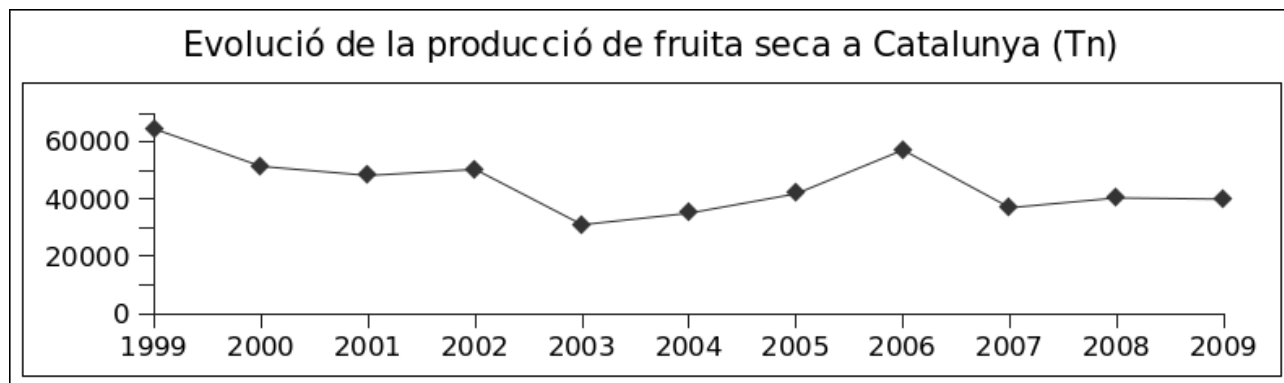
La província de Barcelona en aquestos 5 anys ha reduït la producció destinada a aquest cultiu en 26.722 hectàrees. Entre les possibles causes d'aquest reducció podríem fixar-nos en l'augment de la superfície urbana, així com l'abandonament d'algunes explotacions.

La província de Tarragona ha tingut un comportament similar amb la reducció de 724 ha d'aquest cultiu. La província de Girona ha estat l'única que ha experimentat un creixement, passant de 3358 a 3976 ha, de les quals 594 són de cultiu de poma. L'augment de la producció de fruita fresca a Girona es deu al creixement de les explotacions de poma. Aquest fruita gaudeix, en algunes zones d'aquesta província, d'indicació geogràfica protegida, que ha fet de la poma de Girona un producte de valor i prestigi en el mercat.

3.3.2.1.1.8. Producció de fruita seca

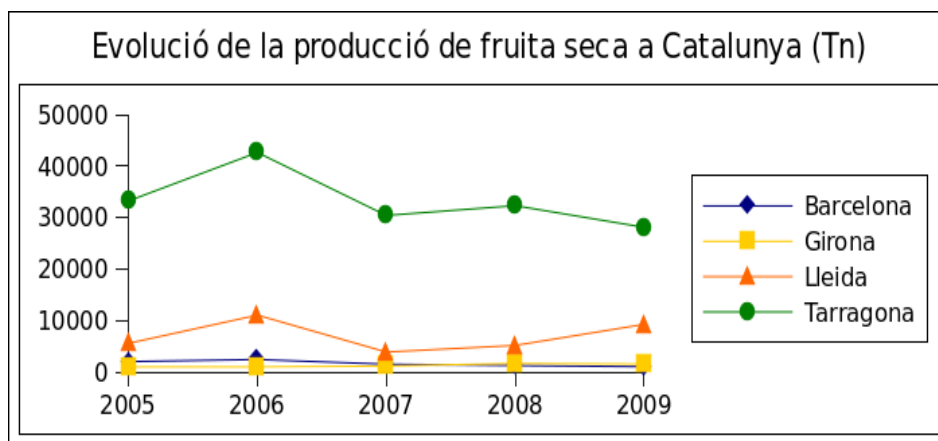
Si ens fixem en la gràfica 36 de la producció s'observa la variació de producció en funció de la climatologia, que afecta l'augment o disminució de la productivitat en cada campanya. La

fruita seca ocupa majoritàriament terres de secà, que tenen una gran dependència de la pluviometria i la temperatura. Així doncs, s'aprecia una variació que no està lligada a la superfície cultivada. Per exemple, la collita del 2006, va ser la millor entre els 5 anys analitzats, tot i que la superfície cultivada ja presentava una tendència a la baixa.

Gràfica 36.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

Gràfica 37.
del DAR

Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic

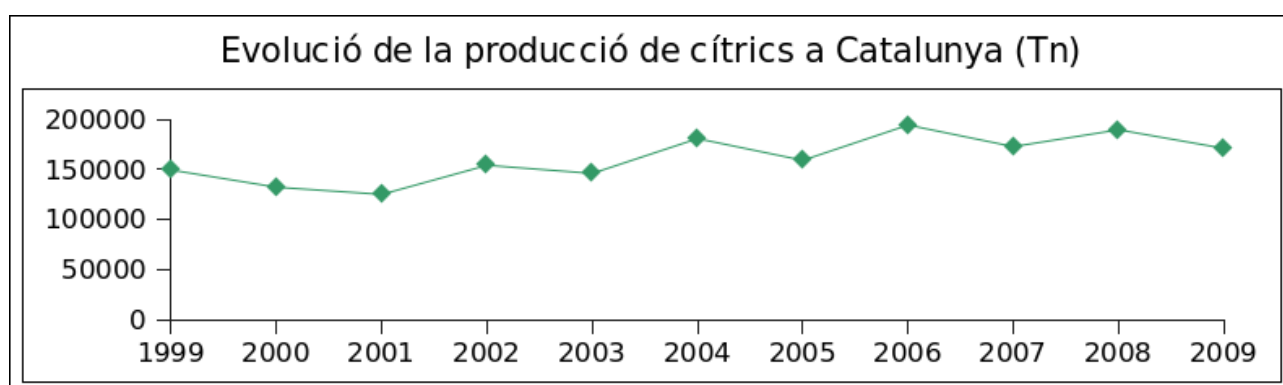
Tot i tenir en compte aquest factor de variabilitat per causes meteorològiques, s'observa d'igual forma una tendència a la baixa en la producció. Tot i que en la província a Lleida hi ha un lleuger augment, molt probablement causat per un seguit de bones collites.

Cal esmentar el procés que està tenint lloc en algunes zones de secà, sobretot de la província de Lleida, que estan reconvertint terrenys de secà en zones de regadiu. Aquest canvi, de secà a regadiu, ha estat rellevant a l'hora d'amortir la davallada en la producció a causa de la pèrdua de superfície cultivada, doncs el regadiu n'augmenta la producció. De tota manera, caldria valorar la idoneïtat d'aquest canvi en l'ús de l'aigua, tema ja tractat en la part d'història.

3.3.2.1.1.9. Producció de cítrics

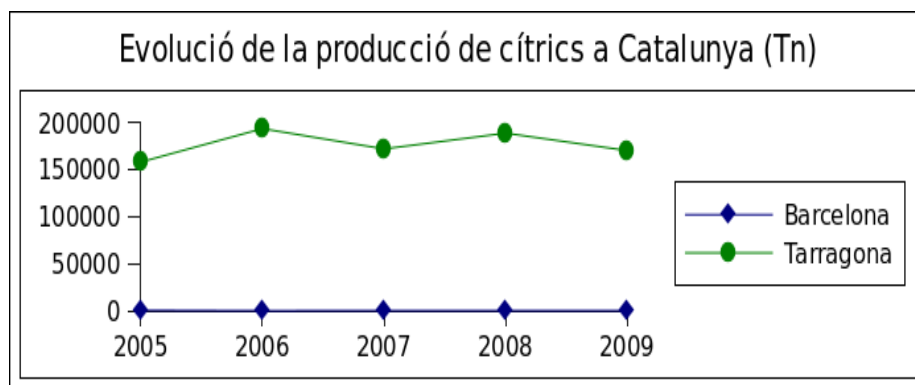
La producció de cítric a Catalunya, com ja hem vist en les superfícies cultivades per províncies, està molt focalitzada a la part sud del territori.

Tal i com s'aprecia en el gràfica 38 d'evolució de la producció de cítrics a Catalunya, la producció ha tingut un lleuger augment, passant de 149.349 el 1999, a 170.952 Tn al 2009. L'augment més important ha estat per la mandarina que ha passat de 87.077 a 119.349 Tn. Podríem explicar aquest augment per la bona acceptació del mercat per aquest producte, que han dut al canvi d'altres cítrics a la mandarina. Doncs la producció de taronja va passar de 61.110 a 51.081 Tn, així com els altres cítrics -de 1.162 a 522 Tn-.

Gràfica 38.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

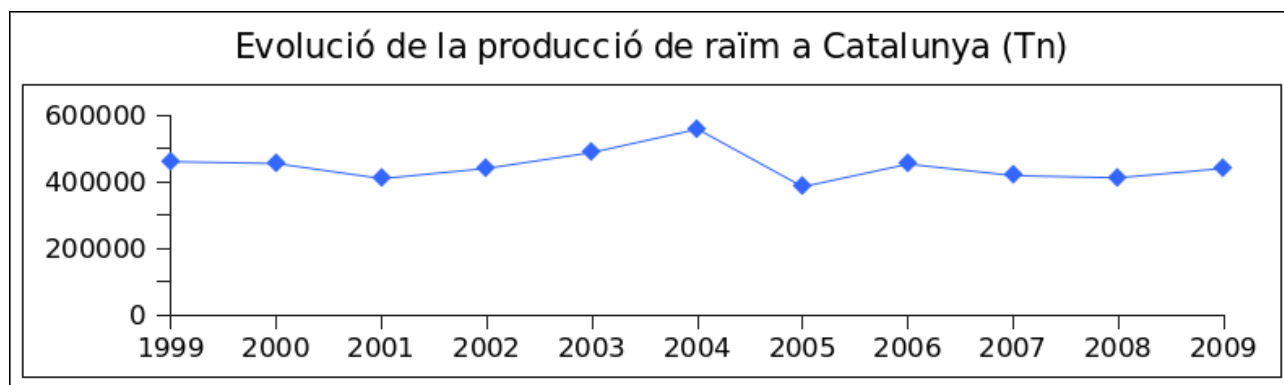
Gràfica 39.
del DAR

Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic

3.3.2.1.1.10. Producció de raïm i vi

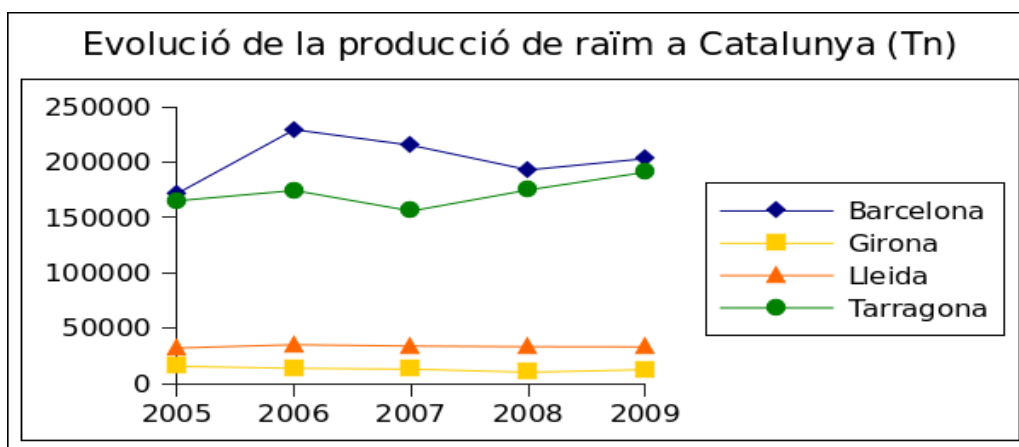
El sector de la vinya és complex i disposa d'una cara i una creu. Per una banda, el vi està experimentant un creixement en la seua valoració social, i és un dels productes agraris més controlats de Catalunya. Tant mateix, aquesta "veneració" del vi, no s'ha contagiats als productors de raïm, que tal i com succeeix amb altres sectors agraris, veuen el seu futur cada

cop més difícil.

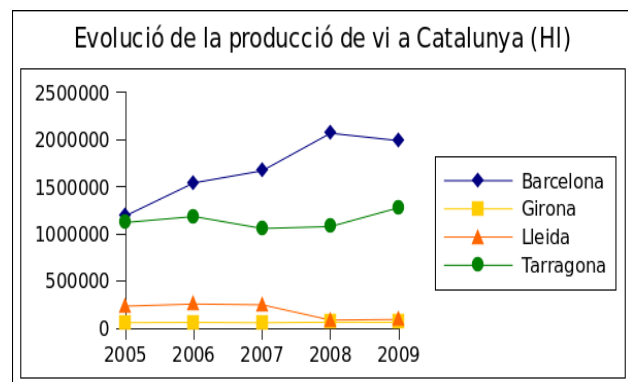
Gràfica 40.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

Gràfica 41.
del DAR

Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic

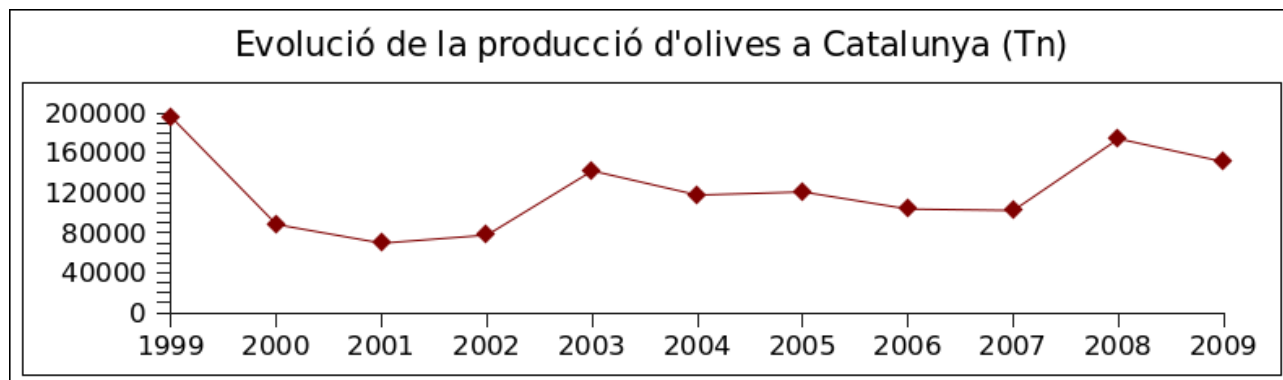
Gràfica 42. Font: Estadística i Informació
Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

l'àrea del Penedès i rodalies. La producció de vi a la província de Barcelona ha passat de 1.195.177 a 1.991.417 HI, el que significa un increment del 66,6%, en tant sols 5 anys.

3.3.2.1.1.11. Producció d'oliva

L'oliva ha estat un dels productes de subsistència de l'àrea mediterrània, sobretot en les terres de secà. Aquest és un cultiu de poc manteniment que en els últims anys ha tornat a prendre

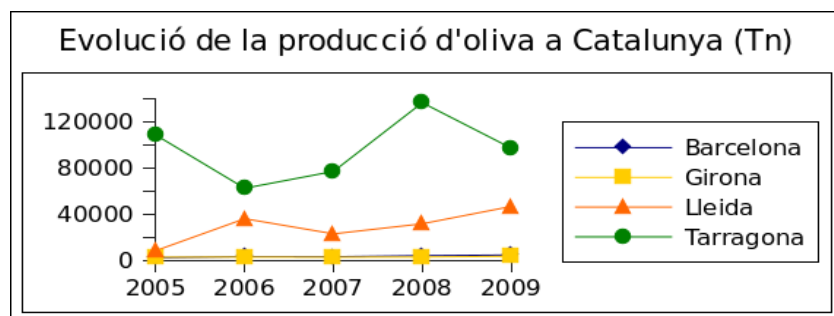
protagonisme, tot i l'abandonament massiu de moltes terres de difícil accés durant l'últim segle.

Gràfica 43.
del MARM

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del anuari d'estadística 2009

La producció d'oliva a Catalunya ha seguit una tendència marcada pels factors meteorològics,

Gràfica 44. Font: Estadística i Informació Agrària. Gabinet Tècnic del DAR

que han fet augmentar o disminuir les collites de cada any, sobretot els efectes de les gelades, que perduren anys després. Si observem la producció per províncies es veu un marcat centralisme

productiu a la província de Tarragona, que l'any 2009 va tenir una producció de 96.933 Tn respecte les 151.110 Tn del total de Catalunya. La producció d'oliva a la província de Lleida ha anat a l'alça, com també ho ha fet la superfície cultivada.

La tendència creixent del consum i el prestigi de l'oli d'oliva esta fet, que en els últims anys, el cultiu d'aquest fruiter s'hagi estabilitzat, i fins i tot augmentat lleugerament en algunes províncies.

3.3.2.1.2. Producció ramadera

La ramaderia ha estat una de les activitats vertebradores del territori. La doble funció que ha tingut ancestralment; per una banda de producció d'aliments i matèries, i per l'altra de control ecoforestal; han dotat a la ramaderia extensiva d'una gran importància. També hi ha tota una cultura associada de pastor i pastoreig, que ara perilla. La transició ramadera a un model més industrialitzat, amb els caps de bestiar tancats per a engreix ràpid, està provocant la pèrdua

de totes les característiques tant rellevants de la ramaderia. Amb aquest indicador es vol comptabilitzar l'evolució dels caps de bestiar, així com també les explotacions donades d'alta. A Catalunya, l'activitat ramadera té una tradició mil·lenària, ja que l'ovella va arribar al país fa més de sis mil anys. Així doncs, quant al bestiar, el cavall va estar fora de l'abast del poble durant segles i la vaca va ser un animal escàs, emprat sobretot per a tirar del carro i llaurar. No fa pas tant que els rucs i les mules van arraconar els bous com animals de tracció. En conseqüència, han estat les ovelles i cabres les que han acabat dominant el paisatge durant milers d'anys. Per una altra banda, cal esmentar el paper del porc, el qual és sens dubte el que té més importància cultural. Tot i la seva marcada importància al llarg de la història, el pas del segle XIX al segle XX va suposar un daltabaix absolut per a tot aquest sector. Al segle XX doncs, el país va ser inundat per bestiar estranger, apart que l'arribada de vehicles va deixar el bestiar més gros apartat de la seva tasca.

L'organització del sector econòmic ramader i les seves tradicions han girat sempre al voltant de l'herba. Catalunya, un país mediterrani on la presència d'herba és estacional, la ramaderia ha hagut de ser forçosament transhumant i els ramats han hagut de seguir l'herba allà on era: a muntanya a l'estiu, i a terra baixa a l'hivern. Tot i això, en mots casos el model productiu ha hagut de canviar dràsticament degut a la imposició del model intensiu i industrial (tret a zones de muntanya). L'estructura del sector, de la mateixa manera, s'ha modificat fent guanyar pes en l'economia ramadera catalana a partir del 1960 – 1970 del subsector porquí en detriment de l'oví. Així doncs, a l'hora de desenvolupar l'anàlisi d'aquest indicador, separarem per una banda les explotacions extensives de caps de bestiar, centrant-nos en les ovelles, cabres i cavalls. I per una altra banda, observarem el desenvolupament dels caps de porcí com a model de producció intensiva.

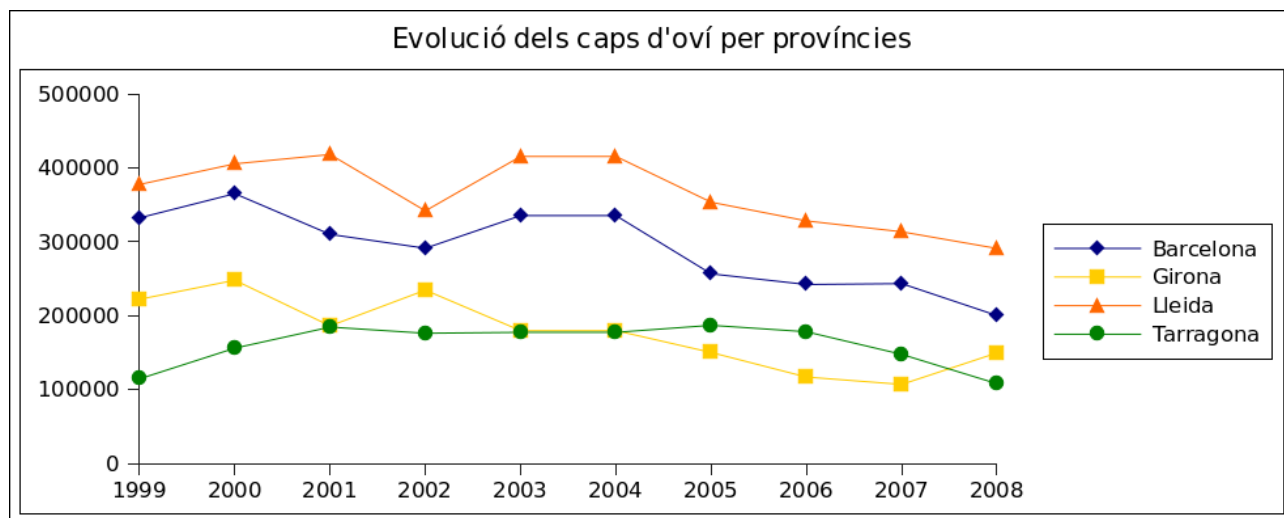
3.3.2.1.2.1. Sistema extensiu

Aquest tipus de ramaderia correspon al sector més tradicional que en gran part ha modelat els paisatges rurals del territori català. La font de les dades representades al gràfic no distingia entre explotacions intensives i extensives, de manera que l'avaluació següent es correspondrà al model extensiu. Pel que fa a l'evolució dels caps de bestiar, trobem una major presència del subsector oví (Gràfica 46), el qual durant els anys noranta va patir el seu major creixement.

Posteriorment, pateix una davallada remarcable, situant-se a unes xifres semblants a les del 1930 les quals segons el gràfic es pot deduir que en els anys següents seguirà la mateixa tendència. Segons dades de l'Idescat, al 2007 hi havia 621.493 caps de bestiar.

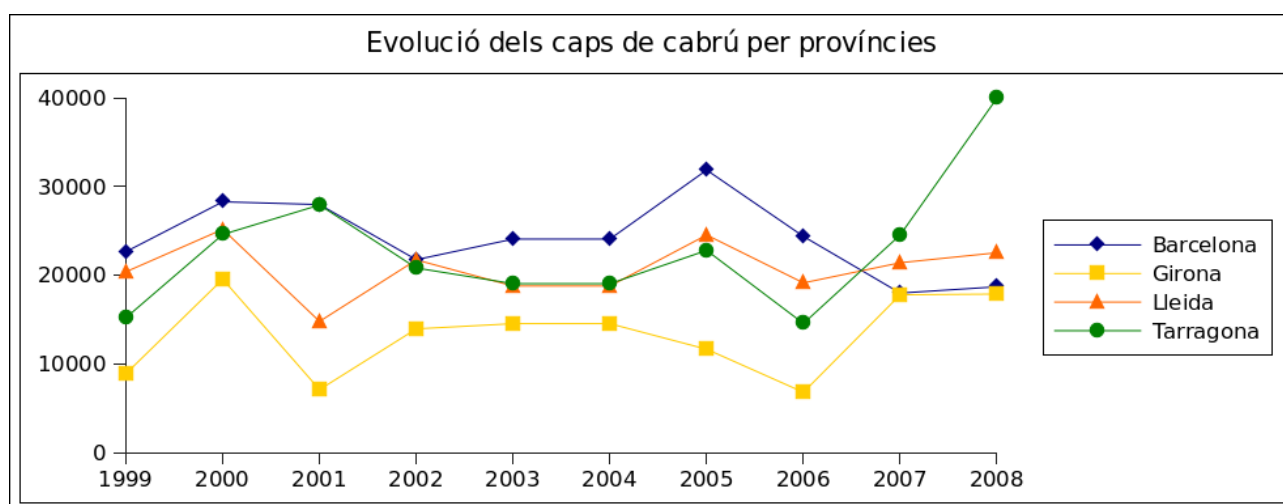
Pel que fa al subsector cabrum (Gràfica 47), presenta una dinàmica força irregular al llarg del darrer segle. Les xifres de caps de bestiar que tenim actualment, són les mateixes que trobem al voltant del 1930 (74.179 caps de bestiar al 2007). El moment amb els màxims més importants, es centra entre els anys 1930 i 1940.

I com a darrera anàlisi, el subsector equí ha patit una evolució amb un màxim al voltant del 1930 al llarg del període d'anàlisi. Actualment es troba amb unes xifres mínimes, presentant una xifra de 15.878 caps de bestiar al 2007. En tots tres casos, el nombre d'explotacions ramaderes també pateix una reducció en els darrers anys.

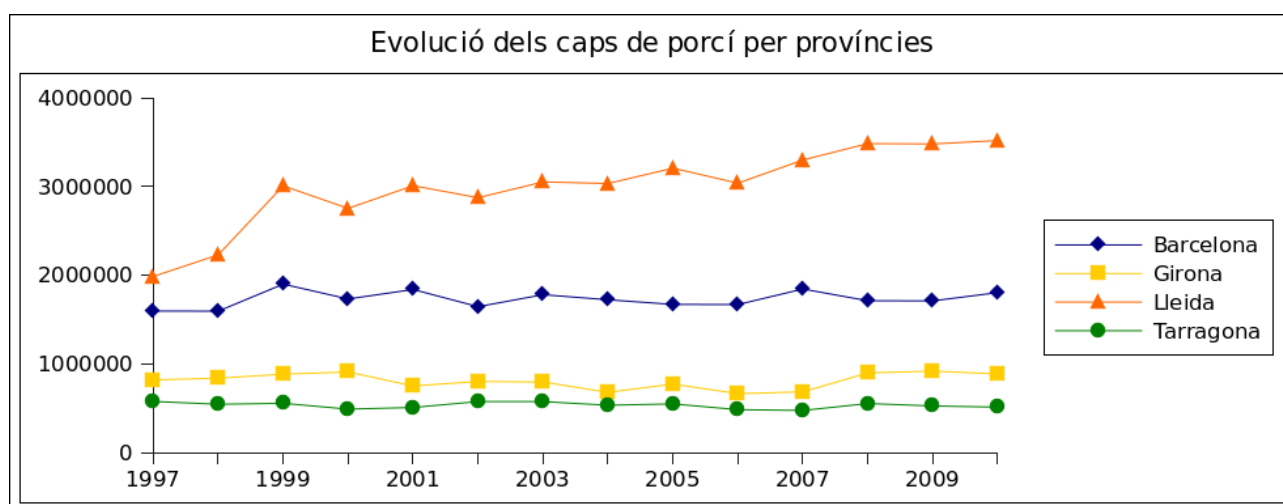
Gràfica 46.
l'IDECAT

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de

Gràfica 47.
l'IDESCAT

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de

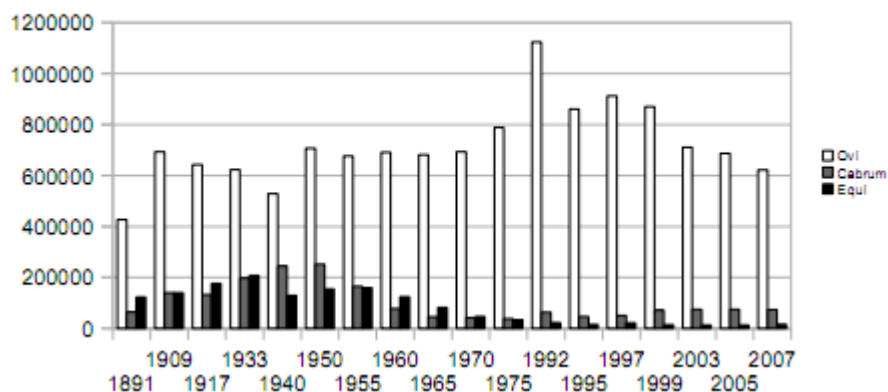

Gràfica 48.
l'IDESCAT

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de

3.3.2.1.2.2. Sistema intensiu

Dins dels canvis dràstics que ha sofert la ramaderia, trobem la "imposició" del model intensiu i industrial. Aquest fet, ha propiciat una sèrie de canvis en l'estructura. És el cas del subsector porquí (Gràfica 48), el qual ha anat guanyant importància dins el sector econòmic ramader des dels anys seixanta, provocant així cert desplaçament del subsector oví. Es tracta d'un model productiu que s'allunya de la ramaderia tradicional, depenent així d'un gran nombre de infraestructures i inversions. Així doncs, durant els darrers cent anys, la producció de porcs ha augmentat exponencialment passant de mig milió de caps de bestiar al 1950 fins a 6 milions i mig al 2007.

Gràfica 49. Nombre caps de bestiar.

Font: Arran de Terra. Indicadors participatius de Sobirania Alimentària

Segons el desglossament per províncies, trobem que tant Barcelona, com Tarragona i Girona mantenen un nivell regular de caps de bestiar, mentre que la província de Lleida n'augmenta d'una manera rellevant en els darrers tretze anys.

Si observem, però, les dades del nombre d'explotacions, mentre que al 1993 hi havia 11.962 explotacions destinades al subsector porquí, al 2007 se'n va reduir fins a 5.129. Així doncs, d'aquesta manera es justifica la preponderància d'un model ramader tecnificat que cada cop té més rellevància dins de Catalunya.

3.3.2.1.3. Producció agroecològica

L'agricultura ecològica i l'agroecologia van sorgir com a plantejament pràctic i teòric-respectivament com a alternativa al cada dia més fort model agroindustrial capitalista globalitzat. Aquesta nova, encara que ancestral, forma de pensar i produir, es sustenta sobre alguns dels pilars bàsics de la sobirania alimentària. Mitjançant aquest indicador es pretén comptabilitzar el nombre d'hectàrees i productors ecològics a Catalunya, per valorar els seu pes dins de la producció agrària total. També es vol fer un cronograma per tal de valorar l'evolució d'aquesta agricultura, així com la seva tendència.

És important fer esment en aquest apartat la diferenciació entre agroecològic i ecològic. Si el primer configura tot un model productiu basat en els aliments de qualitat, l'aplicació dels coneixements i el respecte per l'entorn, entre altres, la producció ecològica solament necessita

seguir unes pautes de producció establertes en la normativa de producció ecològica del CCPAE¹². Cal fer aquesta diferenciació doncs en les estadístiques de producció ecològica no hi ha una diferenciació entre productes ecològics i agroecològics.

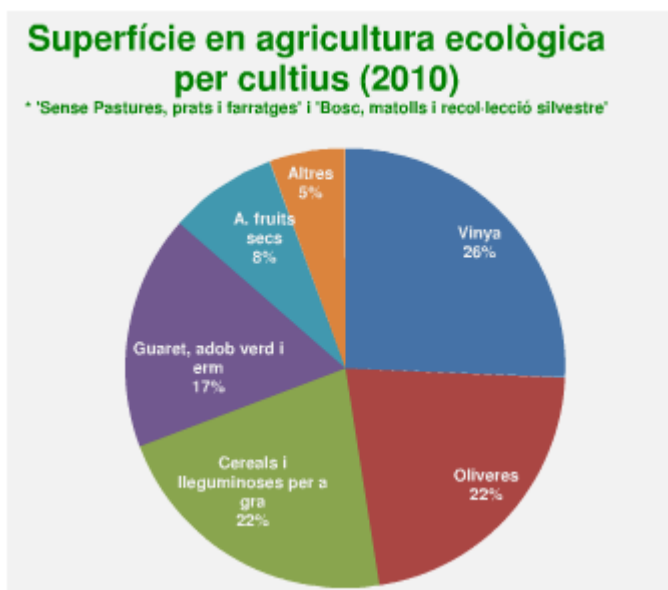

Gràfica 50.
CCPAE

Font:

La producció ecològica també està essent portada cap a la lògica mercantilista que fa dels aliments productes per al mercat. La producció ecològica també pot ser agressiva per al territori si es practica en sistemes no agroecològics -monocultiu, grans extensions, excés de productes autoritzats, etc.-, caldria doncs, disposar de dades sobre la grandària de les finques ecològiques i del tipus de gestió que s'hi practica. La tendència de la producció ecològica en els últims anys ha estat una augment molt important, tant de la superfície, dels productors com dels operadors, dedicats al producte ecològic (Gràfica 50).

El nombre d'explotacions agràries que aplicaven mètodes d'agricultura ecològica

Gràfica 51.
CCPAE

Font:

12 Consell Català de la Producció Agrària Ecològica. <http://www.ccpae.org/>

l'any 2007, i estaven sotmeses a la corresponent normativa, era de 509 explotacions (137,9% més que el 2003). D'aquestes, 133 aplicaven mètodes de producció ecològica a la producció animal. Pel que fa a la superfície, hi havia 19.554 hectàrees amb qualificació d'ecològiques, i 2.069 estaven en període de conversió cap a ecològiques, en global un 72,9% més que el 2003 (Idescat, 2007).

La major superfície de cultiu de productes ecològics correspon a conreus extensius, com vinya, olivera i cereals (Gràfica 51), i en menor proporció als cultius de regadiu. Aquestes dades també s'expliquen per la facilitat d'aplicació de l'agricultura ecològica en aquest tipus de cultius, que amb una mínima gestió s'aconsegueixen collites rendibles. Els prats de pastura, lligats a la ramaderia, ocupaven la major extensió certificada ecològica de Catalunya. L'augment d'aquestes superfícies va ser conseqüència dels ajuts agroambientals concedits durant el període, i el seu manteniment depèn de la consolidació de la ramaderia ecològica en totes aquelles zones adaptades a l'aprofitament ramader extensiu (Idescat, 2007).

El creixement de l'agricultura ecològica i agroecològica, tant intens durant la última dècada, és un clar reflex de la major inquietud per part de la ciutadana, de trobar i alimentar-se de productes de qualitat, deslligats de la lògica comercial, i sempre cercant les millor qualitat organolèptiques del producte final, encara que el seu preu sigui una mica superior.

3.3.2.1.4. Producció i consum d'OMGs¹³ (transgènics)

La producció de transgènics, des de la seua aprovació com a cultiu, ha anat en augment; encara que molts dels temes d'incertesa biotecnològica i riscos no han estat analitzats.

L'augment en la producció de transgènics a Catalunya és un indicador del camí que està prenent una part de la producció agrícola. Doncs, encara que per una banda, hi ha un fort augment de les explotacions ecològiques, la producció de transgènics també ha crescut de forma simultània. Aquesta dualitat està fortament marcada pel plantejament polític i cultural de cada tipus d'explotació. S'ha seleccionat aquest indicador per tal d'avaluar la producció i el consum d'OMGs. Els transgènics com a tal, són un pas més en la mercantilització i la pèrdua de sobirania agrària, marcada per la major tecnificació del camp; així com a la pèrdua d'independència a causa de les patents, els químics i els mercats *i la contaminació de les varietats no transgèniques*.

13 Organisme Modificat Genèticament

Segons dades del MARM, l'any 2010 Catalunya es va posar per davant d'Aragó en superfície cultivada de cultius transgènics, el que consolida Catalunya com la zona d'Europa amb més cultius transgènics. L'any 2010 la superfície cultivada per transgènics era de 25.212 Ha, el que corresponia a un augment de 23.512 Ha en 13 anys (Taules 3 i 4).

SECRETARÍA DE ESTADO DE MEDIO RURAL Y AGUA
SECRETARÍA GENERAL DE MEDIO RURAL

DIRECCIÓN GENERAL DE RECURSOS AGRÍCOLAS Y GANADEROS
OFICINA ESPAÑOLA DE VARIEDADES VEGETALES

SUPERFICIE EN HECTAREAS DE VARIEDADES MAIZ G.M. QUE SE ENCUENTRAN INCLUIDAS EN EL REGISTRO DE VARIEDADES COMERCIALES													
COMUNIDADES AUTONOMAS	AÑOS												
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ANDALUCÍA	780	2.800	1.500	450	1.800	2.067	2.770	2.875	298	592	1.372	2.175	3.302
ARAGON	11.500	7.300	9.000	4.250	9.200	12.592	25.547	21.259	23.734	35.860	31.857	29.540	24.371
ASTURIAS	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0
BALEARES	2	2	26	0	30	6	29	29	0	3	3	92	77
CANTABRIA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14
CASTILLA LA MANCHA	4.500	6.800	5.650	870	4.150	7.682	8.197	7.957	4.176	3.659	4.739	3.128	2.911
CASTILLA Y LEON	200	360	270	0	0	74	0	12	0	13	28	19	0
CATALUÑA	1.700	3.000	4.500	3.250	5.300	5.430	15.699	16.830	20.365	23.013	25.298	28.260	25.212
EXTREMADURA	1.000	2.500	2.500	600	1.500	1.899	2.026	1.171	2.071	6.460	10.416	8.308	7.314
LA RIOJA	25	30	30	0	0	0	35	41	122	4	11	8	5
MADRID	660	1.560	1.970	1.940	780	1.034	1.385	155	80	193	381	130	322
MURCIA	0	0	0	0	0	0	12	0	0	24	0	0	0
NAVARRA	1.760	300	220	80	500	1.387	2.446	2.604	2.821	5.327	5.150	4.397	4.177
VALENCIA	190	300	150	100	20	72	73	293	0	0	14	0	21
TOTAL	22.317	24.952	25.816	11.540	23.280	32.249	58.219	53.226	53.667	75.148	79.269	76.057	67.726

NOTA: LOS DATOS HAN SIDO CALCULADOS EN FUNCIÓN DE LAS DECLARACIONES DE VENTA DE SEMILLA QUE LOS PRODUCTORES DE SEMILLA HAN FACILITADO A ESTE MINISTERIO, DE ACUERDO CON LO ESTABLECIDO EN LOS PLANES DE SEGUIMIENTO DE CADA VARIEDAD.

Taula 3.
Marino

Font: Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y

El cultiu de transgènics a Catalunya ha augmentat de forma molt notable en la última dècada, situant-se en la comunitat autònoma amb més transgènics de l'Estat Espanyol, i seguida d'Aragó. El motiu de tant alta densitat va lligat a l'ús de la producció de panís¹⁴, que es destina a l'elaboració de pinsos, així mateix Catalunya també té una gran densitat d'explotacions intensives de porc -la zona amb més densitat de tot l'Estat-, que crea un vincle molt estret entre la producció cerealística i l'engreix de porc.

Catalunya és una gran importadora de soja transgènica, especialment destinada a l'elaboració de pinsos (Catalunya és la comunitat líder en el sector, lligat fortament a la importància del sector càrnic). Segons dades de Veterinaris Sense Fronteres, Catalunya importava, a l'any 2004, 3,3 milions de tones de soja transgènica, el 60% de la que arribava a l'estat espanyol. En aquest sentit, cal assenyalar que la gran majoria de pinsos contenen aproximadament un

¹⁴ La varietat de panís MON 810, juntament amb la patata Amflora -aprovada el 2010-, són els únics cultius transgènics permesos a Catalunya.

20% de soja. Segons estimacions del Ministeri d'Agricultura, aquesta és en un 98,7% transgènica (veure també Cerrillo, 2006).

Cal assenyalar que la comercialització de llavors MG al món està concentrada en només 4 empreses: Monsanto (86% de las llavors MG), Bayer, Syngenta i DuPont-Pioneer. Aquestes mateixes empreses produeixen el 60% dels plaguicides i el 41% del total de llavors a nivell mundial. A més, també són líders en productes veterinaris (Arran de Terra, 2009).

Superfície conreada amb blat de moro MG a Catalunya, 1998-2009

Any	Hectàrees		Percentatge	
	Dades MARM	Dades DAR	OMG a l'estat*	Blat de moro a Catalunya**
1998	1.700		7,62	
1999	3.000		12,02	
2000	4.500		17,43	
2001	3.250		28,16	
2002	5.300		22,77	
2003	5.430	5.390	16,84	12,92 / 13,02
2004	15.699	16.259	26,97	37,87 / 36,57
2005	16.830	17.170	31,62	44,18 / 43,30
2006	20.365	15.247	37,95	47,84 / 63,90
2007	23.013	14.736	30,62	46,13 / 72,04
2008	25.298	20.447	31,91	48,37 / 59,85
2009	28.260	20.111	37,16	51,15 / 71,87

* Sobre les dades del MARM

** El 1er percentatge correspon a les dades facilitades pel DAR; el segon a les dades del MARM

Taula 4. Font: Arran de Terra. Indicadors participatius de sobirania alimentària

El cultiu de transgènics deixa a Catalunya en una situació especialment delicada envers de la Sobirania Aliemntària, doncs el gran control de la biotecnologia per part de transnacionals, de gran poder i influència sobre els Estats, converteix a Catalunya en un territori totalment dependent. Si a aquest fet li sumem els efectes que els cultius transgènics han exercit sobre la resta de cultius, s'observa un efecte de fort deteriorament de la SA. La proliferació de transgènics ha tingut, entre d'altres conseqüències, la pràctica desaparició de conreu ecològic de blat de moro a Catalunya, el qual s'ha vist reduït en un 95% entre 2002 i 2008 (Binimelis, 2008) ; així com també la contaminació irreversible d'algunes varietats agrícoles tradicionals con el panís del Queixal, extint com a varietat ancestral a causa de la contaminació

transgènica¹⁵.

Els cultius transgènics suposen una important pèrdua de sobirania alimentària a Catalunya, que sumat als efectes col·laterals -salut, contaminacions, dependència, etc.- i a les incerteses científiques sobre els seus efectes en el consum i cultiu, suposen el factor més important de SA a Catalunya; sobretot si es compara la superfície cultivada a Catalunya amb la resta d'Europa.

3.4. Comercialització, distribució, consum i alimentació

L'alimentació ha estat, des de la prehistòria, una de les majors preocupacions per a l'ésser humà, no obstant la percepció de la importància de l'alimentació ha anat variant amb el transcurs de segles i anys. La preocupació de disposar d'aliment per al dia a dia, ha dut de corcoll a les cultures del món que han ideat diferents estratègies per un fi comú, tenir menjar.

L'abundància o escassetat de menjar marcava -i encara marca en molts indrets- el creixement o minva del nombre d'individus de la societat, tribu o grup. Tant és així que en algunes societats, aquesta relació directa entre els aliments i la vida dels individus, ha estat fonamental per a desenvolupar les polítiques de creixement demogràfic de la comunitat¹⁶.

Les petites societats han tingut amb l'entorn una situació de respecte que els ha permès tirar endavant, mitjançant una estructura social en que el major poder recau sobre el grup.

En les societats apareix un moment en que es comencen a establir certes jerarquies de poder, en que es crea un fort dualisme alimentari, entre "morts de gana" i "farts". Els primers han de treballar per poder aconseguir els productes necessaris per poder viure, mentre que els segons, encara que no treballin tindran assegurada la seua alimentació. En èpoques d'escassetat o crisi alimentària aquest dualisme, s'accentua i els "morts de gana" passen fam, mentre que els farts disminueixen la panxa.

15 Veure Coexistència de cultius transgènics i convencionals:
publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000124%5C000000059.pdf

16 Un cas particular d'aquesta planificació demogràfica el trobem en la societat ancestral Canària, en que la quantitat de collita marcava la supervivència dels nounats. L'estratègia consistia en quantificar la reserva d'aliments que hi havia i valorar el nombre d'individus que podrien ser alimentats amb aquelles reserves. En el cas d'haver-hi més individus que aliments es realitzava el sacrifici d'alguns dels nounats més dèbil o amb menys possibilitat de supervivència. L'estratègia era una mesura enfocada a la supervivència del grup i la comunitat, per mantenir el delicat equilibri ecològic amb l'entorn. Veure: Los Aborígenes. Del Arco Aguilar i Navarro Mederos.

El pas d'una societat col·lectivista¹⁷ a una d'individualista, converteix la preocupació per tenir menjar, en un acte individual, que serà directament proporcional al nivell de poder (o nivell econòmic) de cada individu. Aquesta situació s'ha mantingut viva fins als temps actuals en que la situació econòmica de cada persona o cada llar, determina el percentatge dels ingressos totals que es destina a l'alimentació.

Per parlar de l'alimentació actual en la nostra societat es necessari, en primer lloc, establir les principals característiques d'aquesta "alimentació actual", o "modernitat alimentària". Si es possible parlar d'una situació actual i diferenciar-la d'altres, es perquè existeixen determinats elements que la diferencien i li confereixen especificitat. Es pot destacar dos aspectes centrals: l'abundància alimentària generalitzada -i tots els factors i mecanismes que la fan possible- i la forma d'organització econòmica que fa dels aliments essencialment mercaderies (Espeitx i Cáceres, 2002).

Després de la segona guerra mundial, molts territoris europeus, va quedar sense producció agroromadera, i amb una població afamada. Les polítiques d'aleshores van donar un fort impuls a la indústria química que va penetrar en l'agricultura i la ramaderia, per donar lloc a l'agroindústria productivista i tecnificada -i amb un món rural destruït-, que tenia com a màxim objectiu la producció. La revolució verda, com a aplicació de l'economia capitalista en el camp, va canviar, de forma generalitzada, la percepció dels aliments per mercaderies. La producció no tenia solament l'objectiu d'alimentar la població, sinó també de proveir d'ingressos, als mal anomenats nous "pagesos". La mecànica que s'establia, i encara es vàlida, és la maximització productiva com a meta, que sacrifica qualitat i biodiversitat per arribar-hi.

Aquesta mercantilització converteix els aliments en mers béns de consum amb els que comerciar, i es deixa de banda, la primera funció dels aliments, la nutrició de les persones.

Per altra banda, l'elevada productivitat -entre altres factors socioeconòmics- a creat una oferta en el mercat on no falta de res, i tot es pot comprar a un "baix"¹⁸ preu. Es veu doncs, en les economies capitalistes, una sobrealimentació de la societat, motivada per la gran quantitat de productes calòrics a "baix" preu. El resultat d'aquesta sobre alimentació es reflexa en la taxa de sobrepès de la població, motivat pels mals hàbits de consum.

En aquest sentit, son nombrosos els discursos d'experts i de representats polítics sobre

17 Veure col·lectivisme agrari en Félix Rodrigo Mora, *Naturaleza, Ruralidad y Civilización*. Brulot Pàg. 85.

18 Baix econòmicament respecte la resta de béns. Però no baix en impactes ambientals, socials i ni molt menys baix per altres pobles amb menys poder adquisitiu.

actituds, opinions, representacions i comportaments del anomenats “consumidors” en relació amb l'alimentació. Polítics i experts parlen dels consumidors des de fora, com observadors externs. Aquesta posició externa és de tota forma falsa. No obstant, aquesta és una ficció operativa i necessària a partir del moment que es delega en aquestos el poder de decisió en determinats àmbits. Si aquest fet és important es perquè els discursos d'uns són els “oficials” i suposadament hegemònics, i es presenten de manera coherent i més o menys aglutinadora, mentre que les representacions i els comportaments que es generen en altres àmbits no presenten aquesta coherència. D'altra banda, no sembla possible, en la nostra societat, parlar d'un sol model hegemònic. Així doncs, parlarem de models alimentaris en plural (Espeitx, 2006).

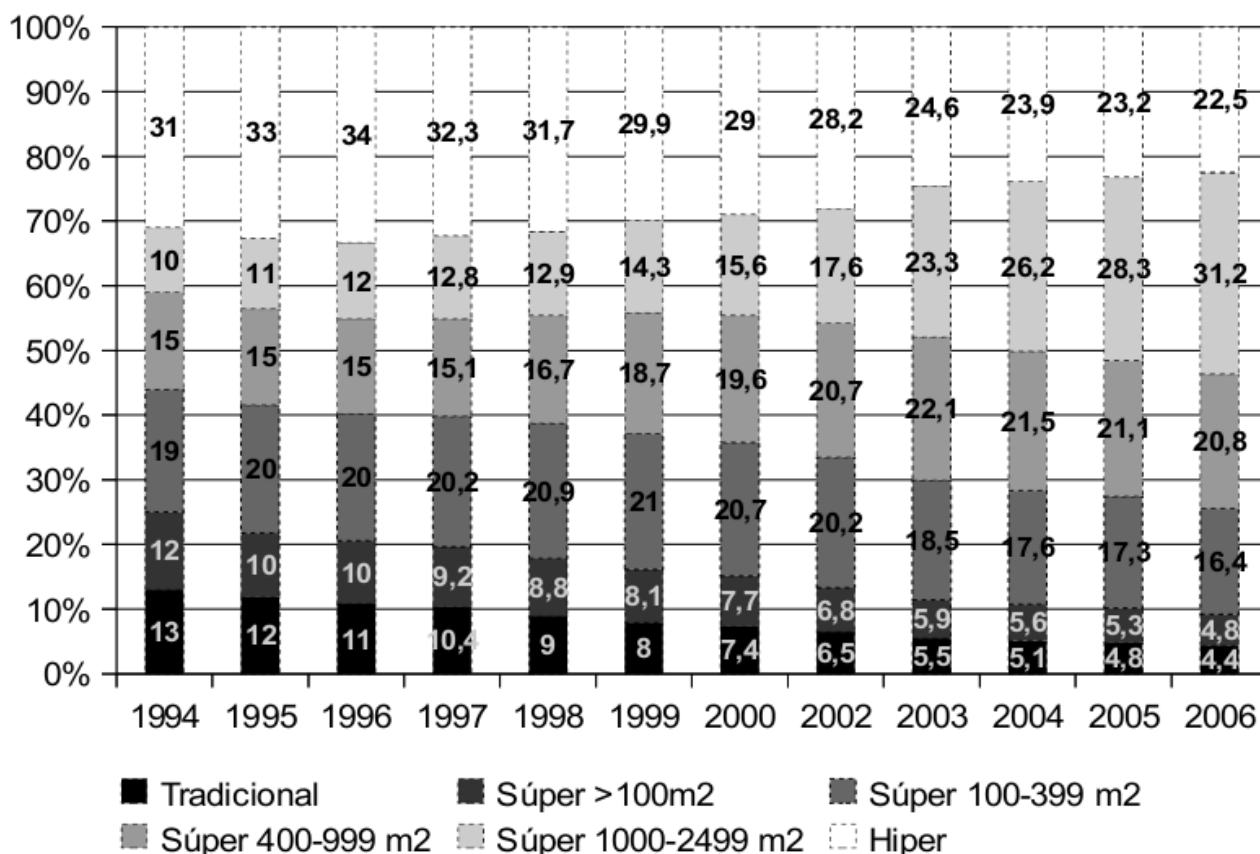
3.4.1. Circuits curts i proximitat

En aquest bloc es tractarà el tema de la distribució de productes, així com l'anàlisi del distribuïdors de productes. L'observació d'aquestos intermediaris és de gran importància a l'hora d'entendre el benefici que extreuen les grans cadenes de distribució, així com el poder que exerceixen sobre els productors, i amb conseqüent, sobre la sobirania alimentària.

3.4.1.1. Quota de mercat de l'alimentació per tipus d'establiment

Les botigues petites o especialitzades han anat, anys ençà, desapareixent a causa de la competència en l'augment dels establiments de gran superfície; gestionats per grans empreses de distribució alimentària, que exerceixen pressions econòmiques, socials i polítiques, per al desenvolupament de la seua activitat comercial. Aquest model de comerç es causat de diversos impactes (culturals, socials i ambientals) que afecten de forma directa la sobirania alimentària de Catalunya. Les grans empreses de distribució alimentària exerceixen cada cop més poder sobre tota la resta de la cadena agroalimentària. En aquest sentit, les grans superfícies s'han convertit cada cop més en la via d'accés dels productors al consumidor i del consumidor als aliments en detriment del comerç a través de circuits curts i de proximitat.

Com mostra la gràfica 52, des del 1994 hi ha hagut una forta expansió dels supermercats amb més superfície, en detriment dels comerços tradicionals. En el cas dels supermercats entre els 100-399 m², l'augment ha estat del 21,2% en un període de tant sols 12 anys, el que significa una molt forta pressió sobre el mercat i el comerç.

Gràfica 52. Font: Arran de Terra. Indicadors participatius de sobirania alimentària a Catalunya, 2010.

El model de venda i el poder exercit per les empreses que controlen la gran distribució alimentària recau en una sèrie d'impactes (Montagut i Vivas (2007); COAG (2007)). D'entre els principals impactes del model basat en la gran distribució cal assenyalar (Arran de Terra, 2010):

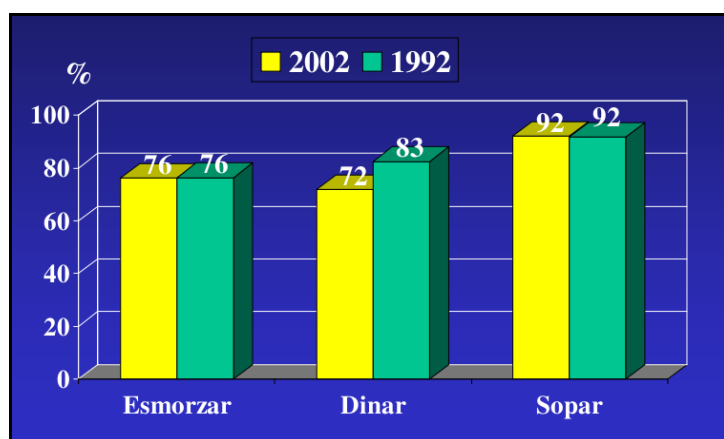
- Impactes socio-econòmics: disminució de la renda dels pagesos pressionant els preus a la baixa, desaparició de petits comerços, destrucció o precarització dels llocs de treball, concentració econòmica i apropiació del valor afegit (Stiegert i Sharkey, 2008).
- Impactes culturals: desconexió entre l'esfera de la producció i el consum, homogeneïtzació dels productes i hàbits alimentaris, substitució de productes poc elaborats per processats i envasats, amb conseqüències per la salut (Asfaw, 2008).
- Impactes ambientals: creixent ús d'envasos, embalatges i bosses de plàstic, malbaratament del menjar (Edwards i Mercer, 2007), augment de les distàncies recorregudes pels aliments entre el punts de producció i consum, així com el nombre de desplaçaments, major ús de pesticides donades les exigències "estètiques" al producte.

3.4.2. Consum de menjar "ràpid"¹⁹ fora de casa

Les dades sobre consum de menjar "ràpid" ens serveixen per analitzar quin és l'hàbit alimentari i el tipus d'aliments dels catalans. És tracta d'una relació directa entre pèrdua de saviesa culinària i hàbits de consum saludables; i augment de la freqüència del consum d'aquest tipus de menjar.

L'indicador no salament tracta el consum d'aquest menjar "ràpid" sinó que també ho fa analitzant el consum fora de les llars. És una dada a tenir en compte, doncs el fet d'alimentar-

Àpats que es fan a casa els dies laborables

Gràfica 53.

Font: ENCAT 1992-2003

se fora de casa, i en establiments on es segueixen patrons alimentaris perjudicials per a la salut, no solament perjudica a la ciutadania pel menjar ingerit, sinó què també ho fa en l'educació alimentària que reben. D'aquesta forma les empreses (o corporacions) de menjar ràpid es converteixen en una arma de doble tall.

La pèrdua de cultura i saviesa culinària s'ha convertit en una de les problemàtiques actuals que poden esdevenir un veritable problema social en el futur. La falta de coneixements sobre el que mengem (productes i elaboracions) pot acabar convertint als consumidors en simple compradors de menjars precuinats, preelaborats o congelats. Aquesta dependència pot acabar per eliminar molts productes i tradicions culinàries de les nostres vides.

L'actual societat de la premsa²⁰ ha anat deslligat-se de la cultura alimentària -que en moltes famílies havia estat passada de mans de mares/pares a fills/es durant moltes generacions- per donar pas als aliments preparats, processats i de ràpida preparació.

Aquesta premsa constant porta a realitzar els àpats fora de casa, pel que comporta en molts

19 El terme "fast-food" o "menjar ràpid", fa referència a aquell tipus de menjar de ràpida preparació i ràpid consum, que generalment es fa fora de casa, lluny del context domèstic. El fast-food no es relaciona amb receptes a foc lent, o cassoles fent xup-xup, sinó amb utilitatge d'alta tecnologia, fregidores, microones, plats de paper, cubetes de cartró,...de fer servir i llençar... El perfil del consumidor habitual d'aquests tipus d'establiments acostumen a ser persones joves d'entre 15 a 28 anys, amb un nivell adquisitiu mig/baix (Gencat, 2003).

20 Entenem per "societat de la premsa" el tipus de conjunt social caracteritzat per la seua aparent falta de temps, l'alt nivell d'estrès i l'acusat caràcter agre dels individus.

casos un descens de la qualitat alimentària en cercar el menor preu possible. Tal i com es veu en la gràfica 53, sobre àpats que es fan a casa els dies laborables, per l'evolució entre els anys 1992 i 2002; s'aprecia un lleu canvi en el percentatge de gent que dina fora de casa, que va passa del 83 al 72%. Aquest pas del 17% de la gent que menja fora de casa al 28%, es un clar reflex d'aquesta societat de la presa, que no disposa de temps material per poder fer els àpats a la llar i ha de realitzar-los fora, pel que es tendeix a la McDonalització de la societat²¹. A mesura que les llars es tornen més petites i les dones, com els seus marits, treballen, l'estalvi de temps exerceix una gran influència en la conducta del consum d'aliments, establint-se una tendència en aparença il·limitada cap a aliments preparats i semipreparats, menjar per endur i consum fora de la llar (Guerrero. L., i Terrés. L., 2002).

La incorporació de la dona al mercat laboral²² ha eliminat el pilar base que tenia cura de l'alimentació -entre altres preocupacions- de la llar. Amb l'adopció del mateix rol laboral que els homes, les dones han perdut el temps per a poder gestionar les tasques de l'alimentació, i han deixat, en mans de la indústria alimentària, aquesta important labor, que per altra banda ha estat mercantilitzada. En aquesta incorporació al mercat laboral, les dones -en la majoria de casos- no ha trobat un repartiment de tasques amb els homes, sinó que les pràctiques de la societat patriarcal han dut a les dones a ser pluritreballadores. Per una part es fan càrrec de les tasques pròpies de la seua feina, i per altra de les tasques de la llar. Tot aquest cúmul de feina deixa molt poc temps a la dedicació a l'alimentació, pel que aquest es simplifica en aliments de llarga conservació (aliments envasats i congelats), aliments precuinats (sense temps per a elaborar-los) i productes preelaborats. Tot aquest conjunt de productes estan pensats -des de les empreses alimentàries- per a la seua ràpida preparació i "posada a taula". La societat de la pressa, conformada per individus que disposen de poc temps -per als plaer de l'alimentació, que converteixen en un mer acte sistemàtic- per culpa dels atapeïts horaris laborals, estan obligats a realitzar alguns dels àpats fora de casa. L'àpat que es fa més fora de casa és el dinar, doncs l'any 2002 era el 28% (gràfica 53) de la població dinava fora de casa.

21 El 1992 el sociòleg nord-americà G. Ritzer va introduir el concepte "MacDonalització de la societat", procés per el qual els principis que regeixen el funcionament dels restaurants de menjar ràpid (eficiència, previsibilitat, quantitat en comptes de qualitat i control d'empleats i consumidors) han anat imposant-se a cada cop més aspectes de la vida quotidiana, i fins hi tot influeixen en la nostra manera de pensar (Arran de Terra).

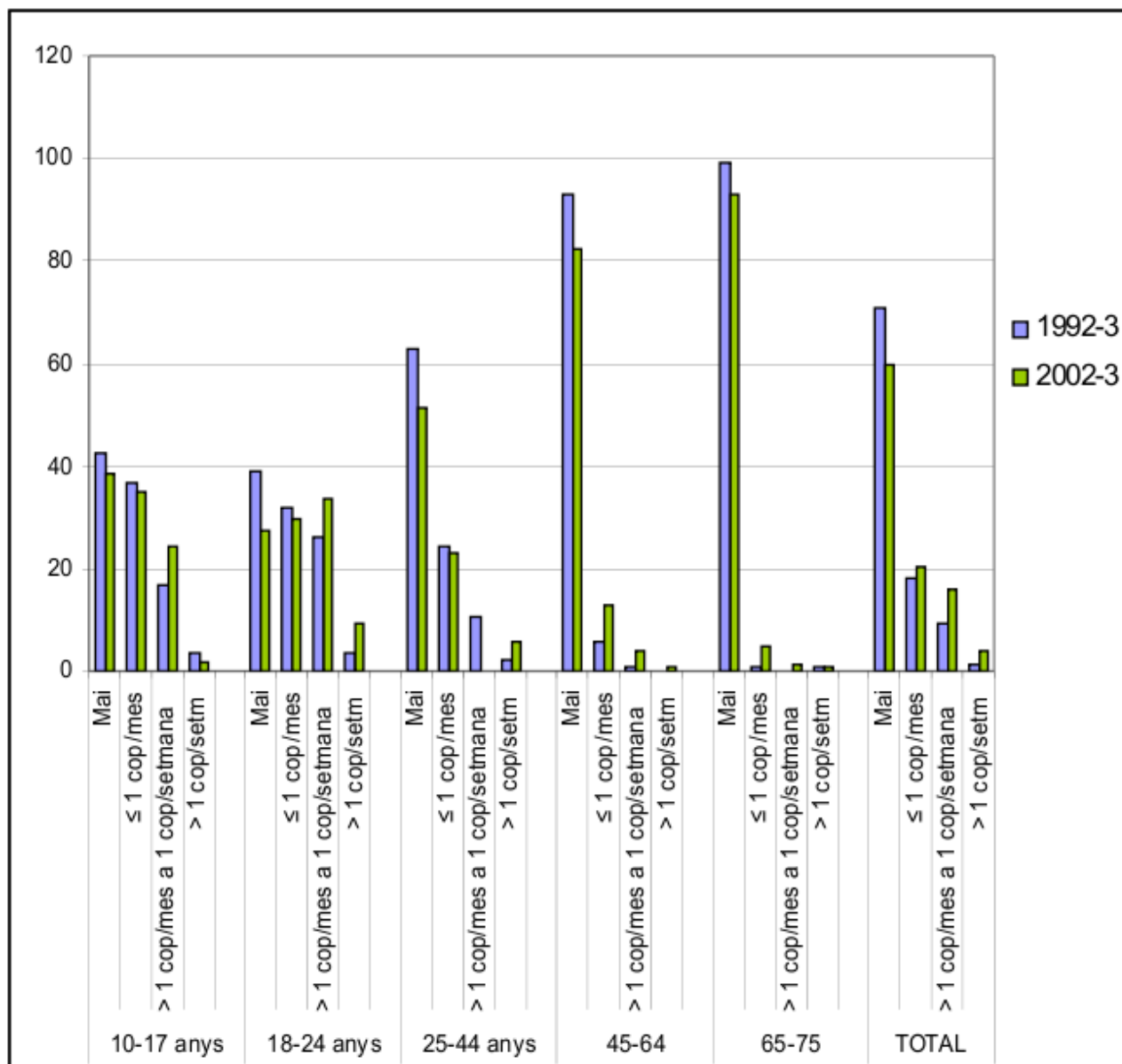
22 La incorporació de la dona al mercat laboral no s'ha produït per la victòria en la lluita per l'equiparació de drets de gènere, sinó per la demanda del mercat de major mà d'obra, molts cops amb menors salaris i pitjors contractes laborals per a les dones. Veure Theodore J. Kaczynski paràgrafs 28 i 51.

Aproximadament, un 23 % de la població realitza un dels àpats fora del domicili els dies laborables. Els dies festius, aquest percentatge es dobla. Es preveu que en els propers anys, el volum de gent que realitzi habitualment algun àpat fora de casa, sigui encara força més elevat, principalment a les zones urbanes. Aquests canvis en els hàbits alimentaris, si no es fan amb certa cura, poden desequilibrar amb facilitat la nostra dieta. Tot estarà en funció, principalment de l'elecció i la combinació de les diferents propostes i de la complementació que després se'n faci amb la resta d'àpats (Gencat, 2003).

L'alimentació fora de casa s'ha realitzat en bars i restaurants durant els últims anys, tot i que a causa de la crisi econòmica aquest patró està canviant. Malgrat que no es tenen dades de freqüència de consum més recents, les dades dels últims anys per l'estat espanyol estimen que, mentre que ha caigut la despesa en bars i restaurants, ha augmentat el consum en establiments de menjar ràpid, més barats. (Arran de Terra, 2009). Alhora, cal assenyalar l'elevada concentració d'aquest tipus de consum: McDonald's i Burger King arriben a una quota conjunta d'establiments pròxima al 90% (DBK, 2009).

El baix preu del menjar ràpid s'ha fet més popular entre la població de 18 a 24 anys. El consum amb una freqüència de més d'un cop per setmana en establiments de menjar ràpid o fast food ha augmentat (del 3,5% al 9,2%) en aquest grup d'edat, i també en la població de 25 a 44 anys (del 2,0% al 5,9%). Així mateix, ha augmentat la freqüència de menjar a restaurants entre els majors de 25 anys (Serra Majem i Rivas, 2009).

Freqüència d'àpats en establiments de "menjar ràpid" (fast-food), 1993; 2003

Gràfica 54.

Font. Arran de Terra. Indicadors participatius de Sobirania Alimentària.

Si s'observa la gràfica 54 sobre freqüència d'assistència ens els establiments de menjar ràpid, s'observa que en totes les franges d'edat -en els anys 1992 i 2002- la proporció de persones que mai havien assistit a un establiment de menjar ràpid era el majoritari en totes les edats. El fet que la majoria de gent en totes les edats no hagi assistit mai en un establiment de menjar ràpid, expressa una important informació sobre els hàbits alimentaris, doncs encara que aquest tipus d'establiment estigui creixent força, una gran part de la població no practica mai l'alimentació menjar ràpid anglosaxona.

Per altra banda, s'observa una tendència força preocupat -pessimista²³- a l'alça a la major assistència en totes les franges d'edat, en els anys 1992 i 2002 (Gràfica 53). S'observa en totes les franges d'edat la reducció dels individus que mai han assistit, per donar pas a l'augment de més freqüència. És en les edats més joves (dels 10 als 24 anys) on s'observa una major assistència. En aquestes edats cal destacar el fort augment de l'assistència més d'un cop al mes a un cop per setmana -de 10 a 17 anys- i més d'un cop al mes a un cop per setmana i més d'un cop per setmana -en la població de 18 a 24 anys-. Cal fer especial èmfasis en aquesta assistència de més d'un cop per setmana que en la franja dels 18 al 24 anys assoleix el major nivell de totes les edats. Es pot concloure que aquesta franja d'edat és la que presenta una major assistència als establiments de menjar ràpid, respecte la resta de la població.

Pel que fa la població de 25 a 44 anys, s'observa una tendència general a la baixa, tot i que augmenta, més del doble, l'assistència més d'un cop per setmana. Força més preocupant és la població dels 45 a 64 anys, on la proporció d'individus que mai van a aquest tipus d'establiments baixa, per augmentar la freqüència en tota la resta, sobretot en un cop al mes. Un efecte similar, però no tant marcat, succeeix en la franja dels 65 als 75 anys, en que també augmenta lleugerament l'assistència en un cop al mes o menys.

Pel que fa la freqüentació als establiments de menjar ràpid, segons les dades estadístiques, es poden treure un parell de conclusions. Per una banda, hi ha una clara tendència a l'augment del menjar ràpid, doncs l'any 2002-03 mostra una major consum de menjar ràpid, respecte del 1992-03. S'observa un important canvi entre la gent que no va mai a aquest tipus d'establiments, que passa a augmentar la seua freqüència. Per altra banda, s'aprecia una major assistència, per part de la franja d'edat més jove, als establiments de menjar ràpid. Aquesta tendència és força preocupant doncs, com afirma Elena Espeitx, els comportaments alimentaris son fruit dels aprenentatge, dels hàbits adquirits, primer en la llar i després en altres àmbits (escola, amics, viatges, restaurants...), i en gran mesura, de les preferències aversions, que a més de ser socials, són també individuals i depenen de factors psicològics i de les experiències personals de cada individu (Espeitx, 2006).

23 Parlem de pessimisme dels del punt de vista de la salut i cultura culinària, doncs la major assistència a aquests establiments -de forma periòdica- suposa problemes de salut. Aquest pessimisme però, no és visualitzat des del punt de vista de les cadenes de menjar ràpid; doncs la major assistència en els seues establiments, no és ni molt menys, pessimista.

Si es té present el comportament que estan tenint les llars en la nul·la transferència d'hàbits alimentaris, com una llar cada cop més immersa en la societat de la pressa, l'aprenentatge dels joves consumidors pot esdevenir força esbiaixat del que seria una alimentació adequada. En les generacions més joves no es valora l'alimentació, i això és possible perquè els aliments són una mercaderia més en un context en el que els individus s'expressen -sols en part i en certa mesura- a través de les seues formes de consum (Espeitx, 2006).

Les noves tendències alimentàries i la cultura associada, així com la pèrdua de hàbits en l'alimentació -també en tot el que fa referència al món agrari- suposen un perill molt greu de pèrdua de sobirania alimentària i de dependència de les tendències alimentàries de la societat tecnològico-industrial²⁴.

3.4.3. Acompliment dels objectius nutricionals

Els hàbits alimentaris d'una població, així com el seu estat de salut, són indicadors de l'estat de benestar i desenvolupament d'una societat. La pèrdua d'aquests hàbits s'entén com un canvi en la valoració de l'alimentació, que passa a ser una activitat merament obligada per unes necessitats fisiològiques. Es produeix una important pèrdua de cultura alimentària, amb el conseqüent abandonament de molts productes minoritaris o poc coneguts.

La dieta tradicional catalana ha canviat per seguir els patrons de la societat occidental, marcada per un fort procés de dependència tecnològica. Aquesta evolució a comportat un canvi en la valoració de certs productes, com és el cas dels productes d'origen animal; que han passat a prendre un paper destacat com a aliments de prestigi.

D'altra banda, els canvis en el *modus vivendi* s'han traduït en una disminució de les necessitats calòriques, fet que també repercuteix sobre la manera d'alimentar-se. Això és conseqüència de la disminució general de la despesa energètica realitzada, sobretot a causa de la mecanització creixent, i al descens en les despeses fisiològiques de termoregulació en difondre's l'ús d'aparells de climatització en vivendes, cotxes, etc. (Guerrero i Terrés, 2002).

El resultat n'és una nutrició desequilibrada, amb un excessiu consum d'aliments d'origen animal, sobretot greixos saturats. Igualment hi ha un excés en el consum de farines refinades de baixa qualitat, sucres -principalment sacarosa- i productes excitants. Per contra hi ha una gran manca d'ingestió de carbohidrats complexos i proteïnes vegetals, així com de vitamines,

²⁴ Fèlix Rodrigo Moro. Crisi del segle XX.

minerals i fibra.

Per aquest motiu es creu important tenir en compte aquest indicador, doncs la transició nutricional que es produeix en la societat actual, és un reflex del canvi en la sobirania alimentària de Catalunya.

Per poder fer una valoració s'ha mirat l'evolució en el consum

d'aliments de la població (infantil/juvenil i adulta). La taula 5 mostra una idea aproximada d'alguns productes bàsics i la seva evolució, entre l'any 1980 i el 2002, en l'Estat Espanyol. Les seues dades no són extrapolables a Catalunya, ja que la taula utilitza la mitjana entre moltes zones

geogràfiques, però si que serveix per prendre una idea aproximada

sobre la tendència de consum. Un dels aliments que ha anat perdent prestigi -encara que molt protegit i apreciat abans i després de la guerra civil Espanyola- és el pa (pastes i cereals). Els aliments basats en els cereals han perdut consum, com es reflexa en la taula 5, passat de 93 a 64 kg. El que havia estat aliment base de la població, el blat i els seus derivats, ha anat sent substituït per altres productes.

Es apreciable un fort descens en el consum d'ous, que va passar de 274 a 117 unitats per persona i any. Una de les possibles causes és la visualització del problema de l'excés de colesterol en la dieta, i on els ous ha estat entre els primers productes a ser sacrificats. Les campanyes de reducció del consum d'aliments amb valors alts de colesterol, sembla que han acabat calant a la població -taula 5 (reducció colesterol)-; tant mateix aquestes campanyes no han tingut una funció educativa sobre pautes saludables de consum, sinó més aviat han servit per eliminar certs productes de la dieta diària. Molt important destacar la reducció, en 45 kg persona i any, de patates, llegums i hortalisses. Aquesta dada mostra un preocupant tendència per l'eliminació dels productes més frescos com són les hortalisses, indispensables per una

Consumo por persona/año

Alimentos	1980-81	1990-91	2002
Pan, pastas y cereales (Kg.)	93	73	64
Carnes (Kg.)	64	65	57
Pescados (Kg.)	26	27	26
Huevos frescos (Unidades)	274	205	117
Aceite de oliva (Litros)	19	15	15
Leche (Litros)	125	118	97
Frutas (Kg.)	102	108	81
Patatas, legumbres, y hortalizas (Kg.)	137	111	92

Taula 5.

Font: Butlletí informatiu de l'INE. 16 de octubre Día Mundial de la Alimentación

alimentació equilibrada però cada cop menys presents.

Per analitzar aquest indicador, amb valors rellevants de la població de Catalunya, s'han pres dades de l'avaluació de l'estat de nutricional de la població catalana que es van fer, primer cop, entre els anys 1992 a 93, i a posteriori entre el 2002 i el 2003. Aquestes dos avaluacions van tenir, entre altres objectius, la coneixença dels hàbits alimentaris i les característiques dels àpats principals, l'avaluació del consum actual d'aliments i la seua evolució dels del 199; i l'avaluació de la ingesta d'energia i nutrients, així com la seua evolució des del 1992.

Si valorem la tendència de la ingesta d'energia i macronutrients, i la comparativa entre els anys 1992 i 2002 – de la taula 6- es poden extreure algunes conclusions sobre els paràmetres

Tendències en la ingesta d'energia i macronutrients a Catalunya (1992 - 2003)

alimentaris de la societat de Catalunya.

En primer lloc s'observa una ingesta d'energia superior respecte l'enquesta del 92. L'augment, quantitativament no és molt important -encara que tant sols de 39,5 kcal en 10 anys- però si que aporta informació del canvi d'hàbits alimentaris i les noves

Taula 6.

Font: ENCAT, 2004

tendències de sobrepès, que

augmenta la quantitat de greixos i glúcids en detriment de les fruites i verdures.

3.4.3.1. Infants

Un dels exemples clars d'aquesta tendència alimentària es reflexa en l'estudi sobre tendències d'obesitat elaborat per la Fundació per a la Investigació Nutricional. Segons els criteris de Cole i col·l., l'any 1992 el 2% dels nens i l'1% de les nenes eren obesos, i el 19% dels nens i el 12% de les nenes tenien sobrepès. L'any 2002, el 3% dels nens i el 4% de les nenes eren obesos, i el 25% dels nens i el 30% de les nenes patien sobrepès. La prevalença d'obesitat tan sols disminueix en el grup de nois de 10 a 13 anys (del 4% al 2%) (Serra Majem i Rivas, 2009). L'obesitat infantil és un greu problema de salut, i un clar exemple de hàbits

alimentaris incorrectes i una clara manca d'activitat física. S'ha de remarcar però, que en alguns casos el sobrepès infantil, com en els adults, pot venir facilitat per una predisposició genètica, que augmenta la prevalença d'aquest trastorn alimentari. No obstant, el més rellevant d'aquestes dades de sobrealimentació infantil, no és la proporció d'obesos, sinó la que pateix sobrepès. En el cas dels nens i nens, en 10 anys s'ha produït un augment del 6% i del 18%, respectivament.

3.4.3.2. Adolescents i joves

L'anàlisi d'aquest grup d'edat és força important ja que és en aquesta etapa on són més susceptibles d'assumir unes o altres tendències alimentàries -que molts cops s'arrossegueu per vida- i poden servir de bon indicador per veure la implantació de nous productes i hàbits de consum. Tant mateix, cal tenir present que molts d'aquest hàbits o tendències alimentàries poden modificar-se amb el pas del temps i l'adopció de major crítica en el consum.

L'anàlisi del consum d'aliments mostra que en el període analitzat (1992-2003) hi ha un augment en el consum de productes lactis a causa de l'augment en el consum de iogurts (de 44 g a 70 g per persona i dia), junt amb una disminució del consum de llet en el grup de 10 a 17 anys. Cal destacar que es produeix un descens en el consum de fruita (de 191 a 144 g per persona i dia) augment en el consum de sucres comercials (de 22 a 57 g per persona i dia) (Serra Majem i Rivas, 2009). Cal destacar l'augment de la freqüència per alimentar-se en establiments de menjar ràpid, que en els xiquets de 10 a 17 anys creix un 8%, pels que van en aquest tipus d'establiments més d'un cop al mes. Aquesta és una tendència creixent en els hàbits alimentaris, en que els hàbits fora de casa -a més d'augmentar- es direccionen cap als establiments de "menjar ràpid". Els baixos preus que ofereixen i les estratègies de màrqueting enfocades cap a la població més jove, aconseguixen augmentar la seua quota de mercat. Els productes a baix preu que ofereixen els establiments de "menjar ràpid", suposen un greuge per a la salut pública i la distorsió de l'adopció d'uns hàbits alimentaris i de salut adequats.

L'avaluació d'aquesta tendència, tot i haver millorat en algun aspecte, no permet concloure que han millorat els hàbits d'activitat física. Els valors de sedentarisme en el temps de lleure continuen sent molt alts. Si es pensa en les recomanacions sobre activitat física adreçades a la població de 6 a 18 anys, en les quals es parla de realitzar, pel cap baix, 60 minuts d'activitat física de —com a mínim— intensitat moderada 40, difícilment podem creure que la

població catalana s'adhereix a aquestes recomanacions. L'hàbit de caminar ha disminuït en aquest grup de població. El fet de caminar representa una despesa energètica molt important en el còmput total diari, especialment entre la població que no realitza activitat física en el lleure. De manera similar a altres estudis poblacionals, les noies són les més sedentàries (Serra Majem i Rivas, 2009).

3.4.3.3. Adults

La població adulta no queda exempta dels hàbits alimentaris incorrectes, en que la sobre alimentació ha dut a l'augment del sobrepès fins a uns nivells preocupants per a la sanitat pública, però més preocupants són els nivells d'obesitat, sobretot en homes.

La prevalença de sobrepès ha augmentat en els homes de 45 a 64 anys (del 56% al 60%), i entre les dones de 18 a 24 anys (del 7% al 18%) i de 65 a 75 anys (del 42% al 49%). El nivell socioeconòmic i especialment el nivell d'estudis determina la prevalença de sobrepès en les dones majors de 18 anys, en els dos períodes analitzats i d'una manera inversa.

La prevalença global d'obesitat augmenta en el període analitzat i de manera significativa entre els homes (del 10% al 17%), i es manté estable en un valor del 15% entre la població de dones majors de 18 anys. En les dones, tan sols en els grups d'edat de 45 a 54 i de 55 a 64 ha augmentat la proporció de dones obeses (del 20% al 24% i del 29% al 31%, respectivament) (Serra Majem i Rivas, 2009).

L'augment d'un 11% en la franja de 18 a 24 anys de dones aporta una informació molt preocupant sobre l'alimentació, que en solament 10 anys ha experimentat un ascens tant important. L'augment del 4% de dones obeses, en la franja dels 45 a 54 anys, encara és més preocupant. Tot i que l'increment és inferior, en un cas es parla de sobrepès i per l'altre d'obesitat, trastorn alimentari amb implicacions greus per a la salut.

En el període analitzat el consum de cereals augmenta, especialment entre les dones (una mitjana de 8 g/dia), i concretament a causa d'un increment del consum en el grup de 18 a 44 anys. El consum de patates disminueix en homes i dones (de 76 a 62 g/dia) i aquest descens és més evident en les dones de 25 a 44 anys.

El consum de fruita disminueix en tots els grups d'edat d'un consum mitjà de 301 g/dia fins a un consum de 224 g/dia. La fruita més consumida en totes dues enquestes són els cítrics.

El consum de verdures disminueix especialment en el grup d'edat de 25 a 44 anys (28 g/dia) i en els més grans de 64 anys (33 g/dia). El consum de peix i productes del mar disminueix una mitjana d'11 g/dia (de 73 a 62 g/dia), i cal esmentar que els homes de 25 a 44 anys van disminuir el consum de peix en 30 g/dia en el període de deu anys analitzat. Augmenta el consum de pollastre (al voltant d'11 g/dia), 6 g/dia entre els homes (de 53 a 47 g/dia) i 14 g/dia entre les dones (de 54 a 40 g/dia) (Serra Majem i Rivas, 2009).

Tendències en la ingesta de micronutrients (1992-2003)

Micronutrients	Mitjana 1992	Mitjana 2002
Sodi (mg)	2584,4	2722,1
Potassi (mg)	3069,7	2890,6
Calci (mg)	769,4	836,9
Magnesi (mg)	291,2	296,6
Fòsfor (mg)	1315,1	1324,4
Ferro (mg)	13,4	12,2
Zenc (mg)	9,1	9,1
Vit. A total (mcg E.R.)	815,6	709,9
Retinoides totals (mcg)	373,3	328,1
Carotenoides totals (mcg)	2643,4	2280,1
Vitamina D (mcg)	2,9	3,5
Vitamina E (mg)	9,7	10
Tiamina (mg)	1,3	1,3
Riboflavina (mg)	1,6	1,6
Niacina (mg)	22,1	19,9
Vitamina B6 (mg)	1,9	1,9
Àcid fòlic (mcg)	245,5	252,1
Vitamina B12 (mcg)	7,6	6,1
Vitamina C (mg)	110,9	116,2

Taula 7.
2004

Font: GENCAT,

La menor ingesta de fruites i verdures queda reflectida en la taula 7 d'ingesta de micronutrients, en la que es pot observar un descens en les vitamines procedents d'aquest productes, com són els carotenoides, que sofreixen un descens de 363,3 mcg. La quantitat de calci també augmenta, juntament amb la de vitamina D. Aquests dos micronutrients van associats, doncs l'absorció en l'organisme és deficient si hi ha manca de vitamina D (o calciferol). L'augment del consum de productes làctics ha augmentat els nivells d'ambdós components -en el productes làctics, juntament amb el peix blau, és on una de les majors fonts- tot i que s'ha de destacar que gran part d'aquesta vitamina procedeix de productes enriquits. Tot i així l'augment de vitamina D no és significatiu respecte el de calci.

La disminució més important ve pel descens, com s'ha dit anteriorment, de les vitamines associades a verdures i fruites, com són la vitamina A (descens de 105,7 mcg), els retinoides i els carotens -veure taula 7-. Tot i això la quantitat de vitamina C augmenta sensiblement, molt possiblement a causa de major consum de cítrics i begudes enriquides.

Cal canviar certs hàbits alimentaris de totes les franges d'edat, fent èmfasis en els més joves, per tal d'arribar a un assolir dietes saludables, equilibrades i econòmicament assolibles.

La indústria alimentària també ha de fer un esforç per millorar els seus productes d'acord amb el coneixement de la nutrició actual, l'ajust de qualitat del greix i els additius alimentaris que beneficii de la salut del seu consum d'aquests productes. És important per millorar la qualitat i les qualitats sensorials de determinats productes, com fruites, verdures i peix amb l'objectiu de fer més atractiu i atraient per el consumidor (Community Nutrition Research Centre , 2007).

El consum d'aliments ecològics i locals es presenta com una opció molt adequada, doncs compleix els requisits esmentats. Per una banda es tracta d'un "model alimentari" basat en els productes de qualitat, pensats per aconseguir una alimentació sana i adequada, desmarcant-se de l'agroindústria -productora de d'aliments enfocats al comerç- per la seua qualitat. La promoció dels productes locals i de temporada juguen un paper important per incentivar el consum -sobretot de verdures i fruites- de productes frescos. La major qualitat causada per la proximitat ha de suposar un valor per als consumidors, doncs els productes frescos presentaran major qualitat i seran més atractius. Aquest factor podria ser clau per augmentar el consum de fruita i verdura, i si a més s'incentiva la producció i comercialització de les varietats tradicionals i/o locals -amb més prestigi i major mercat- la quota de verdures i fruites per una alimentació més saludable seria fàcilment assolible.

Per aconseguir els objectius nutricionals plantejats, cal desenvolupar i implementar programes de promoció de la salut que contemplin diferents tipus d'estratègies d'intervenció en la comunitat. Amb aquesta finalitat es publiquen les guies alimentàries que tradueixen els objectius nutricionals, formulats científicament i expressats en termes numèrics com quantitats de nutrients i percentatges d'energia, a un llenguatge més familiar (Pla de salut de Catalunya, 2003).

3.4.4. Despesa en alimentació

La despesa econòmica en alimentació i beguda, en el pressupost familiar, representa un dels indicador més rellevants a l'hora d'avaluar quina és la importància que cada llar²⁵ dona a la seua alimentació, i així tenir una idea del valor que la societat atorga als aliments i la nutrició.

25 Llar: Persona o conjunt de persones que ocupen en comú un habitatge familiar principal o una part d'aquest, i consumeixen i comparteixen aliments o altres béns amb càrrec a un mateix pressupost. Dins d'un habitatge familiar principal hi pot haver més d'una llar. Aquest és el cas quan es manté una separació d'economies entre les llars i quan s'ocupen àrees distintes i delimitades de l'habitatge, malgrat que disposin d'algunes estances comunes (Idescat, 2005)

Aquest indicador però, té una doble vessant. Per una banda ens dóna una idea molt bona del que cada nucli familiar destina, de la seua economia, a l'adquisició d'aliments. D'aquesta forma es pot valorar la importància que tenen els aliments per a la societat, i establir un relació en que, com major és la proporció econòmica destinada a l'adquisició d'aquests productes, major també és la seua importància per als consumidors. No obstant, aquesta relació no és certa del tot, doncs poden ocórrer dos altres situacions contraposades que també s'hauran de tenir en compte.

En el cas de llars amb pocs ingressos econòmics, el percentatge destinat a l'alimentació serà alt, doncs, es poden retallar alguns serveis i béns de consum, però una alimentació bàsica per a cada individu és imprescindible. Aquest alt percentatge no voldrà dir que el grup de persones en qüestió doni molta més importància a l'alimentació que la resta; no obstant, en el cas de tenir més ingressos el percentatge podria baixar respecte el total de despesa. L'alimentació de les llars amb menys recursos econòmics no té per que significar una millor dieta i nutrició -donat l'alt percentatge d'ingressos destinat-, ben al contrari, el fet de poder destinar pocs recursos, condiciona la compra de productes del més baix preu -que molts cops manquen de qualitat-. Aquest tipus d'alimentació "a baix preu", sovint abusa d'aliments calòrics basats en el midó i els lípids, i descuida les vitamines dels aliments frescos, com les verdures, fruites o peixos. Per tant, el que a primer cop d'ull semblaven unes pautes apropiades d'alimentació, es converteixen en una alimentació desequilibrada i "obligada"²⁶.

A l'altra banda trobem una altra situació que també pot crear distorsió. Ens referim en els casos en que el percentatge destinat a alimentació és alt, però per altra banda, l'alimentació es deficitària. Les llars que destinen un alt percentatge i que alhora disposen d'uns alts ingressos econòmics, poden destinar el mateix valor que la mitjana de la societat, però en proporció, el seu percentatge resultarà baix respecte del total seus ingressos.

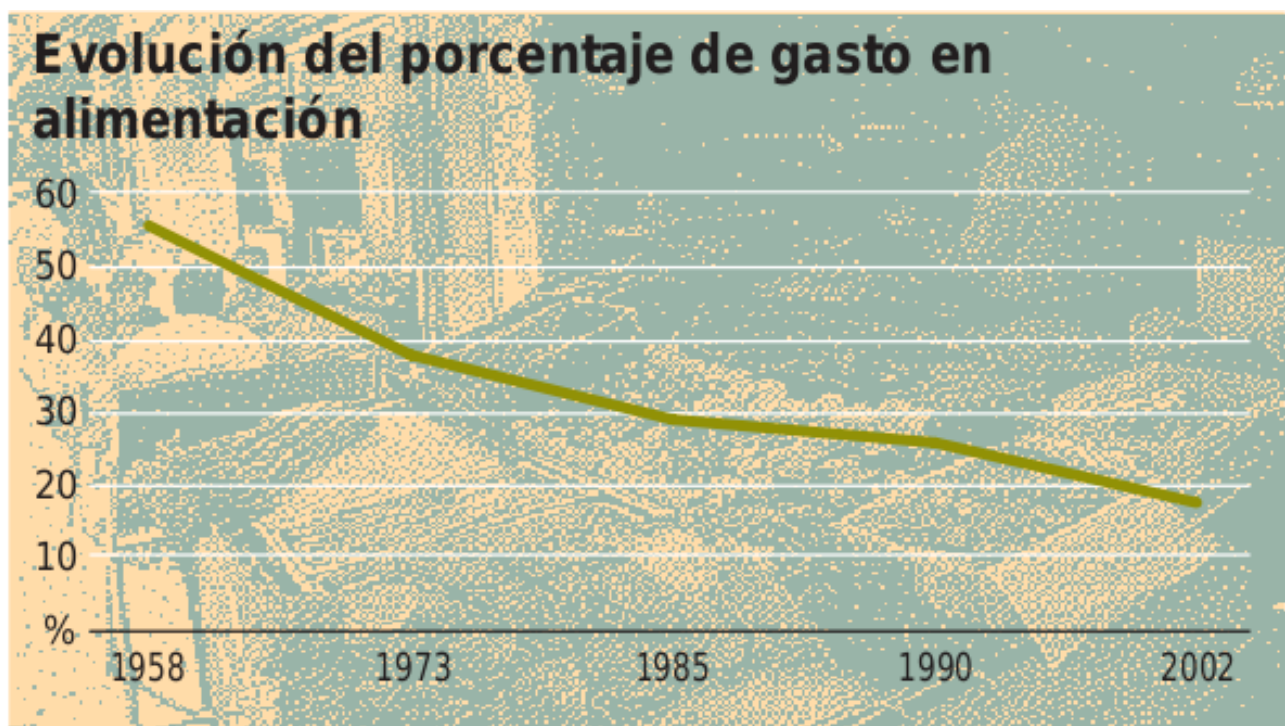
Ara bé, també es pot vaticinar un cas similar en les llars amb ingressos mitjans que destinen un alt percentatge de l'economia a l'alimentació. El més comú és que en aquestes llars l'alimentació tingui un important paper per a la vida i desenvolupament de l'individu. No obstant, un alt percentatge solament indica que es destinen alts recursos respecte del total per als aliments, però no especifica de quins aliments es tracta, ni quin tipus d'alimentació es

²⁶ Es parla d'obligada en el sentit que l'alimentació es converteix en un mer acte sistemàtic, sense variabilitat, que acaba esdevenint monòton.

realitza. És el cas en que es destinen alts ingressos en aliments d'alt preu, productes de gran qualitat o prestigi social -caviar, angules, tòfones, etc- que fan que la despesa en aliments sigui alta, tot i que una alimentació basada en aquest tipus de productes sigui molt qüestionable com a equilibrada o saludable.

L'alimentació ha estat, i és encara, un dels pilars bàsics per al desenvolupament de l'ésser humà, tot i que al llarg de la història els recursos destinats a la seua adquisició han anat variant respecte del total de béns i serveis. En èpoques d'escassetat d'aliments -després de conflictes bèl·lics o de crisis alimentàries- ha estat quan el senzill acte de menjar s'ha convertit en odissea; tot fent augmentar la valoració social envers l'alimentació.

Com es pot veure en la gràfica 55, sobre l'evolució del percentatge de despesa destinats a l'alimentació en l'Estat Espanyol, s'observa una clara tendència a la baixa, marcada per un descens suau però constant, amb una reducció molt notable del 37,7% destinat a l'alimentació en tant sols 44 anys.

Gràfica 55.

Font: Butlletí informatiu de l'INE. 16 de octubre Día Mundial de la Alimentación

La importància de l'alimentació per la societat occidental ha passat a formar part d'una preocupació secundària per a una bona gran part dels individus. És però quan la font d'alimentació escasseja quan torna a sorgir l'interès.

Per fer la valoració d'aquest indicador s'ha fer ús de les dades de l'Idescat sobre Despesa total i distribució percentual per grups de despesa per a les llars²⁷ de Catalunya, que ha estat ordenada amb el criteri COICOP/HBS. L'anàlisi ha estat fet per al Grup 1: Aliments i begudes no alcohòliques, per tal de veure la destinació dels ingressos de cada llar a l'alimentació, i així poder establir quin és el percentatge sobre el total de despeses de la llar.

A la taula 8 podem veure els resultats estadístics sobre el percentatge destinat a alimentació de les llars de Catalunya. Cal dir però, que les dades d'aquesta taula es troben fraccionades i s'ha de tenir en compte aquesta divisió a l'hora d'analitzar els resultats. Les dades dels anys 1998 fins al 2005, corresponen a un grup; mentre que les dades des de l'any 2006 fins al 2009 corresponen a un altre bloc. Aquesta separació es causada per un canvi metodològic en la presa de dades que fa que no es pugui valorar de forma continua, tal i com s'aprecia hi ha un salt molt acusat entre els percentatges dels anys 2005 i 2006.

Si valorem les dades per al període 1998-2005, s'observa una clara tendència a la baixa -com també s'apreciava en la gràfica 55- que va passar del 19,1% fins a decreixer fins al 16,7%. Una disminució de 3,1% en solament 7 anys, que acusa la creixent despreocupació per l'alimentació. Tot i que en aquestos anys els milions d'euros destinats han crescut en 3174,46

Evolució de la despesa destinada a l'alimentació i percentatge per llar

Any	milions d'euros	% alimentació / resta
2009	12645	13,6
2008	13467	14,2
2007	12518	13,7
2006	11603,3	13,4
2005	10555,5	16,7
2004	10010,1	17
2003	9643,54	17,8
2002	8924,33	17,6
2001	8511	17,3
2000	8069,38	17,6
1999	7406,73	17,8
1998	7381,04	19,1

Taula 8.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat. Despesa total i distribució percentual per grups de despesa.

hortalisses es va produir un descens considerable fins al 1998 (36%), incrementant-se el seu

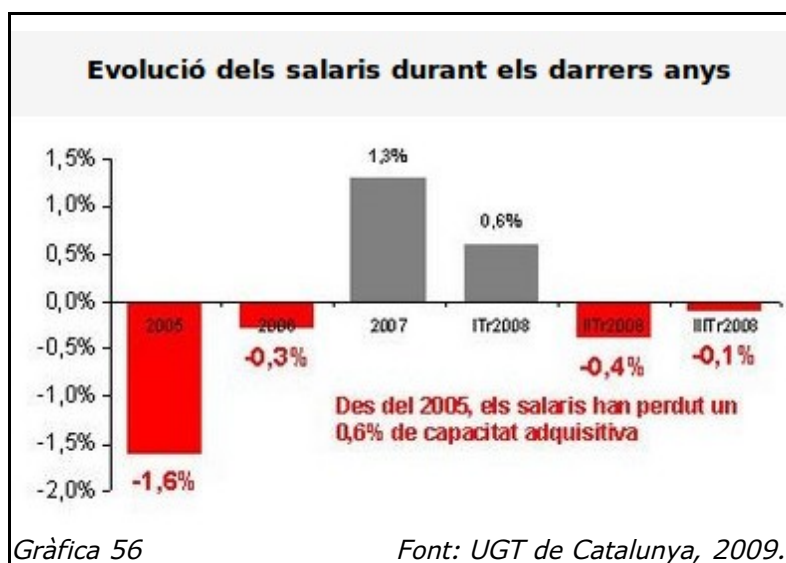
milions d'euros, la proporció respecte la resta de despeses -en béns o serveis- s'ha vist reduït.

Aquest percentatge ha anat disminuït a través dels anys, ja que al 1958 es situava en un 55,3%. En l'Estat Espanyol, s'observa una disminució generalitzada dels aliments bàsics de consum domèstic. La variació més acusada correspon als ous, consumint gairebé un 60% menys que al 1980. El consum de pa, pastes i cereals, ha baixat un 31%. Descens similars ocorren amb la llet líquida (23% menys) i la carn (11% menys). Pel que fa a les patates, llegums i

²⁷ Són despeses de la llar tot flux monetari que les economies de la llar destinen a l'adquisició d'articles de consum més els béns de subministrament, autoconsum o qualsevol salari en espècie, malgrat que aquests últims no pressuposin cap flux monetari (Idescat).

consum en aquestos últims 5 anys (5,7%). Amb l'oli va ocórrer quelcom similar; va disminuir el seu consum, però a partir del 2000 ha tornat a incrementar-se (INE, 2004).

Ara bé, si valorem les dades del període (2006-2009) -tot haver-hi hagut un canvi en la metodologia estadística-, s'observa una fase d'estabilització del percentatge. La hipòtesis que explica millor aquest període d'estabilització en la despesa en alimentació, està directament relacionada amb l'evolució dels

salaris per al mateix període. L'etapa de recessió econòmica que està visquent durant els últims anys l'estat espanyol es reflexa en el salaris (Gràfica 56).

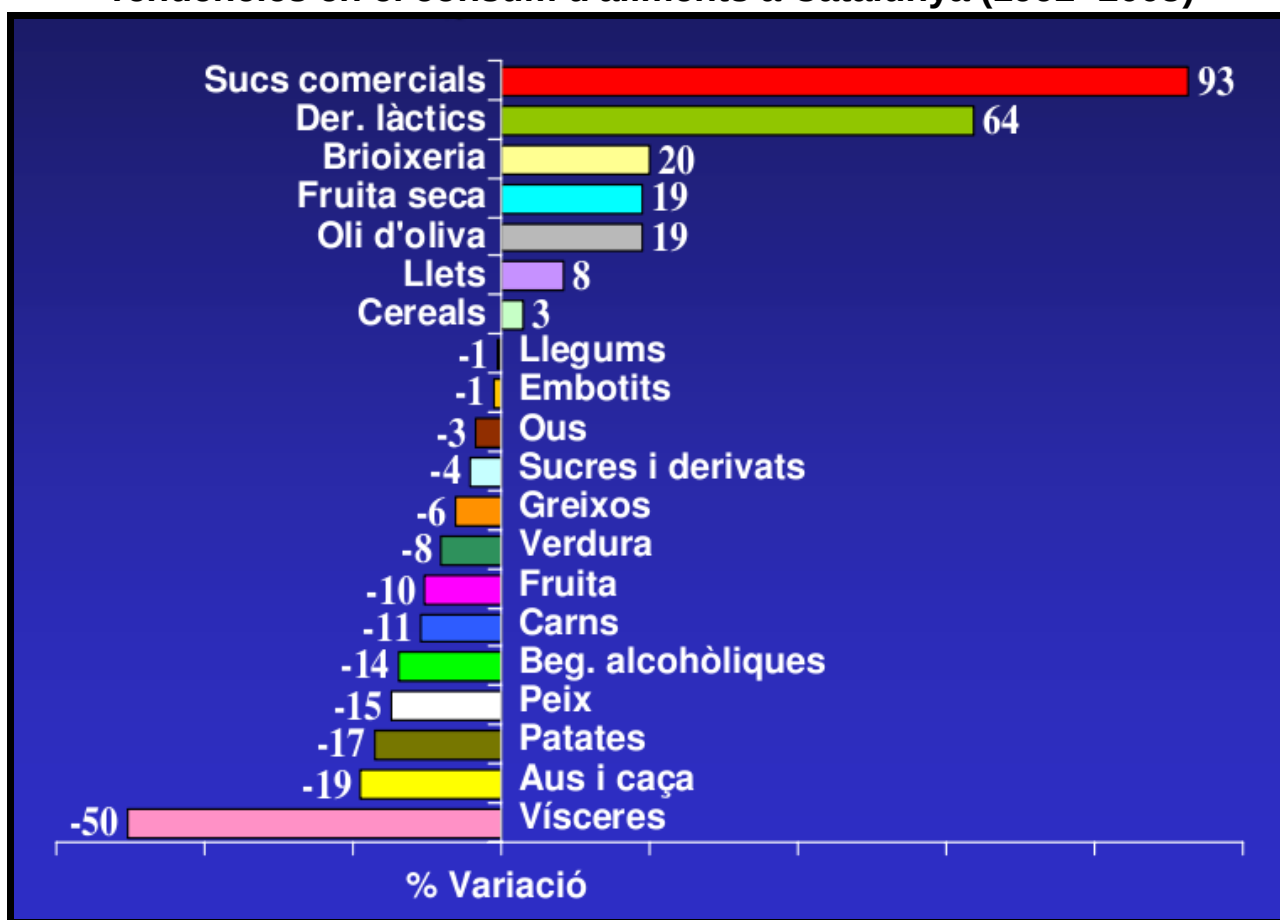
Veure que des de l'any 2005 el salaris han perdut un 0,6% de capacitat adquisitiva, pel que la despesa en alimentació no ha experimentat canvis importants i presenta una tendència força estable. S'estableix una relació directa entre els salaris i el percentatge destinat a alimentació de la següent forma: quan els salaris augmenten, el percentatge destinat a alimentació baixa, ja que al augmentar la despesa per a la resta de béns de consum i serveis, disminueix la seua proporció respecte del total.

En la gràfica 57 es fa una comparativa dels aliments que van augmentar i els que van disminuir – en el període 1992-2003- i el seu percentatge de variació. Els productes que van experimentar una augment més important van ser els sucres comercials i els derivats làctics. Aquestos van tenir un fort augment en detriment de la fruita fresca, que va minvar un 10%. Els sucres comercials (també els derivats làctics) són presentats -per les empreses productores- com una alternativa a la fruita fresca i com un aliment multifuncional²⁸. Aquestes estratègies de màrqueting presenten aquestos productes com a substituïts de la fruita fresca, que juntament amb altres factors -com la baixa qualitat de la fruita en les grans cadenes de distribució, la llarga durada de conservació dels sucres i el seu baix preu-, han dut a l'increment

²⁸ Aquestos dos productes són normalment enriquits amb vitamines i minerals sintètics.

del consum de sucres en detriment de la fruita fresca. Aquest augment es veu molt més clar per edats, on les edats de 10 a 17 anys, són les que tenen un major consum. Des d'un punt de vista nutricional, aquest canvi, representa un greu problema doncs en l'elaboració dels sucres es destrueixen i eliminen gran quantitat de nutrients indispensables. Tot i que ens els sucres comercials s'afegeixin vitamines i minerals (d'origen sintètic), mai es podran equiparar amb la fruita fresca, a més molts porten sucres afegits i contribueixen al sobrepès. Per altra banda, el descens del consum de fruita fresca afecta directament a la demanda de la producció agrícola, i conseqüentment a les rendes dels productors de fruita.

Tendències en el consum d'aliments a Catalunya (1992- 2003)

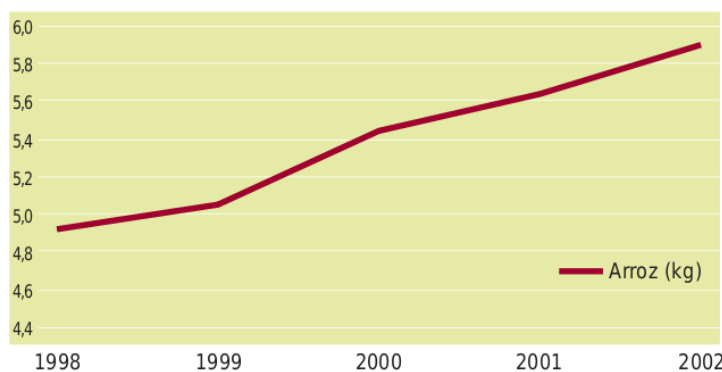
Gràfica 57. Font: Evolució dels hàbits alimentaris i del consum d'aliments i nutrients a Catalunya (1992- 2003). Generalitat de Catalunya.

El consum de derivats làctics, així com de llet, també han crescut. El consum major d'aquest tipus de productes està situada en la franja d'edat del 10 als 17 anys, tant en derivats làctics com en llet. Es podria assenyalar les grans campanyes publicitàries i de salut pública, com a causes del creixement. Si a això li sumem el fet que aquest tipus de productes no són peribles -es puguin emmagatzemar durant llargs períodes de temps- i que cada cop siguin més

consumits com a aliments de prestigi social en augment, seria fàcil explicar l'augment. El creixement del consum l'oli d'oliva -tot i ser un lípid- per una serie de factors socials, com el reconeixement social de les qualitats nutricionals i les campanyes de promoció, el seu consum ha crescut en un 19%.

L'augment preocupant de la brioixeria és un dels clars exemples de la tendència de manca de temps i elaboració dels productes. La brioixeria industrial, sobretot consumida per les edats més joves -en la franja dels 10 als 17 anys on aquest consum es major- (Annex 2), suposa un greuge, a llarg termini, per la salut. En primer lloc per l'excés en el consum d'aquest tipus de productes, i en segon, per la substitució d'altres aliments més saludables, com la fruita o els cereals.

Evolució del consum d'arròs a l'Estat Espanyol

Gràfica 58. Font: Butlletí informatiu de l'INE. 16 de octubre Día Mundial de la Alimentación

El consum de cereals -que havia estat la font d'alimentació bàsica i la base de l'alimentació a Catalunya, sobretot el blat en forma de pa- passa a un segon pla dins la mentalitat alimentària més "moderna". Tant mateix, en el consum de cereals per edats s'aprecia un gran consum en les edats més joves, que va decreixent fins a les edats més grans.

Aquest major consum es produïa en

forma d'elaborats dels cereals, com la pasta (tant fresca com seca), que explicaria aquesta distribució per edats (Annex 2). Paradoxalment el consum de cereals té una excepció, doncs el consum d'arròs va disminuir des de 1980, casi un 40% menys fins al 1999. Des de llavors cada any augmenta lleugerament (Butlletí Informatiu de l'INE). En el cas de l'Estat Espanyol, tal i com s'aprecia en la gràfica 58, a partir del 1998 el consum d'aquest cereal experimenta un creixement continuat fins al 2002, que s'ha mantingut a l'alça fins a l'actualitat (2011). El major consum es situa en les edats més joves (de 10 a 17 anys), mentre que el menor en les edats més avançades (dels 65 a 75 anys).

Els llegums per contra han experimentat un petit descens per la pèrdua de popularitat d'aquests productes i el seu major temps d'elaboració respecte altres aliments. Tot i això es mantenen dins de l'alimentació com un producte sa i de qualitat. El embotits, com els greixos,

pateixen un descens, sobretot els greixos, motivats pel rebuig social als greixos -sobretot animals- per l'augment dels nivells de colesterol i la major percepció de perillositat d'aquest. Els embotits també han minvat el seu consum per la proporció de greix que duen en la seua composició. Cal dir però, que el consum de greixos també ve marcat per, la cada cop major, preocupació per l'aspecte físic, per tal de respondre als cànons de bellesa actuals. Aquest aspecte també passa amb el consum de carn, que pel seu alt contingut en greixos, es vista com un aliment d'alt contingut calòric i per tant apartada de consum. No obstant el consum de carn de pollastre, per la seua baixa proporció en greixos i el seu baix preu, augmenta lleugerament (al voltant d'11 g/dia), 6 g/dia entre els homes (de 53 a 47 g/dia) i 14 g/dia entre les dones (de 54 a 40 g/dia) (Serra Majem. L i Ribas. L, 2009). El consum de carn disminueix un 11%, pel que s'evidencia l'eliminació dels greixos o carns més greixoses, i el canvi a carns blanques. Aquesta disminució també es pot deure al l'elevat preu de la carn respecte altres aliments. La crisi econòmica pot haver jugar un paper important en aquesta reducció.

El consum de verdura i fruita també disminueix en un 8 i 10 % respectivament. L'any 1998 ambdós representaven el 1,6% en la despesa anual per grups de despesa. Aquesta rebaixa és força preocupant des del punt de vista nutricional, doncs fruites i verdures suposen la font de gran varietat de vitamines indispensables -la reducció es pot veure en l'apartat d'acmpliment dels objectius nutricionals-. El descens en el consum d'aquestos productes pot ser explicat pel concepte de societat de la presa, en la que els individus -per motius socioeconòmics- disposen de menys temps per estar a casa o dedicar a l'alimentació. D'aquesta manera es sumen dos aspectes. En primer lloc no es disposa de temps per a anar a comprar productes frescos de qualitat -fruita, verdura o peix-, i s'acaba per adquirir aquestos productes congelats o processats -majoritàriament de menor qualitat-. Per altra banda, l'aparent falta de temps per a preparar a casa aquestos productes i la seua baixa conservació, n'han fet baixar el consum entre la gent de la presa. Un altre exemple és el peix, que va experimentar un descens considerable del 15%. L'any 1998 representava el 2,7% de la despesa anual, mentre que l'any 2005 va baixar fins al 2,5%. Cal afegir, que els consum de productes varien força depenen de l'edat, per tant cal matisar aquestos consums per edats. Per fer-ho, mirar annex 2 per comparar les diferències en el consum per edats.

Es poden extreure tres conclusions d'aquest apartat:

1- La gent cada cop disposa (o creu que disposa) de menys temps per a dedicar a l'alimentació, pel que aquesta es veu descuidada. Hi ha una important pèrdua de valors i coneixements alimentaris i es tendeix a al consum de plats elaborats a de poc temps d'elaboració.

2- S'observa una clara tendència al seguiment dels patrons i models alimentàries definides pels Estats, empreses d'alimentació i societat, com a models "adequats" a seguir. Un exemple molt clar és l'alt consum de llet o productes làctics, que responen a l'impacte de les campanyes publicitàries i de consum de llet, tot i la seua mala digestibilitat i intoleràncies.

3- Hi ha una clara disminució de les quantitats ingerides a causa de la menor despesa exosomàtica, tot i que el nombre de calories ingerides no disminueix proporcionalment, doncs augmenta el sobrepès en la població.

De forma general es veu una problemàtica creixent des de la sobirania alimentària, doncs hi ha una molt important pèrdua de coneixements alimentaris i nutricionals. S'observa una gran carència de vitamines provinents de productes frescos, i l'augment de productes elaborats i enriquits.

3.5. Polítiques agràries i rurals

3.5.1. Renda agrària i valor afegit brut de l'agricultura

S'ha cregut important la selecció d'aquest indicador, ja que ens permet analitzar les renda agrària de la pagesia actual. La pagesia ha estat sempre un sector marcat per la duresa de la seua feina i la baixa renda obtinguda, per sort no sempre ha estat així i s'han viscut èpoques de força prosperitat agrària. En els darrer segle però, la renda dels pagesos ha estat una constant, mentre que la despesa en inversions no ha parat de créixer. Aquest fet ha portat a la desaparició de gran part de la pagesia i la ramaderia, deixant un sector envellit i industrialitzat. La desaparició dels pagesos/es i pastors/es, per la baixa renda, pot comportar una pèrdua total de la sobirania alimentària.

(Milers d'euro)	2001	2002	2003	2004	2005
Producció final agrària	4.198.567	3.927.868	3.982.037	3.950.434	3.884.336
Agrícola	1.415.002	1.560.655	1.623.306	1.543.224	1.512.771
Ramadera	2.660.975	2.233.615	2.242.965	2.287.810	2.248.867
Serveis a l'agricultura (*)	38.918	40.573	41.301	42.526	43.775
Activitats secundàries (**)	83.671	93.025	74.465	76.874	78.923
Consums intermedis	2.000.958	1.916.502	1.951.481	2.047.003	1.884.551
VAB a preus bàsics	2.197.609	2.011.365	2.030.556	1.903.430	1.999.785
Amortitzacions	283.152	311.258	337.294	361.321	388.011
Altres subvencions (***)	216.796	252.540	255.234	240.042	235.897
Renda Agrària	2.131.253	1.952.648	1.948.496	1.782.152	1.847.671

(*) Producció de serveis a l'agricultura (**) Activitats secundàries no agràries no separables (***) Altres subvencions netes d'impostos

(Milers d'euro)	2006	2007	2008 (A)	2009 (A)	2010 (A)
Producció final agrària	4.011.465	4.058.699	4.165.305	3.931.898	3.967.445
Agrícola	1.480.068	1.620.522	1.625.043	1.447.507	1.522.584
Ramadera	2.417.705	2.326.512	2.423.179	2.367.964	2.322.810
Serveis a l'agricultura (*)	30.493	27.249	31.628	32.122	38.671
Activitats secundàries (**)	83.200	84.416	85.456	84.305	83.381
Consums intermedis	1.917.173	2.089.198	2.289.654	1.976.678	2.152.094
VAB a preus bàsics	2.094.292	1.969.500	1.875.651	1.955.220	1.815.351
Amortitzacions	418.135	434.570	465.031	471.279	486.463
Altres subvencions (***)	363.990	399.553	399.442	374.810	421.723
Renda Agrària	2.040.147	1.934.483	1.810.063	1.858.751	1.750.611

(*) Producció de serveis a l'agricultura (**) Activitats secundàries no agràries no separables (***) Altres subvencions netes d'impostos

Font: Gabinet d'Estudis i Prospectiva Agrària i Alimentària. Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural (DAAM)

Taula 9.
Alimentària. DAAM

Font: Gabinet d'Estudis i Prospectiva Agrària i

Un dels factors que ha influït en la baixa valoració de l'agricultura per part de la ciutadania ha estat la renda rebuda, és a dir la baixa remuneració del treball. Com es veu en la taula 9, la renda s'ha mantingut força constant en l'agricultura i producció final agrària. Per contra, en la ramaderia s'han experimentat alguns períodes de creixement. Les activitats secundàries han estat les que han seguit una tendència a l'alça, dades que un cop més evidencien l'estreta relació entre el sector primari i els subsectors.

L'estabilitat de la renda pot comportar l'abandonament de les activitats primàries per falta de motivació econòmica, pel que per assegurar una sobirania alimentària adequada, el sector primari hauria d'augmentar la seua renda, com a mínim, al mateix nivell que els subsectors associats.

3.5.2. Població ocupada al sector primari

Amb aquest indicador es vol quantificar les persones que treballen en el sector primari i el valor que tenen com a productors. Les transformacions socioeconòmiques viscudes en el món rural en els últims temps ha causat la reducció dràstica de la població ocupada en el sector primari. Resulta important analitzar els processos que han portat a aquesta situació, així com la seqüència temporal, per poder tenir una idea de la possible situació futura.

Si la població ocupada en el sector primari passa a nivells molt baixos, podríem trobar-nos en una situació severa de manca total de sobirania alimentària. Aquesta pèrdua també comportaria la desaparició de factors crucials en la gestió i desenvolupament del medi.

Mà d'obra per sectors, 1900-1969

Sector	1900	1950	1965	1969
Primari	57%	23%	13%	11%
Secundari	29%	46%	50%	50%
Terciari	14%	30%	37%	39%

Font: Banco de Bilbao, 1973.

Taula 10

Com s'aprecia en la taula 10, ha hagut una disminució del 46% de la població ocupada al sector primari, que l'any 1900 suposava el sector amb més ocupació. Per contra l'any 1969, el sector primari, és el que concentra menys mà d'obra, amb l'11%. Aquest canvi en la proporció de mà d'obra en el sector primari es deu als canvis socioeconòmics ocorreguts en el medi rural, tema tractat en la part històrica, que han deixat a l'actualitat al sector primari sent el sector amb menys mà d'obra i amb el treball menys valorat.

Aquest canvi és força preocupant per a la sobirania alimentària, doncs el fet que cada cop sigui un sector amb menys treballadors comporta l'abandonament de l'activitat productiva del territori, i com a conseqüència es posa en perill la producció d'aliments.

3.5.3. Serveis en el món rural

La presència de serveis en el món rural resulta de molta importància en els temps actuals, doncs en la societat teològicament avançada que vivim, resulta difícil pensar en una ciutat sense serveis mínims. En el camp, la manca d'aquestes "comoditats" pot convertir-se en un fet cabdal a l'hora de fixar gent en el territori.

Les zones densament poc poblades i aïllades de Catalunya necessiten actuacions específiques per a les seves infraestructures de telecomunicacions, transport i mobilitat i necessiten que aquestes actuacions siguin planejades simultàniament seguint quatre eixos estratègics bàsics (FMR, 2007):

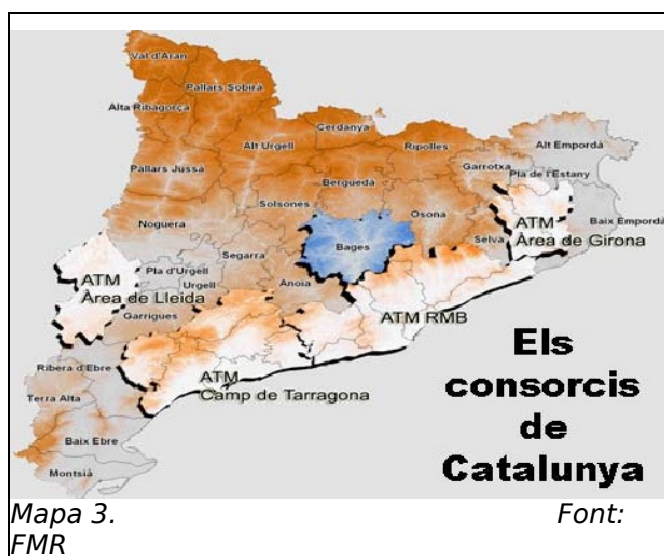
- Millorar la qualitat de vida de les persones que habiten aquests territoris, tot garantint l'accés a tots els serveis bàsics.
- Desenvolupar econòmicament el territori.
- Planificar les actuacions a tots els nivells i fomentar la col·laboració de tots els ens administratius existents, ajuntaments, consells comarcals, diputacions i Generalitat.
- Aprofitar i fomentar la situació privilegiada del territori rural català en el context europeu per tal de poder complir els eixos anteriors.

3.5.3.1. Transport col·lectiu a les zones rurals

El transport col·lectiu, mitjà de transport quotidià per centenars de persones, està centralitzat en els nuclis urbans. Aquest fet és molt remarcable en el cas de la xarxa ferroviària, i sobretot amb els trens de gran velocitat, que únicament enllacen les grans metròpolis.

Per contra el camp, està totalment mancant d'aquests serveis – únicament la xarxa d'autobús en fa algunes zones concretes-, fet que condiona a la gent que hi viu a una dependència permanent al vehicle privat. La manca de transport col·lectiu afavoreix la migració cap a les zones urbanes, millor connectades; i provoca el progressiu abandonament del camp.

La mobilitat de les persones, en un medi en el qual les infraestructures del transport són

insuficients, els serveis de transport públic deixen molt que desitjar i la cobertura de les noves tecnologies no arriba a tot el territori, fa que la xarxa d'infraestructures de comunicació sigui vital a l'hora de disminuir les distàncies territorials i trencar l'aïllament del món rural. Per una banda, cal una xarxa de carreteres potent i adequada a cada territori i uns serveis de transport públic que

disminueixin la dependència del vehicle privat en les zones rurals. Aquestes dues accions, juntament amb la col·laboració dels diferents ens locals, són molt importants per tenir un bon accés als serveis bàsics que permeten un desenvolupament econòmic, social i cultural dels territoris rurals. (FMR, 2007).

Aquests consorcis, a part de gestionar el transport en el territori que abasten, serveixen per implantar la integració tarifària en el transport públic al territori Català. Es tracta d'aconseguir que l'usuari del transport públic pagui el seu bitllet en funció de l'origen i la destinació del seu trajecte i no de la combinació de mitjans de transport que hagi d'utilitzar. Està previst que la cobertura de la integració tarifària arribi a tot el territori català a l'any 2012. El servei de transport a la demanda que s'ofereix en territoris aïllats i amb dificultats d'accessibilitat a nuclis amb serveis bàsics és una de les eines més importants que gestionen les ATM (Àngel Dombriz , 2007).

La manca actual d'un sistema de transport col·lectiu ben organitzat acusa la dependència del vehicle privat, que esdevé l'eina imprescindible de connexió entre el món rural i urbà. La manca d'aquest tipus de serveis és una tasca pendent per part de l'administració, que prioritza les zones urbanes d'alta densitat de població per la implantació de serveis (Mapa 3).

3.5.3.2. Servei sanitari a les zones rurals

L'assistència mèdica propera i gratuïta he estat un dels avantatges més palpables de la nova societat dels benestar. Els centres urbans gaudeixen de la proximitat de centres de salut propers als domicilis. Aquest fenomen es dona a causa de l'alta densitat de població de les ciutats. En l'àmbit rural, on la medicina tradicional va ser depreciada i eliminada, l'accés a l'assistència mèdica, és molts cops llunyana i difícil.

La manca d'instal·lacions properes ha provocat el desplaçament, principalment de la gent vella -més delicada en salut-, cap als nuclis urbans. Aquesta migració sanitària està deixant els àmbits rurals més aïllats sense la gent més vella i de major saviesa; amb la conseqüent cosa és produeix una important pèrdua de coneixements.

El problema fonamental de la medicina en el medi rural, ha estat, de sempre, el seu aïllament de la resta de l'estructura sanitària, un aïllament que s'estén a tots els nivells, econòmics, personals, acadèmics, científics, etcètera. Qualsevol alternativa per a la sanitat del camp, ha

de passar forçosament per la reintegració de tot el sector sanitari en conjunt, doncs les consideracions que es puguin fer sobre la sanitat en el camp no es poden deslligar de la resta d'organització sanitària. El desenvolupament dels últims anys en el món rural ha estat un no ha tingut en compte la creació de serveis, ja que ha estat un sector constantment oblidat. Ni la iniciativa privada no ha tingut interès en la creació d'aquesta estructura, possiblement per manca de fe en la seva rendibilitat o degut a l'aïllament.

Fins fa ben poc, en el camp, la forma de visita mèdica que s'estilava més era la domiciliària -metges de poble que antigament, ells o els seus pares, sorties al matí i no tornaven fins al vespre -, i essent les visites a la consulta una minoria. En els últims anys la figura del metges de poble ha estat eliminada, i la consulta s'ha convertit en el sistema de diagnostic majoritari. La millora de les condicions econòmiques de la població, juntament l'augment dels mitjans de comunicació i les infraestructures, han influït en aquesta tendència.

El metge rural esta personalment -professionalment i culturalment- aïllat, tot i que es guanya molt be la vida. L'aïllament representa problemes de relació social, problemes d'educació dels fills, etc. Actualment aquests problemes es valoren mes del que es valoraven anys enrere. La mitjana d'edat dels metges rurals es alta, amb un terme mitja de dedicació a la medicina rural de 20 a 25 anys.

El transport sanitari amb ambulàncies, com molts d'altres temes, ha estat deixat a les mans d'institucions benefiques o a la iniciativa privada, que per la seva manca de rendibilitat en el medi rural han abandonat la gestió d'aquest servei. Entre els metges rurals un dels principals motius de queixa és la manca d'un servei de transport adequat, especialment per las malalts greus. Paradoxalment és precisament al camp, on per la baixa demografia i per les distancies a recórrer, fa més falta un servei eficaç de transport sanitari del pacient.

Tenint en compte les característiques de funcionament d'un hospital, aquest no compleix les seves funcions sanitàries amb un rendiment òptim fins que no adquireix una mida adequada (200/300 llits), i també perd eficàcia quan sobrepassa el seu nivell màxim (600-700 llits); això fa que no sembli adequada la presencia de l'hospital fins que la població a atendre no arribi a un cert nivell (50.000-100.000 hab.) (Joan Clos). Per a aquelles comarques que no arriben a aquesta població es poden ampliar les funcions de les unitats d'assistència bàsica, i es pot establir una relació directa amb l'hospital general mes pròxim.

La deficient situació del servei sanitari a les zones rural és un exemple més de la manca de serveis en les zones rurals i la manca de preocupació política per solucionar-ho. Els primer afectat es la població, que veu així un altre servei més que li manca -ensenyament, accés a recursos informàtics, etc-. L'altra víctima de la situació sanitària rural és el mateix professional, que encara que tingui certa compensació econòmica, els problemes de l'aïllament personal i professional, de la quantitat de feines que ha de fer, la permanència de guardià constant i la baixa qualitat de la medicina que es veu obligat a fer, fan que, per ara, la població mèdica jove encara no vegi amb interès l'exercici rural.

3.6. Relacions de gènere justes

Feminisme és l'expressió parlada de la cultura i filosofia marginals antiquíssimes basades en valors que el patriarcat ha etiquetat de «femenins», però que són necessaris per a tota la humanitat. Entre els principis i els valors del feminisme que més es diferencien del patriarcat hi ha la igualtat universal, la solució no violenta dels problemes, i la col·laboració amb la natura, entre nosaltres i amb les altres espècies. Sonia Johnson, a Northrup (2000)

La sobirania alimentària no és solament la producció agroalimentària que és produeix en un territori. Hi intervenen tot un seguit de factors polítics, ambientals i socials, que en fan un veritable projecte de vida. Per aquest motiu, en aquest bloc, es parla de la relacions de gènere , massa cops no igualitàries i injustes.

3.6.1. Mà d'obra agrària per sexes

Amb aquest indicador es pretén veure la distribució, per sexes, de la mà d'obra agrària i ramadera a Catalunya; tot vinculant-ho amb la tasca que cada sexe desenvolupa.

Sempre que es parla del món rural, es té la visió de dos rols de gènere molt marcats; en que l'home desenvolupa les tasques agrícoles i/o ramaderes i la dona queda restringida a l'àmbit de la llar. Per contra, la realitat és un a altra. El paper de la dona, com en la majoria de

societat, juga un puntal clau. La dona ha més d'encarregar-se de les feines de la casa, ha hagut sempre d'ajudar, al mateix nivell, en les feines de ramaderia i agricultura; convertint-se així en una treballadora permanent, a dins i a fora de casa.

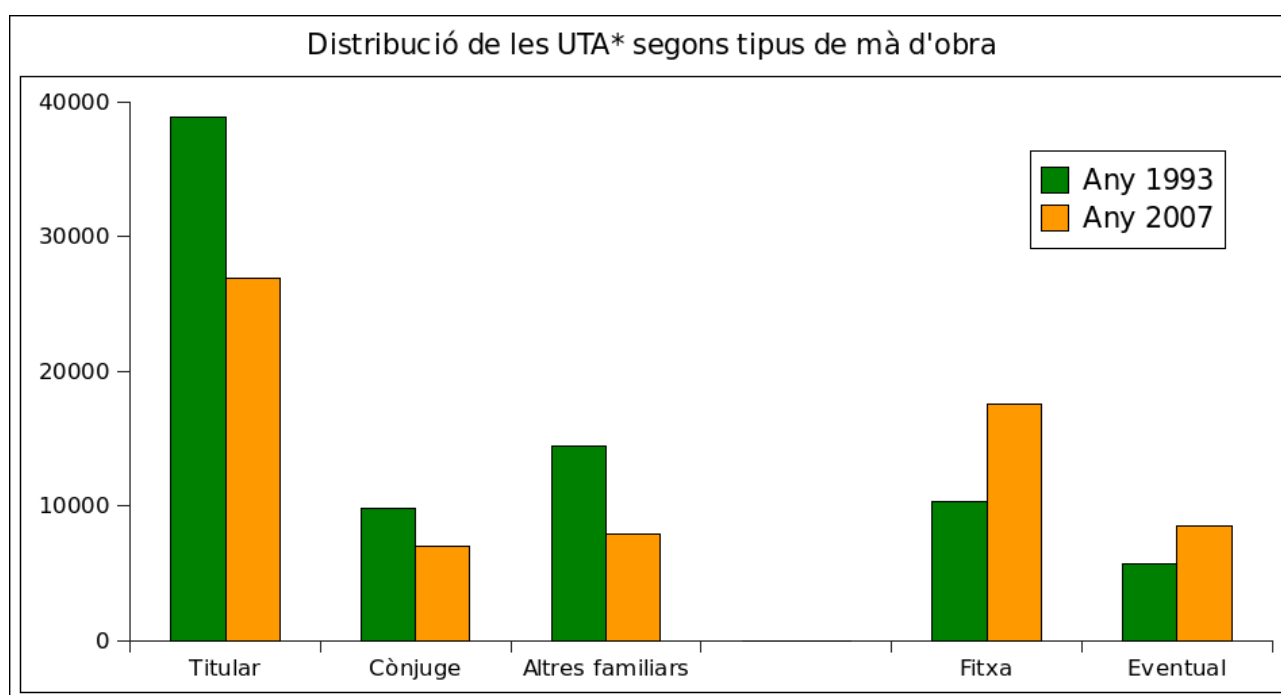
Per poder avaluar quina és la composició de la mà d'obra per sexes, s'ha elaborat un gràfic comparatiu entre homes i dones. Així mateix, aquesta comparació també s'ha tingut present fer-la temporalment i mitjançant les dades per de l'Institut d'Estadística de Catalunya, per a l'enquesta de l'estructura de les explotacions agràries, per obtenir una comparació entre els anys 1993 i 2007. Amb el transcurs d'aquests 17 anys es vol observar quins han estat els canvis en la composició de la mà d'obra agrària, així com la seua tendència de comportament. Per fer aquest anàlisi s'han tingut en compte 4 grups que desenvolupen la seua feina en el sector agrícola. Aquests són titulars, cònjuges, altres familiars i assalariats fixos. Podríem haver inclòs també els assalariats no fixes, com per exemple la mà d'obra temporal. Per desgràcia és de gran dificultat obtenir dades estadístiques d'aquest segment del mercat de treball, ja que; per un banda tracta de període laborals curts (temporada) o bé no disposen de contractes de treball, pel que de cara al seu registre i posterior anàlisi es fan invisibles.

No és gent menyspreable aquest segment de població que es desplaça seguint les collites de cada zona per las principals productes. La temporalitat i estacionalitat de l'activitat agrària, que la concentra en pocs mesos, i els canvis de les costums laborals a la societat han provocat la manca de les principals fonts de mà d'obra: la familiar i la local, arribant actualment a que la mà d'obra immigrant suposi un 90% de la total. Així, els i les titulars d'explotacions agràries han vist com la composició de la mà d'obra al camp ha passat de ser familiar a basar-se majoritàriament en la contractació d'assalariats (Lluís Torrent, Unió de Pagesos, 2006).

En el gràfic comparatiu entre l'any 1993 i 2007, s'observa un acusat canvi en el detriment de la mà d'obra familiar (titular, cònjuge i altres familiars) en augment de la mà d'obra assalariada (fitxa i eventual). Si ens fixem en les columnes de l'esquerra del gràfic, que fan referència a la mà d'obra familiar, s'observa com l'any 1993, les UTA, eren superiors a les del 2007. Aquest descens ha estat més acusat en el cas de la mà d'obra provinent d'altres familiars amb un 42,1% de disminució, seguida dels titulars amb un 30,7% i els cònjuges amb un 29% de descens entre el 1993 i el 2007. Cal destacar la disminució de les explotacions familiars que van passar de 74.300 a 50.072, així com també del nombre d'individus que hi treballaven, que es va reduir en 34.483 persones.

Per contra, en fixar la vista en les columnes de la dreta de la gràfica, s'observa una lleuger augment entre el període analitzat. Aquestes columnes corresponen a la mà d'obra assalariada, que tant en el cas de la fixa com la eventual, experimenten un ascens.

Així doncs entre el 1993 i el 2007 la mà d'obra assalariada fixa va créixer en les UTA en un 41,1%, i la mà d'obra eventual ho va fer en un 32,4%; tot i que el nombre d'explotacions assalariades va disminuir en conjunt passant de 21.778 a 20.985. Cal afegir però, que les explotacions de mà d'obra assalariada fixa van créixer en 3.201 - un 39% -, mentre que les explotacions de mà d'obra assalariada eventual van experimentar un descens de 2.867 explotacions - un 15,4% -.

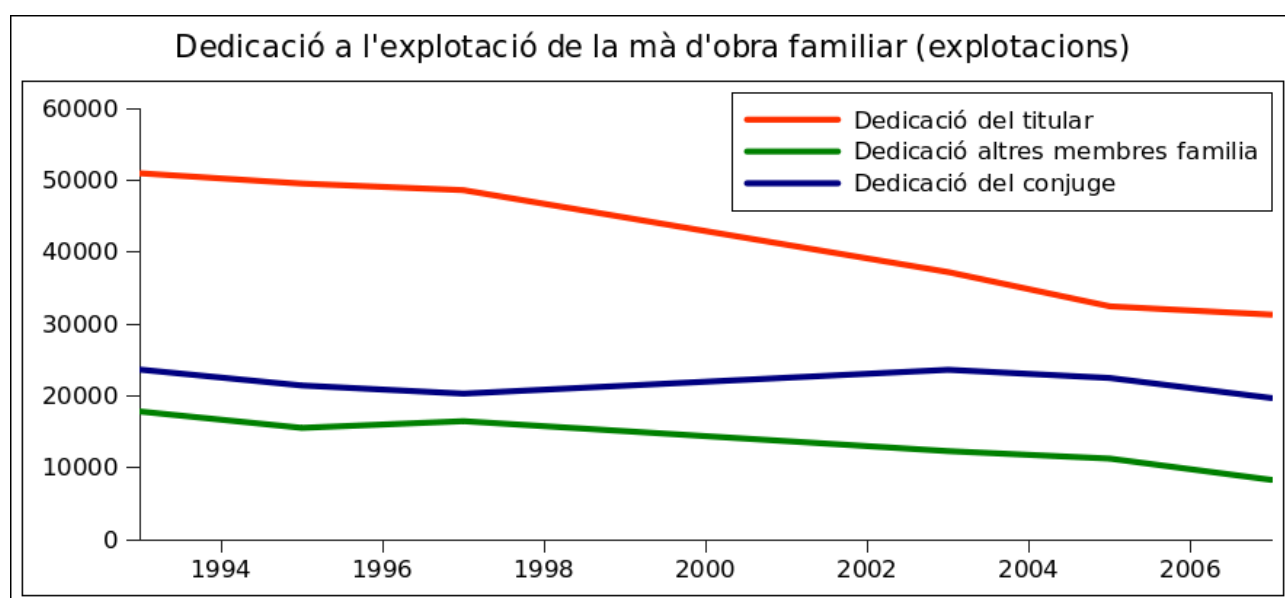

Gràfica 59. UTA: Una UTA equival al treball que fa una persona a temps complert durant un any (228 jornades o més). Font: Idescat. Enquesta sobre l'estructura de les explotacions agràries*

Aquest canvi de comportament pel que fa a la mà d'obra i les hores treballades en les explotacions és un clar reflex de la tendència, que va tenir lloc a finals de segle XX, del canvi de les explotacions familiars petites, a explotacions mitjanes o grans explotades per mà d'obra assalariada. Aquest ha estat un procés que ha anat molt lligat als canvis socioeconòmics de la població rural, que mica en mica anat anat abandonat o reconvertint les antigues explotacions familiars. Tal i com es pot veure en la gràfica 59 entre el 1993 i el 2007 es va experimentar una clara tendència de regressió de les explotacions regentades per mà d'obra familiar.

Les explotacions dutes per altres membres de la família són les que van sofrir una major davallada en el període, doncs la quantitat d'explotacions va tenir un declivi del 53,4%. El que vol dir que en 14 anys es van perdre més de la meitat de les explotacions que regien altres membres familiars. Les explotacions treballades per titulars també van sofrir una descens, amb un 38,6% de les explotacions. La mà d'obra que menys es va reduir van ser la dels conjuges, que va decreixer un 16,7%.

Aquestes dades deixen veure la clara tendència de desaparició de la mà d'obra familiar, i de retruc de les explotacions familiars petites, autèntiques vertebradores de l'estructura del món rural. Aquesta desaparició no solament comporta la pèrdua d'una tradició agrària arrelada, sinó també es perd una forma de gestionar les explotacions que anava més lligada al mutu respecte amb el medi ambient.

Gràfica 60.
agràries

Font: Idescat. Enquesta d'estructura de les explotacions

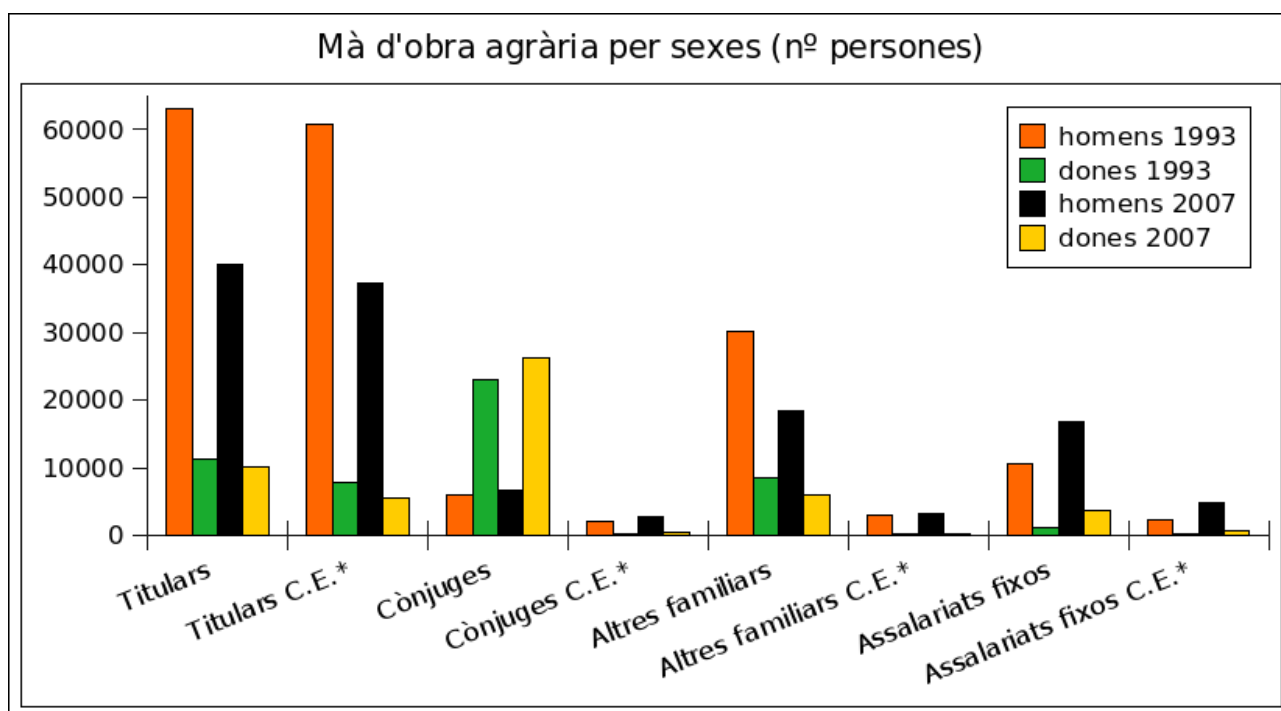
Però per a unes i per a les altres la problemàtica resulta comuna: d'una banda, la major dificultat de les dones del medi rural per accedir a nivells d'informació i de formació específica i de qualitat que, quan s'adquireixen, no reverteixen cap el medi del que provenen; la tendència més que generalitzada, sobretot de les dones joves, a abandonar les zones rurals cap a les zones urbanes en busca de millors condicions de vida i de rendes econòmicament més estables; les desiguals oportunitats respecte les dones de ciutat per a accedir, en les mateixes condicions de qualitat, a l'educació, la cultura, els serveis socials o els transports, per citar aspectes més elementals; el manteniment d'un model masculí de societat que segueix

preferint a l'home, en detriment de la dona, com a continuadora de l'explotació familiar agrària; sobretot per a les dones que han fet de pagès una opció de vida, el poc reconeixement que mereixen per la societat i, en molts casos, per les seves pròpies famílies, quan el seu treball invisible és la base que es pugui parlar de medi rural; la major dificultat respecte els homes d'accedir a la terra, la tecnologia i el poder polític (Rosa Pruna i Esteve , AMFAR Catalunya, 2006).

Per avaluar la mà d'obra agrària que treballa en les explotacions d'una forma diferenciada per sexes s'ha fet us de les dades de l'Idescat sobre l'enquesta d'estructura de les explotacions agràries pels anys 1993 i 2007, per tal de comparar quina va ser l'evolució. S'han tingut en compte els titulars, conjugues, altres familiars i els assalariats fixos per fer aquesta diferenciació en la mà d'obra.

En el cas de la mà d'obra per titulars l'any 1993 les dones representaven el 15% de la proporció de titulars d'explotació. Mentre que l'any 2007 van augmentar al 20,1%. En el cas dels titulars caps d'explotació el percentatge de dones encara resulta més baix, 11,5% (1993) i 12,8%(2007). L'augment de la proporció de dones ve donat per la baixada del nombre d'explotacions i per tant de titulars homens. Aquest descens ha dut a l'augment de la proporció de dones, sobretot en titulars. Un cas paradoxal el trobem en els cònjuges on la proporció de dones a ser de 79,8% en ambdós anys. Aquest tipus de ma d'obra està caracteritzada per una alta proporció de dones, doncs es hi figuren totes aquelles parelles, esposes o companyes dels titulars d'explotació homens.

Aquest grup de mà d'obra també destaca per ser l'únic de mà d'obra familiar que va patir un augment en el període, passant de 28.981 a 32.961 persones. Tal i com em vist anteriorment, la mà d'obra familiar s'ha reduït de forma important, excepte els cònjuges. Així doncs, en els altres treballadors familiars, les dones van passar de representar el 21,9% al 24,5%, seguint la mateixa tendència de creixement de la proporció de dones com en tota la mà d'obra familiar. Per altra banda, la mà d'obra assalariada va créixer durant aquestos anys, seguint del procés de canvi de les explotacions familiars per propietaris amb mà d'obra assalariada. Així doncs pels assalariats fixos s'observa una proporció de dones de 9,94% i 17,6%, pels anys 1993 i 2007, respectivament. Doncs van augmentar el nombre de persones classificades en aquest mà d'obra de 11.780 a 20.470 persones, tot augmentant també la proporció de dones.

Gràfica 61. C.E.*: Caps d'explotació.

Font: Idescat. Enquesta sobre l'estructura de les explotacions agràries

Tal i com es veu en les dades sobre mà d'obra agrària per sexes en el període 1993-2007, es va veure un clar augment de la proporció de les dones. Aquestes dades poden dur a pensar que abans les dones no treballaven en el camp, però aquest pensament seria erroni. Si bé sempre el seu treball es posa com a complementari, el seu treball es un teixit que dinamitza: família, explotació, agroturisme i serveis sent importantíssima per la viabilitat en el món rural (Rosa Pruna i Esteve, 2006), aquest treball però ha estat durant molt temps invisible de cara a l'exterior de les explotacions. La feina de la pagesia i la ramaderia ja té un fort desprestigi social, si ha així li afegim ser dona treballadora i pagesa, ens trobem en una situació laboral molt marginal. Es el cas de moltes pageses -cònjuges- que han vist com el seu treball no ha estat reconegut socialment, així com tampoc han cotitzat.

Tal i com diu Rosa Pruna i Esteve, d'AMFAR Catalunya: "les dones pageses "ajudants" d'una explotació agrària, de petites i de mitjanes com les que existeixen majoritàriament a Catalunya, tenim una problemàtica comuna: la nostra feina no està reconeguda, ni socialment ni econòmicament, doncs ni Espanya ni Catalunya no tenim estatut de la dona agricultora, però si que hem de dir que s'ha avançat, moltes agricultores han entrat a forma part de societats i SATS, d'aquesta forma tenen reconegut el seu treball en cas de mort o separació

del cònjuge.” Aquesta és la tendència que s’ha pogut observar en les dades de la gràfica 60, on tot i que la mà d’obra i les explotacions familiars disminueixin, es veu com la proporció de dones augmenta respecte del total, pel que sorgeix el reconeixement laboral i econòmic que havia estat invisible a la societat urbana.

Aquesta tendència, aquestes dades estadístiques aporten esperança en el canvi del control per part del patriarcat i pel reconeixement laboral de la dona, però són solament un principi per a l’equitat total. L’associació AMFAR Catalunya, en el congrés món rural del 2006, va presentar 5 punts per a la millora de la qualitat de vida (social, econòmica i política) de les dones.

La solució a la problemàtica de les dones del món rural de Catalunya passa per:

- Primer: Un major reconeixement per part dels poders polítics i per part de la mateixa societat del paper que realitzen les dones i de la seva important contribució al desenvolupament rural. S’ha de posar en evidència el treball de les dones per mitjà de les dades estadístiques.

- Segon: La prioritat de les iniciatives de desenvolupament rural promogudes per dones que ens permeti assolir un major nivell d’autonomia que ens porti una renda complementària.

- Tercer: Incentivar i millorar el seu accés a les prestacions socials.

- Quart: L’establiment d’un marc legal adequat que reconegui les particularitats del treball de la dona en el medi rural.

—Cinquè: La major implicació de les dones en tots els àmbits de la vida pública, des de les organitzacions agràries fins al poder polític, passant per llocs de responsabilitat dins les cooperatives agràries.

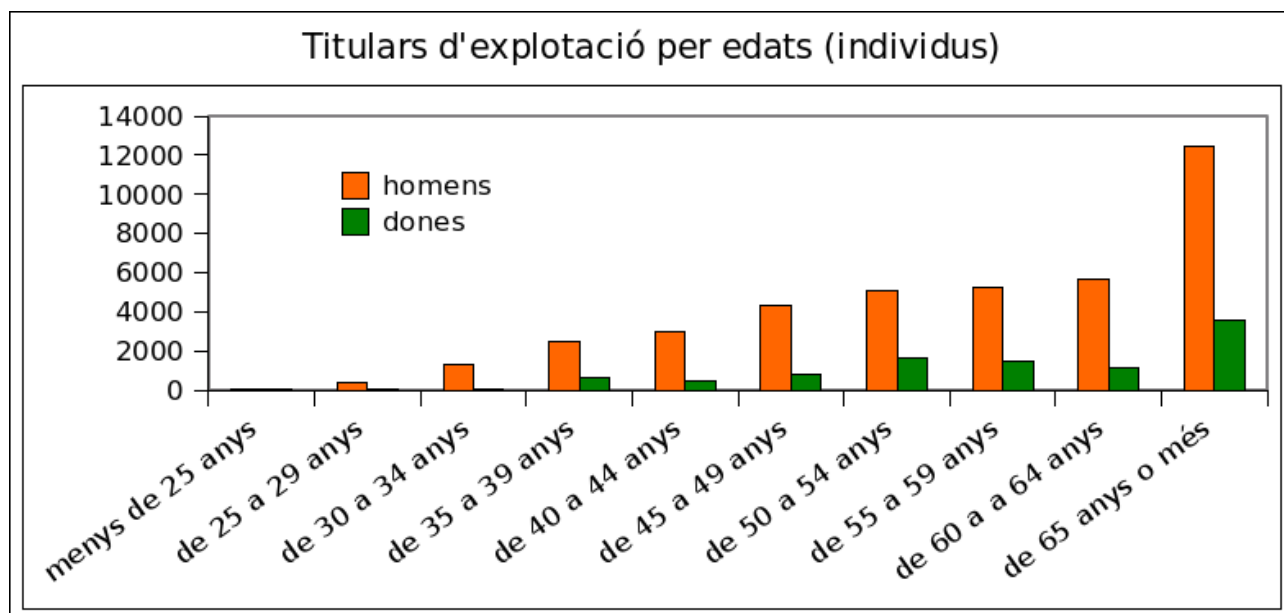
3.6.2. Titulars i caps d’explotació

La persona titular de l’explotació és una figura legal per la qual una persona física (o conjunt) assumeix la responsabilitat econòmica de l’explotació. Aquest tasca té un risc financer, doncs assumeix la responsabilitat de l’evolució econòmica de l’explotació. Aquest figura no depèn del règim de tinença de la terra.

Mitjançant les dades de l’Institut d’Estadística de Catalunya de l’Enquesta sobre l’estructura de les explotacions agràries sobre mà d’obra a les explotacions, s’han elaborat un parell de gràfics

per poder visualitzar la gran disparitat de gènere. Les dades utilitzades són de l'any 2007.

Tal i com s'observa en la gràfica 62 de titularitat per edats i sexes, s'aprecia una gran masculinització de la titularitat, sobretot per a les edats més avançades. Per les edats de 65 anys o més, hi han 12.462 titulars homens i 3.618 dones, el que representa un 29% de titularitat per dones.

Gràfica 62.
agràries

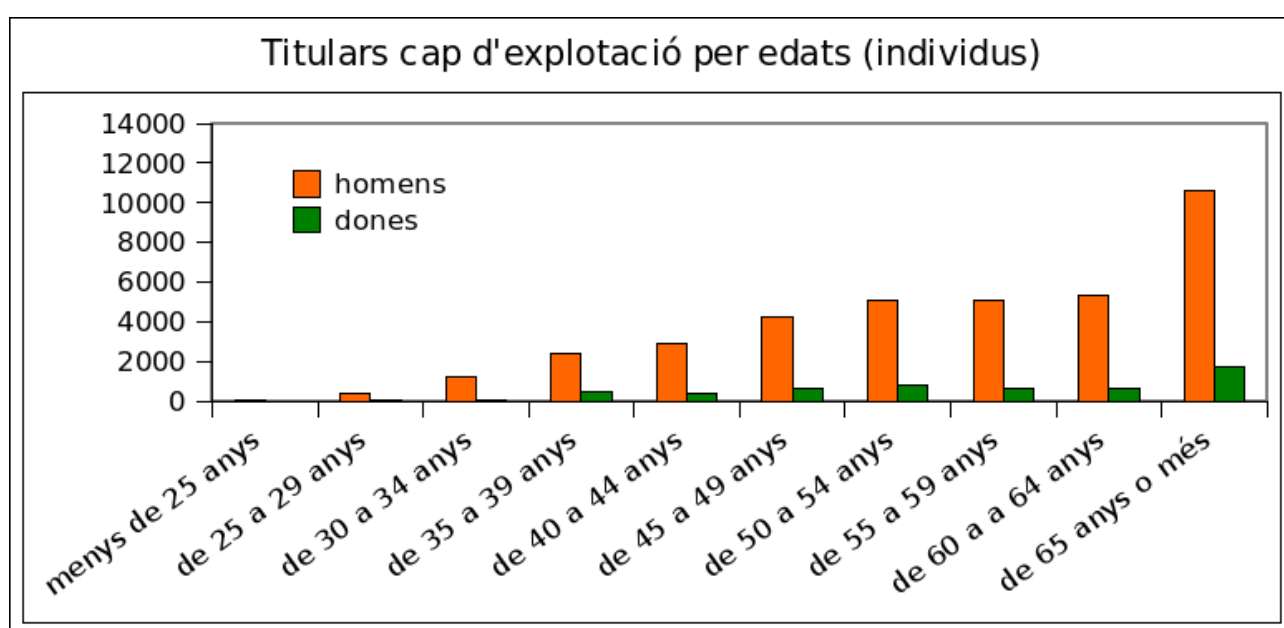
Font: Idescat. Enquesta sobre l'estructura de les explotacions

El percentatge més petit el trobem en la franja d'edat de 30 a 34 anys, en que la titularitat d'explotacions per dones representa solament el 7% dels homens; mentre que la major proporció apareix en les edats de menys de 25 anys, que representa un 45% de titularitat per part de dones. Per aquest mateix any la proporció de dones titulars per a totes les edats era de 25%. És a dir, que l'any 2007, 1 de 4 persones titulars d'explotació era dona, una proporció molt baixa lluny d'una igualtat de gènere.

Aquestes dades ens podrien fer pensar que existeix una lleugera tendència a la paritat pel que fa a les explotacions agràries, però la figura del titular solament exerceix una funció jurídica. Si volem realment analitzar la distribució pel que fa al gènere en les explotacions agràries, hem de fixar-nos en la gestió de cada finca. Aquesta tasca, d'importància cabdal per al desenvolupament econòmic, i de retruc social i ambiental, està dirigida pel cap d'explotació. Normalment el titular i el cap d'explotació coincidixen en la mateixa persona, i quan no és així, majoritàriament es tracta d'algun altre membre familiar o persona assalariada.

Ara bé, si analitzem els caps d'explotació per gènere, observarem la gran desproporcionalitat pel que fa als homes sobre les caps dones. Tal i com reflecteix la gràfica 62, la desproporció pel que fa el gènere, encara és més acusada que en el cas dels titulars d'explotació.

Pel que fa a la franja d'edats, dir que la franja dels 35 als 39 anys és la que presenta una major proporció de dones com a caps d'explotació, amb un 19%. Per altra banda, la que presenta un menor percentatge, amb un 1% tants sols, és la franja dels menys de 25 anys. Dir que en aquesta franja d'edat, tant sols figura una dona com a cap d'explotació, mentre que com a titulars d'explotació n'hi havia 40.

Gràfica 63.
agràries

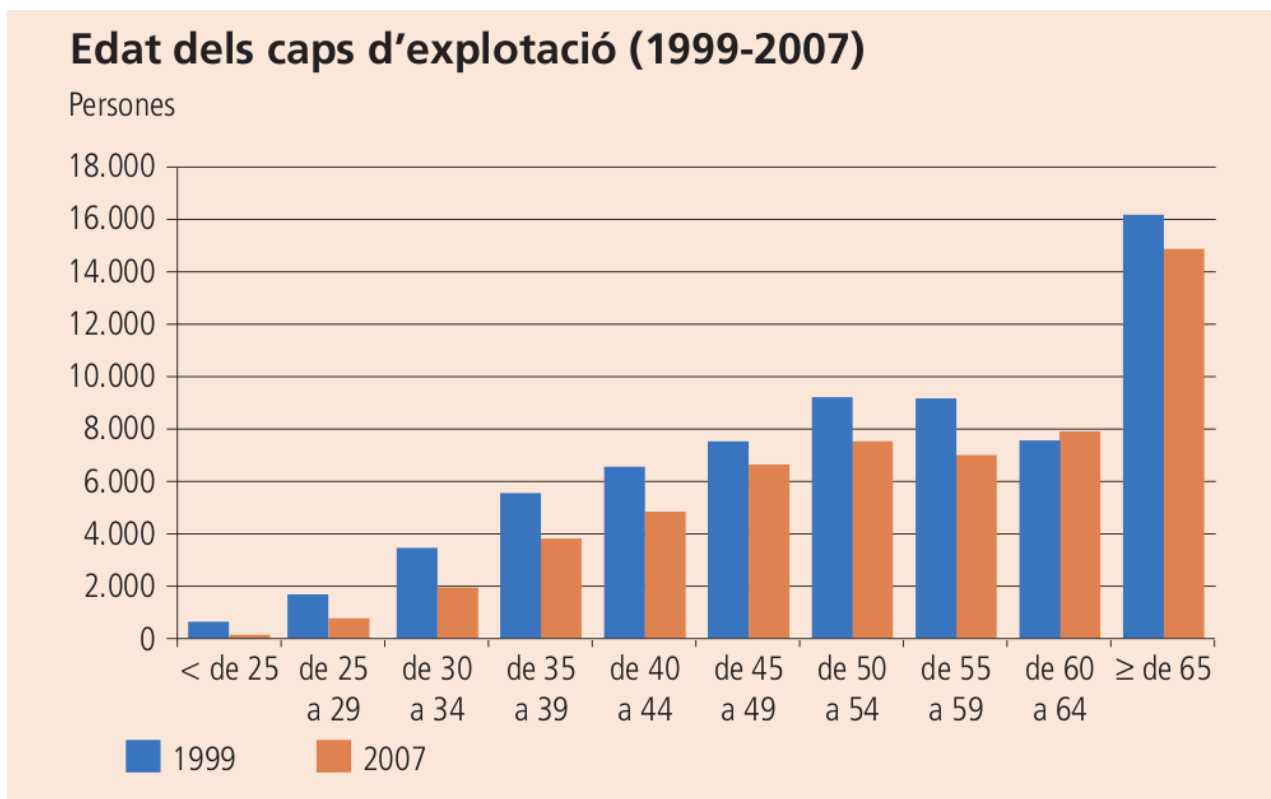
Font: Idescat. Enquesta sobre l'estructura de les explotacions

Cal destacar el baix percentatge de dones com a caps d'explotació, on el màxim és de 19%, mentre que el màxim en titularitat era del 45%. Aquestes dades reflecteixen un cop més el paper de la dona en el món agrari, pilar fonamental per al desenvolupament del nucli familiar, però menyspreada la seua tasca com a feines de "segona". Les dades sobre la distribució per gènere pels caps d'explotació és un clar exemple d'això, doncs no es pas cert que les dones no desenvolupin tasques en l'explotació, com es podria pensar, sinó que les feines que realitzen, molts cops, són de manteniment de la llar, la criança dels fills o l'elaboració dels àpats del la jornada. Cal remarcat una dada molt important, doncs tal i com s'observa en ambdos gràfiques 62 i 63, hi ha una clara tendència a l'envelliment de la població rural, tant en els

titulars d'exploació com en els caps.

L'any 2007, els caps de les explotacions eren majoritàriament homes (87,6%), un percentatge semblant al de l'any 1999. Per edat, un 26,8% tenien 65 anys o més, un 40,5% estaven entre els 64 i els 50 anys, un 27,6% entre els 49 i els 35 anys, i només un 5,1% tenien menys de 35 anys, percentatge que l'any 1999 era del 8,6% (Dossiers Idescat, juny 2009).

En el gràfic tal es pot fer una comparativa entre els anys 1999 i 2007. Si ens fixem en el primer any es veu com el nombre de caps d'exploació és lleugerament més elevat que en l'any 2007. En tant sols 8 anys s'aprecia el descens de l'ocupació com a caps d'exploació en totes les franges d'edat. Únicament en la franja de 60 a 64 anys hi ha una lleugera recuperació, molt probablement causada per l'envelliment de les dues franges d'edat anteriors. Aquest descens no és més que un dels altre efectes de reducció i envelliment de la població rural (Gràfica 64).

Gràfica 64 .
2009

Font: Dossiers Idescat. N°2 juny

4. Conclusions

El procés històric que ha tingut lloc en el camp durant l'últim segle ha acabat per destruir el món rural tradicional per convertir-lo en un altre centre productiu del mercat neoliberal.

Els processos que varen tenir lloc en el camp van ser complexos, i es disposa de poca informació sobre l'exactitud dels fets. Però el que està clar és que els canvis més importants en el món rural van passar durant l'últim segle. Abans de la Guerra Civil, va haver a l'Estat una revolució social que va portar al camp els idearis socialistes i llibertaris que van fer d'alguns territoris un sistema agroromader autogestionat i molt proper a la sobirania alimentària total. Desgraciadament amb el pas de la guerra i la victòria del bàndol feixista, es va esdevenir un temps d'escassetat alimentària en que els aliments van convertir-se en el bé més preuat.

Amb la recuperació econòmica de la guerra i el tancament de fronteres comercials per fer-ho possible, es va assolir una situació d'autoabastiment total amb la producció interior de l'Estat espanyol. En aquest moment de la història la sobirania alimentària també presentava un grau força satisfactori, tot i que l'Estat controlava tots els processos productius.

Amb l'arribada de l'anomenat *Desarrollismo* es va veure l'oportunitat d'industrialitzar i tecnificar el camp. El resultat va ser el major èxode rural viscut a l'Estat Espanyol, motivat per l'eliminació de llocs de treball que van ser substituïts per maquinària i la cerca de noves oportunitats en la indústria i els serveis. En el camp van quedar destruïdes la gestió i la mà d'obra familiars, que van passar a ser regentades per homes d'edat avançada com a caps d'explotació.

Es va eliminar la saviesa pagesa, que va ser substituïda per una nova agronomia basada en la maximització dels beneficis i en el tracte dels aliments com a béns de mercat. La maquinària i la tecnologia van portar a crear estrets vincles de dependència amb els subsectors agraris i ramaders, que varen incentivar la plantació de monocultius i l'eliminació de la pastura per la ramaderia intensiva, sobretot de porc.

Les conclusions per pilars de sobirania alimentària són:

- Accés a recursos:

Pel que fa la distribució de la terra s'observa una tendència a l'ampliació de les finques de propietat, que poden ser més fàcilment mecanitzables. Per una banda augmenta la tinença en

arrendament, el que facilita l'adquisició de terres i que va en el sentit de la sobirania alimentària. No obstant també augmenta de forma considerable la propietat, que bloqueja l'adquisició de terres per part de nous agricultors.

El preu de la terra presenta una tendència a l'augment des del 1995, motivada per l'augment del terrenys urbà. L'augment del preu té l'efecte de bloquejar l'adquisició de noves terres productives.

Els espais agraris protegits, tot i encara no tenir un llei pròpia, regulen i estableixen zones d'alta qualitat agrícola i ramadera, que van molt a favor de la sobirania alimentària; doncs la producció resultant es destinada als mercats locals, s'hi recuperen i practiques tècniques agràries i ramaderes ancestrals i es crea un mosaic agroambiental molt valuós per la societat, l'economia i la cultura. A més s'evidencia un augment en la demanda i protecció de zones agrícoles tradicionals, escampades arreu del territori, però la seua regulació queda al marge de la llei fins que la voluntat política aprovi l'esperada llei d'espais agrícoles de Catalunya.

La recuperació de la cultura pagesa també s'està donant en referència a les races i varietats locals i tradicionals. Tot i que es troben en una situació d'alta vulnerabilitat, està sorgint un fort interès per la seua recuperació i utilització.

- Models de producció:

La distribució de cultius encara presenta una ordenació força ajustada als paràmetres de saviesa tradicionals, i gràcies al ric mosaic d'ambients climàtics de Catalunya aconsegueixen que en el territori s'hi pugui cultivar un ampli ventall de productes; això si cadascun d'ells presenta una distribució determinada en el territori.

Pel que fa a la producció agrària i ramadera cal dir que es troba en una bona situació per assegurar una bona sobirania alimentària, tot i que la seua gran dependència als subsectors corresponents les converteixen en fràgils i molt esclaves. Per anar cap a bon camí, caldria assegurar la independència i major autogestió de la ramaderia i l'agricultura.

Per altra banda, la producció ecològica presenta un fort creixement, tot i que cal diferenciar entre productes ecològics i agroecològics. Els primers també entren dins de la lògica de la mercantilització dels productes alimentaris i en fan perdre el valor associat.

Un dels problemes més importants per a la sobirania alimentària de Catalunya és la producció de transgènics, que fa dels catalans els primers productors d'organismes modificats genèticament d'Europa. El cultiu de transgènics a més atenta contra la biodiversitat genètica i

la producció ecològica.

- Consum i alimentació:

L'augment de la tendència a menjar fora de casa està creant hàbits alimentaris no saludables i de retruc la pèrdua de cultura gastronòmica. Cada cop es dedica menys temps a l'alimentació, que es converteix en un mer acte rutinari.

Els inapropiats hàbits de consum estan fent augmentar les taxes de sobrepès i obesitat en totes les franges d'edat, com a resultat de la fràgil opulència alimentària de la societat. L'alimentació de la població es veu mancada de nutrients essencials provinents de fruites i verdures. Els diners que cadascú gasta en alimentació també s'han anat reduint indicador de la pèrdua d'interès de la població pels aliments, per contra es destinen més recursos econòmics a altres béns o serveis.

Circuits curts i proximitat:

L'indicador analitzat aporta resultat força pessimistes per a la sobirania alimentària, doncs s'observa una forta tendència a l'augment dels supermercats de superfícies grans, en detriment de les petites botigues. Els grans supermercats utilitzen estratègies comercials que afecten directament a la salut de la sobirania alimentària.

- Medi rural viu i productiu:

La renda del sector agrícola en els últims anys, fet força negatiu ja que afavoreix que moltes explotacions puguin tancar o canviar d'activitat. Per contra els sector secundaris ha augmentat de forma força destacable les seues rendes.

La població ocupada en el sector primari ha anat a la baixa en els últims anys, fet molt preocupant, doncs la falta de població activa i jove ha de ser incentivada per aconseguir un medi rural viu i productiu.

- Serveis en el món rural:

La manca de serveis en el món rural són una de les causes del despoblament per part de la població rural. La manca d'inversions en aquest sentit, tampoc ajuda a fixar la població en el territori. Els serveis sanitaris són els més delicats doncs la població rural es troba envellida i l'accés ràpid i eficient als serveis sanitaris és l'augment de la qualitat de vida i el desenvolupament del territori.

- Relacions de gènere justes:

Tant el sector agrícola com ramader presenten una població molt masculinitzada que deixa a

les dones en un segon pla. Cal recordar però que les dones han estat qui històricament, han estat la base del desenvolupament familiar. Les dones s'encarregaven de les tasques de la llar i del camp, però no gaudien dels mateixos reconeixements que els homes. El poc interès de les dones, de la societat en general, per l'agricultura i la ramaderia, encara accentuen més la predominança dels homes en la gestió de les explotacions i en la titularitat de les finques.

La mà d'obra agrària també està marcada per la predominança dels homes, però en aquest àmbit la proporció de dones és molt major. De fet en la mà d'obra que són conjugues les dones ocupen un paper importantíssim, doncs tenen cura de la llar i de l'explotació, encara que no sempre amb el reconeixement que mereixerien.

En general i de forma holística es pot concloure que la sobirania alimentària va per dos camins. Per una banda trobem alguns indicadors que la seua avaluació és molt negativa -com és el cas del cultius de transgènics, l'augment de menjar ràpid, la manca de nutrients provinents de fruita i verdura, la baixada de la despesa en alimentació, la disminució de la població ocupada en el sector primari, el creixement de les grans superfícies comercials o la baixa disponibilitat de serveis en les zones rurals- que aporten una avaluació molt dolenta de la sobirania alimentària a Catalunya. Però per altra banda hi ha un altre conjunt d'indicadors -augment dels Parc Agraris, augment de la producció ecològica, recuperació de races tradicionals o la adequada distribució de la producció- que deixen entreveure una tendència creixent en la societat per anar cap a la sobirania alimentària.

El problema del model tecnològic de la societat, que també ha estat aplicat a l'agricultura i la ramaderia, és la seua dependència els combustibles fòssils. Aquest factor, juntament amb la lluita pels drets de l'aigua seran els que jugaran un paper més important en el futur del món rural, en el que es decidirà si prendre mesures, per part de la societat i la classe política, per anar cap a una major sobirania alimentària, o si per contra la dependència tecnològica i energètica augmentarà de forma irreversible fins arribar a un punt de crisi alimentària.

5. Bibliografia

5.1. Història

- DDAA.2006. *Història agrària dels Països Catalans, Segles XIX-XX*, Universitats dels Països Catalans. Fundació per a la recerca i la innovació.
- Félix Rodrigo Mora, 2008. *Naturaleza, Ruralidad y Civilización*, Brulot.
- León Benelbas, 1981. *Economía agraria de Catalunya*, Kretes.

5.2. Indicadors

Distribució de la terra:

- Ramon TAMAMES, *Estructura económica de España*, vol. 1, "Introducción, sector agrario", Madrid, Guadiana, 1974, 7a edició, pàg. 99
- Leon Benelbas, *Economía agraria de Catalunya*, pàg. 156.

Preu de la terra:

- Informació Comarcal. El Segrià:

<http://www.xtec.cat/serveis/crp/c5990102/13-recsegria/treballcomarca/fitxers/infcomaca.pdf>

- Gencat. Polítiques públiques relacionades amb l'economia productiva:

http://www20.gencat.cat/docs/eapc/Home/Publicacions/Temaris/Administracio%20especial/Cos%20de%20titulacio%20superior/docs/VII%20Politiques%20publiques%20de%20la%20Generalitat/Tema_23.pdf

- Ministerio de Medio Ambiente, Medio Rural y Marino: <http://www.marm.es/es/>

- Sala Ríos, M. i Torres Solé, T., 2001. *Análisis empírico de la evolución de los precios en el mercado del suelo rústico*. Universidad de Lleida.

- MARM. Enquesta sobre el preu de la terra:

http://www.marm.es/es/estadistica/temas/encuesta-de-precios-de-la-tierra/Encuesta_Precios_Tierra_2009_tcm7-132034.pdf

Espais agraris protegits:

- DDAA, 2008. *La futura llei d'espais agraris de Catalunya. Jornades de reflexió, participació i debat*. Agroterritori, Documenta Universitaria.
- Agroterritori. Parc Agrari, propostes de definició:
(http://www.agroterritori.org/ficha.phpid_nivell4=26#doc347)
- Seminari sobre la Futura Llei d'Espais Agraris de Catalunya:
(http://www.agroterritori.org/ficha.php?id_nivell2=16#doc50)
- Agroterritori. Parc Agrari Baix Llobregat: http://www.agroterritori.org/ficha.php?id_nivell3=36
- Diputació de Barcelona. Parc Agrari del Llobregat:
<http://www.diba.es/parcsn/parcs/plana.asp?parc=9&m=92&s=561>
- La botiga del Parc Agrari del Baix Llobregat: <http://www.elcampacasa.com/>
- Ajuntament de Sabadell Parc Agrari de Sabadell:
http://www.sabadell.cat/Rodal/p/parcagrari_cat.asp
- Ruralcat. El Parc Agrari de Sabadell:
http://www.ruralcat.net/web/guest/gecnews.module.ruralcat/-/journal_content/56_INSTANCE_8hUE/10136/686117
- Pa de Sant Julià. El Parc Agrari de Sabadell: <http://www.padesantjulia.com/el-parc-agrari.html>
- Vinya del Parc Agrari de Sabadell:
<http://www.vadevi.cat/article/reportatges/1200/vi/sabadell.html>
- Llei de declaració del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter, de dues reserves naturals parcials i d'una reserva natural: www.parlament.cat/activitat/cataleg/TL116.pdf
- Diari El Punt. *L'espai d'interès agrari del Baix Ter (I)*:
<http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/4-economia/-/102563-lespai-dinteres-agrari-del-baix-ter-i.html>
- Diari El Punt. *L'espai d'interès agrari del Baix Ter (II)*:
<http://www.elpunt.cat/noticia/article/4economia/-/107065-lespai-dinteres-agrari-del-baix-ter-ii.html>
- Bloc de l'Espai agrari les Cinc-Sènies de Mataró: <http://cincsenies.blogspot.com/>
- Pla d'Ordenació de Mataró (text refós 2005):
<http://www.agroterritori.org/ficha.php?doc=261&cid=1>

- Agroteritori. *Manifest: Per un nou model territorial al Maresme*:

<http://www.agroteritori.org/ficha.php?doc=308&cid=1>

Races autòctones

- DARP. Característiques de les races autòctones:

<http://www20.gencat.cat/portal/site/DAR/menuitem.3645c709047c363053b88e10b031e1a0/vgnnextoid=0cdb5eee8da34110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=0cdb5eee8da34110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>

- Les races domèstiques autòctones de Catalunya: <http://www.rac.uab.es/>

Distribució dels principals cultius i producció

- Servei Meteorològic de Catalunya (Meteo.cat). Climatologia de Catalunya:

<http://www20.gencat.cat/portal/site/meteocat/menuitem.e69beb057e68ee6c5c121577b0c0e1a0/vgnnextoid=2645a44f36813210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=2645a44f36813210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>

- Servei Meteorològic de Catalunya. *Butlletí climàtic de l'any 2009*:

http://www.google.com/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww20.gencat.cat%2Fdocs%2Fmeteocat%2FContinguts%2FClimatologia%2FButlletins%2520i%2520resums%2520climatic%2FButlletins%2520anuals%2F2009%2FButlleti_climatic_2009.pdf&rct=j&q=BUTLLET%3%8D%20CLIM%3%80TIC%20DE%20L%20E%80%99ANY%202009&ei=dd8hTtShHY7Nsgau5tCZAq&usq=AFQjCNExy22PQuKu708DBCy62nAWaIk87g&sig2=-aMOGXr52ZO4LKlyKZgwsq&cad=rja

- DAR (Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural), 2011. Mapes de la distribució dels principals cultius:

<http://www20.gencat.cat/portal/site/DAR/menuitem.3645c709047c363053b88e10b031e1a0/?vgnnextoid=3963361d78b24110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=3963361d78b24110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD>

- DAR (Departament d'Agricultura Alimentació i Acció Rural), 2011. Estadística de superfícies, rendiments i produccions de conreus agrícoles:

<http://www20.gencat.cat/portal/site/DAR/menuitem.5fbcc9934b5f463053b88e10b031e1a0/?vgnnextoid=2d53361d78b24110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=2d53361d78>

[b24110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD](http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=202&t=2008&x=13&y=11)

- Idescat. Superfície i usos del sòl. Comarques, àmbits i províncies. Superfície urbanitzada i altres: <http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=202&t=2008&x=13&y=11>

Evolució de la producció agroramadera total

Idescat. Producció agrícola. Per productes. Províncies (1999-2009):

<http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=446&t=2008&x=9&y=12>

- Informe de situación del sector de la patata en España. Departamento de Agricultura de la COAG. Madrid, 23 de julio 2009:

http://www.google.com/url?sa=t&source=web&cd=4&ved=0CDwQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.coag.org%2Frep_ficheros_web%2F0849bca3fdc224114efdd7a7965393aa.pdf&rct=j&q=importacions%20de%20patata%20catalunya&ei=RfUqTt3CBo3Rsgb-nqn_Cw&usq=AFQjCNHAOW-7DCyNLpGU4WJLCbrVNrensw&sig2=7YyvFUsW8P6efDN88QNcZw&cad=rja

- Anuario de estadística 2009. Ministerio de medio ambiente, medio rural y marino :

<http://www.marm.es/es/estadistica/temas/anuario-de-estadistica/2009/default.aspx>

Consum i alimentació

- SOCIETAT PER A L'ESTUDI INTERDISCIPLINARI DE L'ALIMENTACIÓ I ELS HÀBITS SOCIALS (SEIAHS): <http://www.seiahs.info/>

- Del Arco Aguilar, M^a del Carmen i Navarro Mederos, Juan Francisco. *Los Aborígenes, 1996*. La Biblioteca Canaria, Historia popular de Canarias. Centro de la cultura popular Canaria. Santa Cruz de Tenerife.

Acompliment dels objectius nutricionals

- Serra-Majem Ll., Ribas-Barba L., Salvador G., Castells C., Serra J., Jover Ll., Tresserras R., Farran A., Roman B., Raidó B., Ngo J., Taberner J.Ll. i Salleras Ll., 2006.

Avaluació de l'estat nutricional de la població catalana 2002-2003. *Evolució dels hàbits alimentaris i el consum d'aliments i nutrients a Catalunya (1992-2003)*.

Departament de Salut, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

<http://www.gencat.cat/salut/depsalut/html/ca/plasalut/doc5216.html>

- Ll. Serra Majem Ll., Ribas L., 2009 . *Tendències d'obesitat, hàbits alimentaris i de l'activitat física a Catalunya a partir de les enquestes catalanes, i l'anàlisi de les tendències de sobrepès en la infància i l'adolescència a partir de diverses enquestes nacionals*. Fundació per a la Investigació Nutricional . Parc Científic de Barcelona :
www.gencat.cat/salut/depsalut/html/ca/dir2649/tenobesi2011.pdf

- Sociedad Española de Nutrición Comunitaria (SENC), 2001. *Guías Alimentarias para la población española: recomendaciones para una dieta saludable*. IM&C, Madrid.
www.aesan.msc.es/AESAN/docs/docs/...saludable/guia_alimentacion2.pdf

Despesa en alimentació

- INE. *Boletín informactivo del Instituto Nacional de Estadística*. 16 de octubre Día Mundial de la Alimentación , 2004: www.ine.es/revistas/cifraine/0504.pdf

- Espeitx Elena, 2006. *Las prácticas de consumo alternativas y el modelo dominante* . Societat per a l'Estudi Interdisciplinari de l'Alimentació i els Hàbits Socials (SEIAHS):
www.seiahs.info/IMG/pdf/Las_practicas_de_consumo.pdf

- Idescat. Despesa anual i distribució percentual per grups de despesa, 2005:
<http://www.idescat.cat/dequavi/Dequavi?TC=444&V0=6&V1=12>

- Observatori de Vulnerabilitat de la Creu Roja a Catalunya, 2011. *L'impacte de la crisi en la infància i les famílies*:
www.ccss.entitatsgi.cat/files/.../1rinformeobservatoricreurojafamliaiinfancia-110727041305-phpapp01.pdf

- Vargas Mónica i Chantry Olivier, 2011. *Navegando por los meandros de la Especulación Alimentaria* . Observatori del Deute en la Globalització Càtedra UNESCO de Sostenibilitat Universitat Politècnica de Catalunya :
www.odg.cat/documents/.../INFORME_ODG_GRAIN_ESPECULACION.pdf

Menjar ràpid fora de casa

- Gencat. Departament de salut, el menjar ràpid:

<http://www.gencat.cat/salut/depsalut/html/ca/dir1921/doc5790.html>

- Luís Guerrero. L, i Terrés. L, IRTA, 2002. *El consumidor al llindar del segle XXI* :

<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000004/00000082.pdf>

- Theodore J. Kaczynski, 1995. *La societat industrial i el seu futur*:

http://difonlaidea.files.wordpress.com/2009/01/manifest_unabomber.pdf

Quota de mercat de l'alimentació per tipus d'establiment

- Asfaw, A., 2008. *Does supermarket purchase affect the dietary practices of households?*

Some empirical evidence from Guatemala. Development Policy Review, 26(2): 227- 243.

- COAG, 2007. *El poder de las grandes superficies en la cadena agroalimentaria*.

(http://supermercatsnogracies.files.wordpress.com/2008/02/070312_informe_coag_grandes_superficies.pdf)

- Edwards, F., Mercer, D., 2007. *Gleaning from Gluttony: an Australian youth subculture confronts the ethics of waste. Australian Geographer*, 38 (3): 279-296.

- Idescat, 2010. Índex de vendes a grans superfícies : <http://www.idescat.cat/economia/inec?tc=3&id=0401>

- MAPYA, 2008. *Consumo alimentario en España* :

http://www.mapa.es/alimentacion/pags/consumo/Comercializacion/estudios/canales_distribucion/cadena_valor.pdf

- Montagut, X., Vivas, E., 2007. *Supermercados, no gracias. Grandes cadenas de distribución: impactos y alternativas*. Antrazyt, Icaria (ed).

- Stiegert KW., Sharkey, T., 2008. *Food pricing, competition, and the emerging*

supercenter format. Agribusiness, 23(3): 295-312.

Accés a servis sanitari

- Joan Clos. La medicina en el món rural. Situació actual de Catalunya:

<http://taller.iec.cat/cmibllc/fons/10/10.02.030.pdf>

- Joan Clos i Matheu. La sanitat i el medi rural:

<http://taller.iec.cat/cmibllc/fons/10/10.02.043.pdf>

Accés a transports col·lectius

- FMR. Resum i conclusions de la jornada "Per una nova ruralitat en xarxa":

http://www.fmr.cat/web3/web/ct/activitats_detall.php?id=21

Relacions de gènere justes

- Institut Català de les Dones: <http://www20.gencat.cat/portal/site/icdones>

Mà d'obra agrària per sexes

Federación de Asociaciones de Mujeres Rurales www.fademur.es

Titulars i caps d'explotació

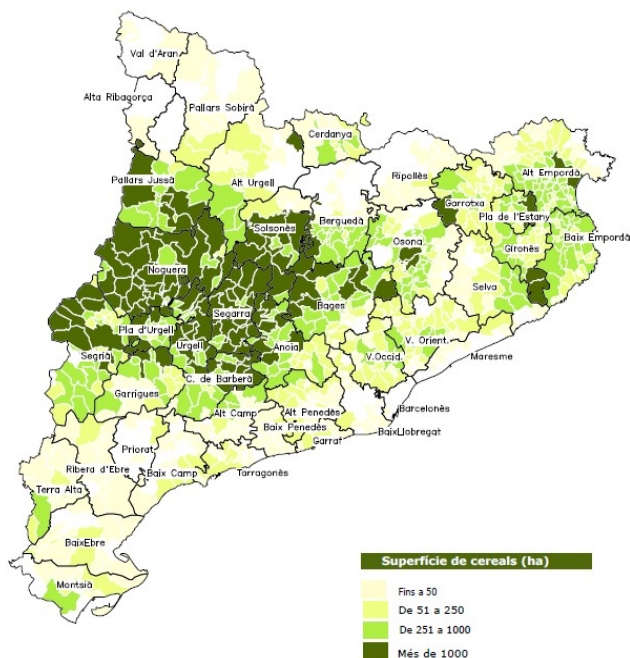
- AMFAR: <http://www.mujerrural.com/>

- Dossier Idescat numero 2. Juny 2009:

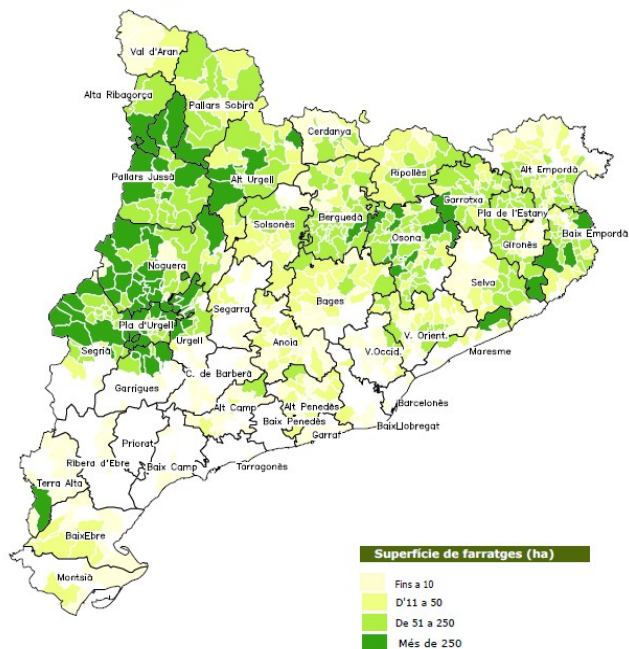
www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/cataleg/pdfdocs/dossier02.pdf

Annex 1. Mapes de distribució de cultius (2008)

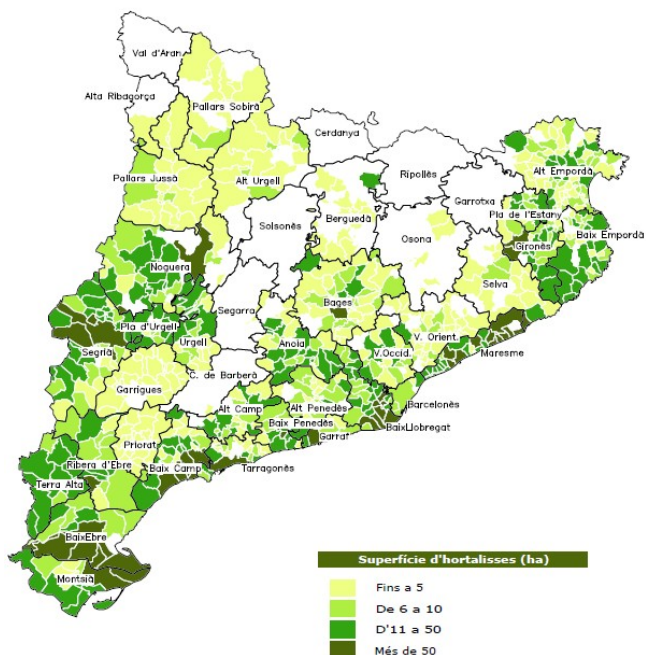
Distribució de la superfície de cereals. Any 2008

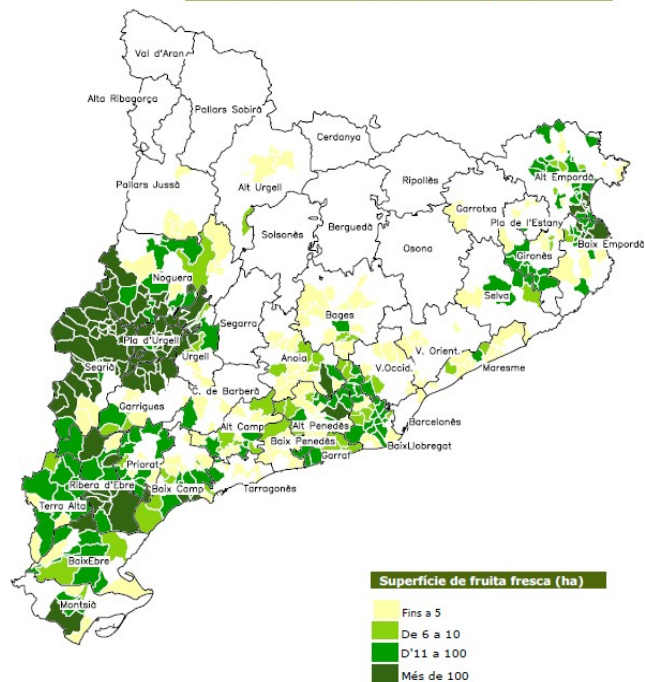
Distribució de la superfície de farratges. Any 2008

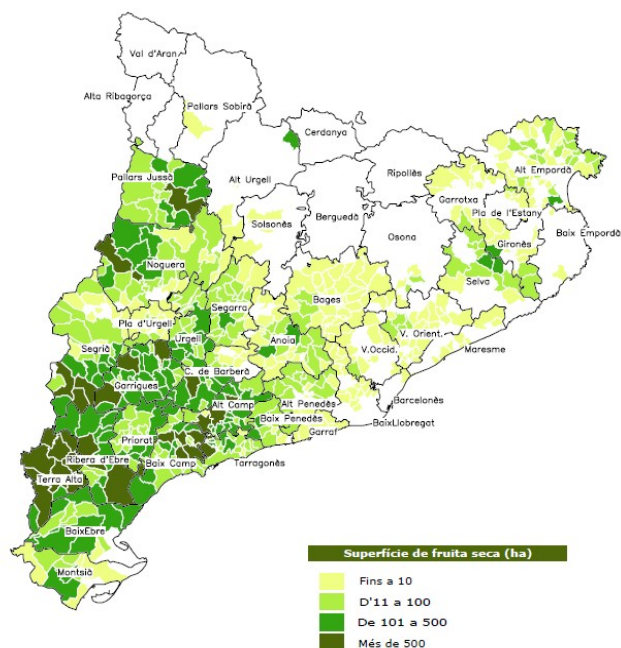
Distribució de la superfície d'hortalisses any 2008

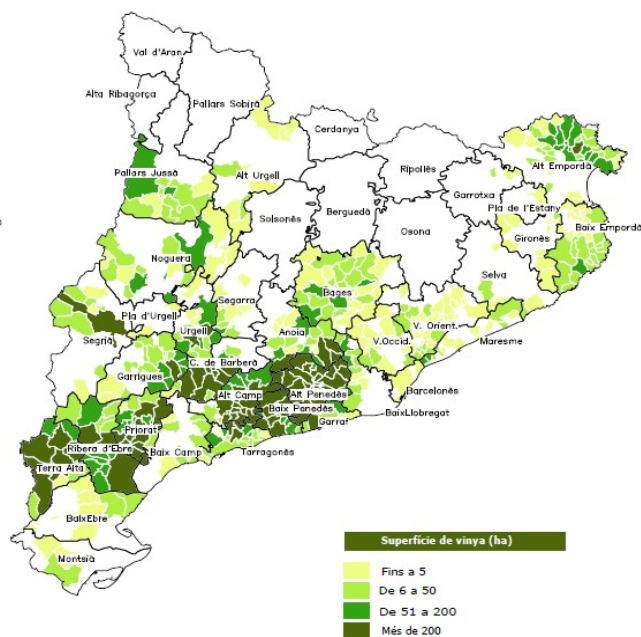
Distribució de la superfície de fruita fresca. Any 2008

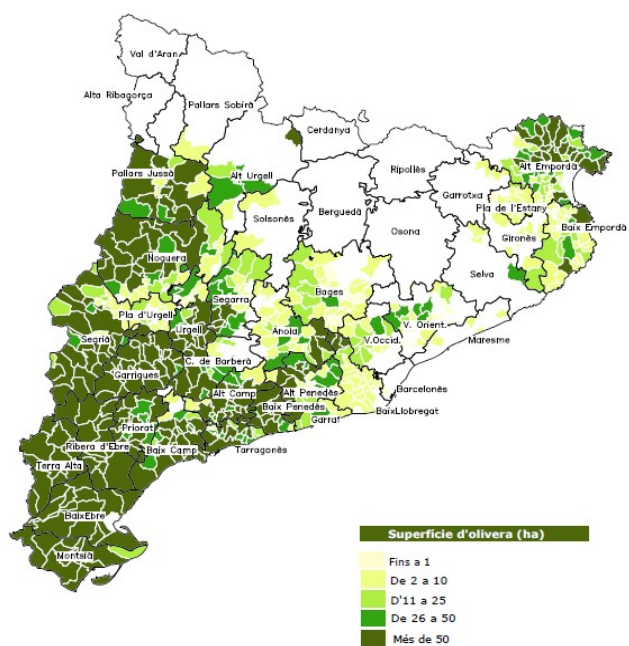
Distribució de la superfície de fruita seca any 2008

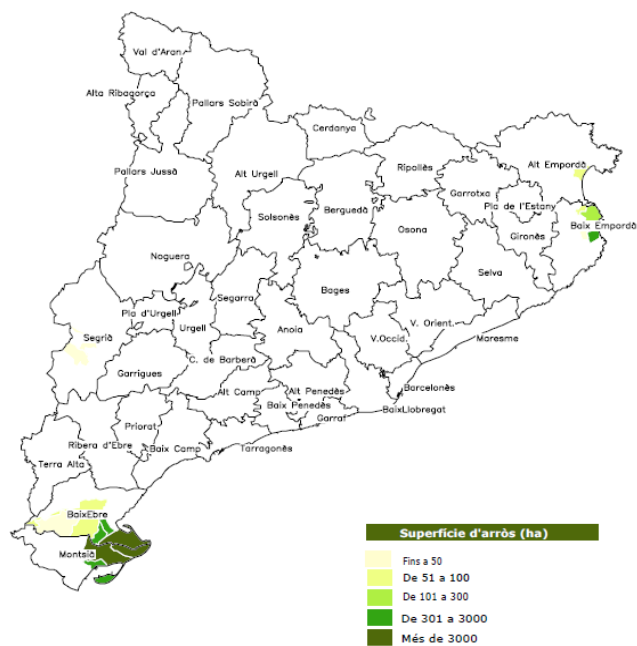
Distribució de la superfície de vinya. Any 2008

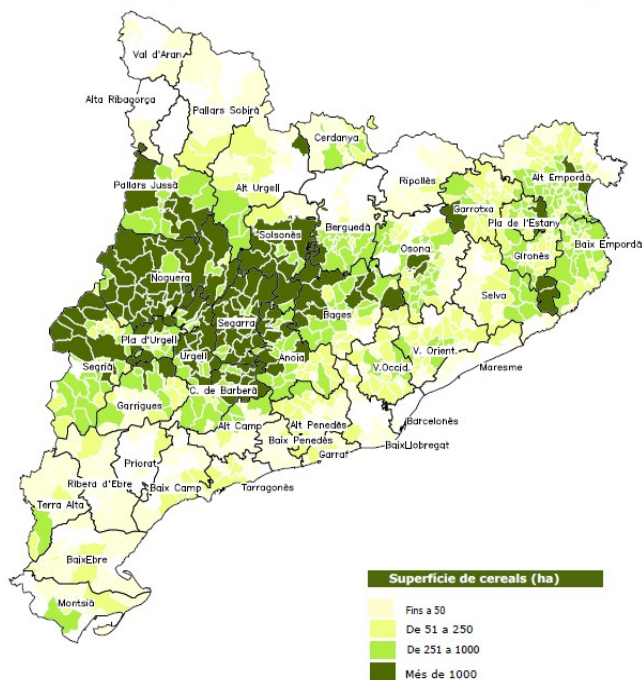
Distribució de la superfície d'olivera. Any 2008

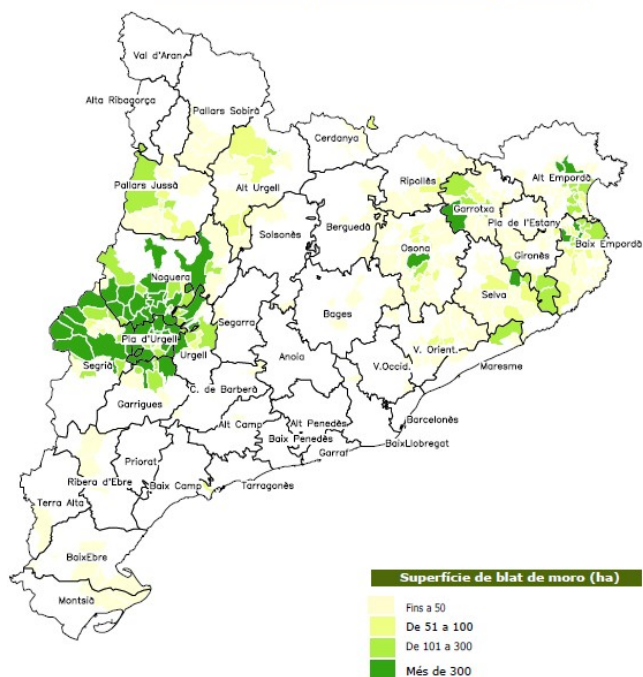
Distribució de la superfície d'arròs. Any 2008

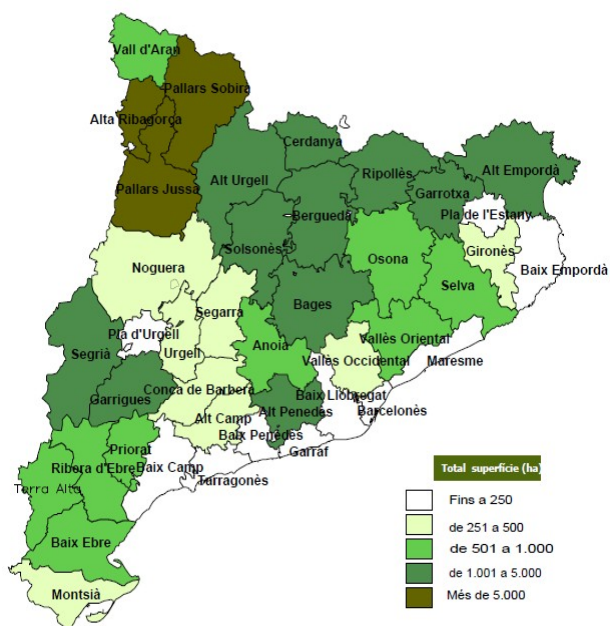
Distribució de la superfície de cereals. Any 2008

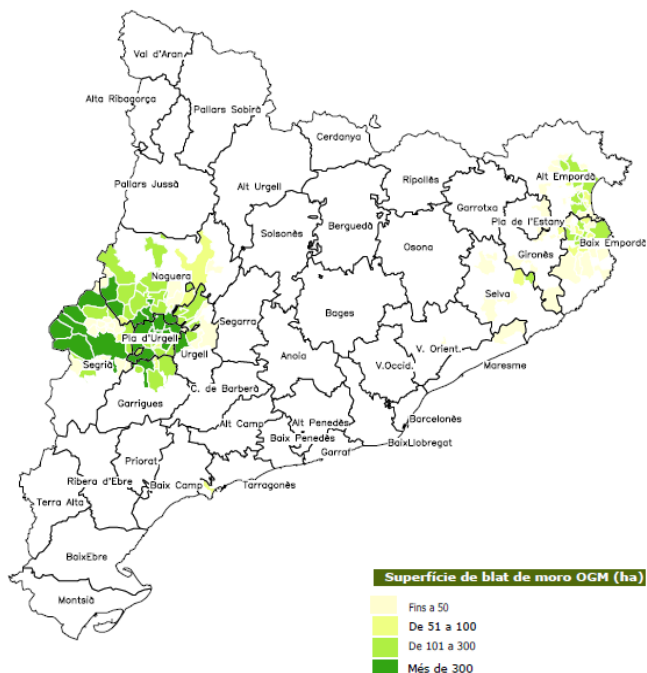
Distribució de la superfície de blat de moro. Any 2008

Distribució superfície d'agricultura ecològica a Catalunya. Any 2008

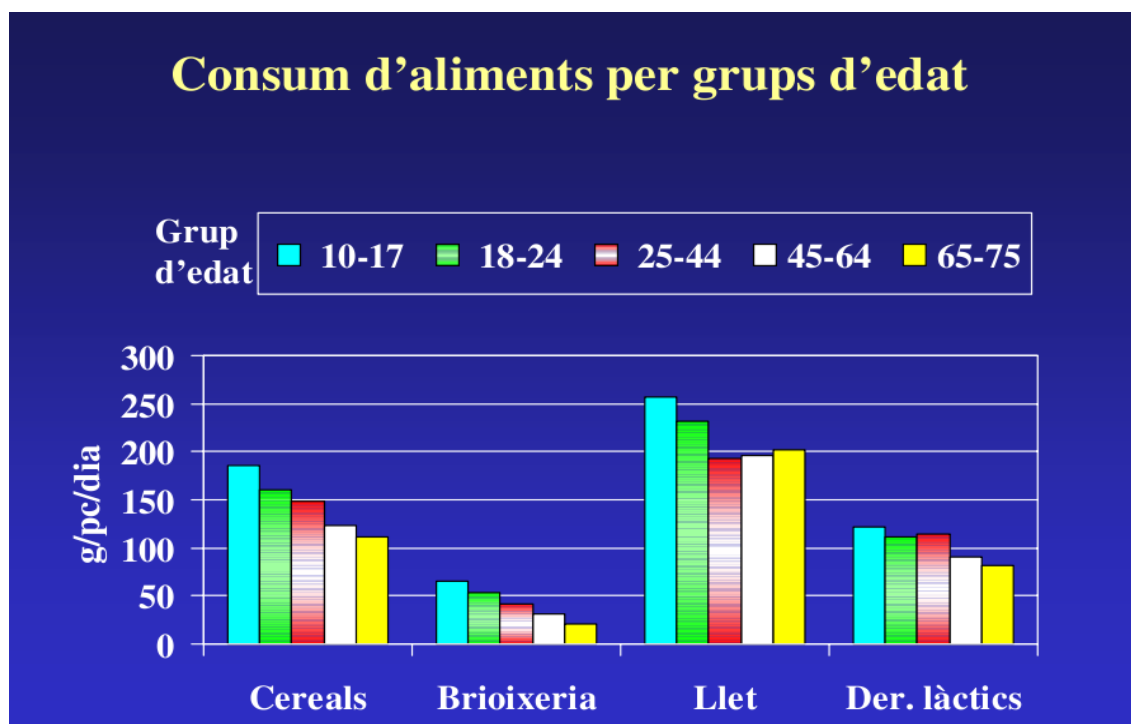
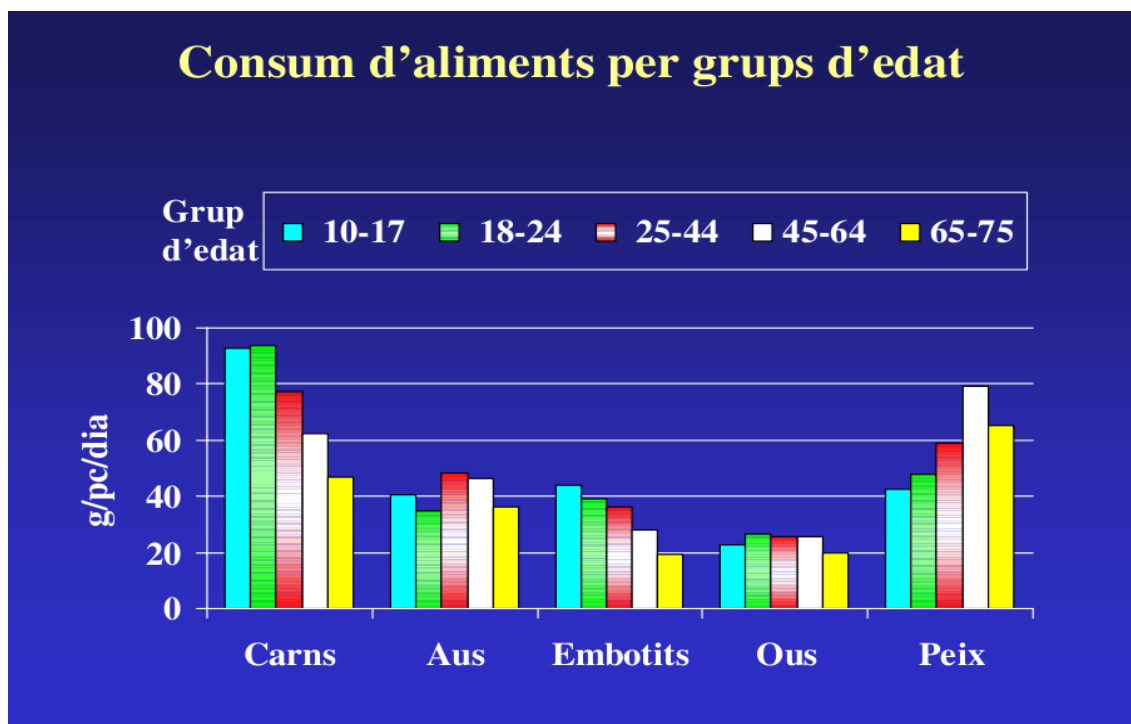

Distribució de la superfície de blat de moro OGM. Any 2008

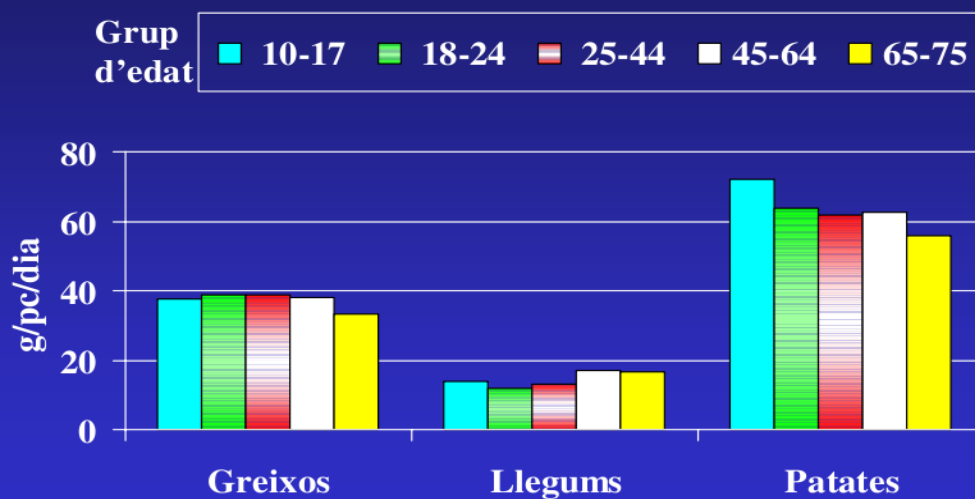

Annex 2. Consum d'aliments per grups d'edat

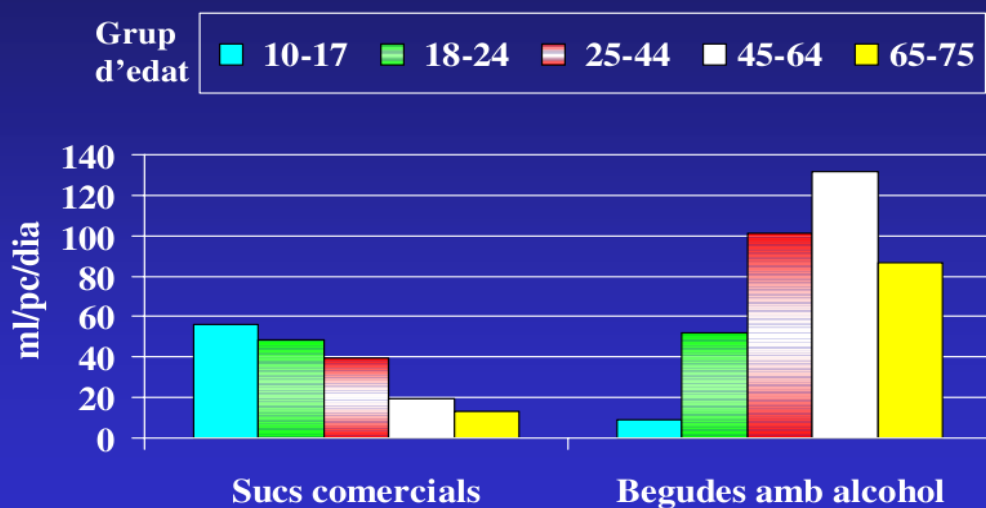
(Font: ENCAT, 2003).

Consum d'aliments per grups d'edat

Consum d'aliments per grups d'edat

ANNEX 3. Mapes distribució races autòctones

Ase Català

Cavall Català

Bruna dels Pirineus

Vaca Albera

Vaca Pallaresa

Ovella Ripollesa

Ovella Xisqueta

Ovella Aranesa

Cabra Blanca de Rasquera

Gos d'Atura

